

પ્ર સ્તા વ ના

આજીની પાછળ મરીફીટવાની તમને આજે હિંદના ગામડે જાણી છે. દુનિયાએ નહિ ધારેલી કુરબાની હિંદ આજે આપી રહ્યું છે. આવી સર્વસ્વ કુરબાન કરવાની અનોડ ભાવના જગાડનાર જે મોધામૂલા મહારથીઓ જીવંત છે. સિમાંસુપિતભક્ષ માલવીયાજીનું સ્થાન પણ ઉચ્ચ છે.

હિંદનાં દુઃખો ફેડવામાં જેણે પોતાનો આખો જનમારો ગાળ્યો છે, દેશભક્તિની ભાવનાથી જેનું હૈયું રંગાયું છું, અને દેશના લાલ સિવાય જેણે અંગત લાલની આકાંક્ષા રાખી નથી એવા પૂજ્ય માલવીયાજીની જીવનરેખા અને રાષ્ટ્રભાવથી ભરેલાં લાપણો આ પુસ્તકમાં આપ્યાં છે.

આપણી ભાષામાં અન્ય દેશના મૂક્તિદાતાઓનાં જીવન લખાય છે, વંચાય છે પણ આપણે જ ઉદ્ધાર કરનાર આપણા પૂજ્ય નેતાઓનાં જીવન લખવા કે વાંચવાની અભિલાષા આપણામાં જાગી નથી. અધઃપાત પામેલી પ્રજાનાં આવાં લક્ષણો હોય છે. ચીનના, મિસરના કે રશિયાના દેશનેતાઓની હકીકતો જાણીએ છીએ પણ આપણી જ સામે આપણા દુઃખથી દુઃખી બનીને પોતાની કાપા ગાળી નાખનાર નેતાઓના જીવનથી આપણે ઘણા અજાન હોઈએ છીએ. આપણી આ બેવકુફી ભરેલી અજાનતા આ રાષ્ટ્રીય મુદ્દ મિટાવશે એમ લાગે છે.

જે ભાવનાને બળે પૂજ્ય માલવીયાજી અને બીજા હજારો દેશ-બંધુઓ જેલમાં પડ્યા છે, તે ભાવના વાચકના હૃદયમાં આ લાપણો જગાડશે એવી કર્તવ્ય જુદિથી આ સંગ્રહ કર્યો છે.

આ પુસ્તકમાં પૂજ્ય પંડિતજીનું જીવનચરિત્ર નહીં પણ જીવન-રેખા જ દોરેલી છે. આવા મહાત્મભાવોનાં જીવન લખવાં એ અમારી શક્તિની બહાર છે. પરંતુ અહીં આપવામાં આવેલી જીવન સામગ્રીનો સંગ્રહ પણ બિચ્ચમાં વિસ્તૃત જીવનકથાના લખનારને બેચદ અસરકાર થઈ પડશે.

અ નુ ક મંત્રિકા

પ્રસ્તાવના	૩
પ્રબલ્લેગ સંદેશો-૧ ...	૬
પ્રબલ્લેગ સંદેશો-૨ ...	૭
રાષ્ટ્રધ્વજ મહિમા ...	૮

પૂર્વાધિ

પંડિતજનું જીવનચરિત્ર	૧-૩૬
જન્મ અને વિદ્યાભ્યાસ ...	૫
પત્રકાર તરીકે ...	૭
વકીલ તરીકે ...	૧૦
મહાસભાવાદી તરીકે...	૧૧
ધાગસભામાં પંડિતજી ...	૨૨
હિન્દુ મહાસભામાં ...	૨૮
પંડિતજી અને સ્વદેશી ...	૩૩
માલવીયાજી અને મહાત્માજી ...	૩૫
કાશી વિશ્વવિદ્યાલય ...	૩૭
ઉપસહાર ...	૩૮
ટેરીફ જીલ્લા અને પંડિતજી ...	૪૦
માલવીયાજી અને ખાદી....	૪૭
ચોવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ....	૫૧
તેત્રીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ....	૫૩

ભાષણો

લોકમાન્ય મહારાજની સપ્તસરી	૩
કામિસ વર્કિંગ કમીટીની ઘરપકડ	૫
ચોપાટીના દરિયાકાંઠે પંડિતજીનો જયનાદ ...	૧૨
મારવાડી સ્ત્રીઓની સલામમાં ...	૧૬
ભારતવર્ષની આજની અવસ્થા ...	૧૮
પંડિતજી આગ્રાદ ગેદાનમાં ...	૨૪
હિંદી મીલકિતોગ આગ્રાદ કેમ ખતેડ ...	૨૮
ઘાટકોપરમાં ભાષણ ...	૩૨
વીલિંગ્ડોનમાં ભાષણ...	૩૪
શ્રીકૃષ્ણ જન્મસન્ધી ભાષણ ...	૩૭
સુરતનું ભાષણ ...	૩૯
સંગ્રામપુરમાં ભાષણ ...	૪૫
ખેડૂતો સમક્ષનું ભાષણ ...	૪૯
આણંદમાં ભાષણ ...	૫૧
બોરસદમાં ભાષણ ...	૫૪
નડિયાદમાં ભાષણ ...	૫૫
અમદાવાદમાં ભાષણ...	૫૬
મીલબોનર્સ એસોસીએશનની સલામ ...	૬૫
ડાકારમાં ભાષણ ...	૬૯
મીલમજૂરો સમક્ષ ભાષણ ...	૭૨
ગાંધીગામમાં ભાષણ ...	૭૭
કાલોલમાં ભાષણ ...	૮૦
હાંસોલમાં ભાષણ ...	૮૩
સુનર્ધના કાપડીવાળો સમક્ષ ભાષણ ...	૮૪
પંજાબીઓને હાકલ ...	૮૮
મહાત્મા ગાંધીજીની ગીરજાતારી ...	૮૯
સંડનું નાટક ...	૯૨
સ્વરાજ્યનું અમરકારક સ્ત્રોત ...	૯૩

પંડિતજીનો સંદેશો.

પંડિત મહનમોહન માલવીયાએ પોતાના પુત્ર મારકટે પોતાને થયેલી સળસળાંધી નીચેનો ખુલાસો બહાર પાડ્યો છે.

મેજસ્ટ્રેટ મારે વિશે ગેરસમજ ઉત્પન્ન કરી છે અને સળ કરવાની ખાખતમાં મારી અને મારા બેડિયા મિત્રો વચ્ચે ખોટો બેઠલાવ રાખ્યો છે. મારા મિત્રોમાં હું સૌથી વિરૂદ્ધ છું અને તકાવત રાખ્યો જ હતો તો મને સૌથી વધુ સળ કરવી જોઈતી હતી. હુકમ કાયદા પૂર્વકનો છે કે કેમ તેની કસોટી કહાડવા માટે મેં હુકમનો લંગ કર્યો નથી પણ મારા ઐનિપ્રાય પ્રમાણે મને તે આપણુદ અને જુલમી તેમ જ શહેરીઓના પ્રાથમિક હક્ક સામેના ગેરબાળખી હુમલા જેવો લાગ્યો અને જરૂર જણાતાં કરી ૨૦ વાર હું તેમ કરીશ.

પ્રજાજોગ સંદેશો.

પંડિત માલવીયાએ પ્રજાજોગ એવો સંદેશો આપ્યો છે કે મારા દેશમાંધવો અને લગિનિઓ, આ આપણી કસોટીનો સમય છે. છુટાપણા માટેની આપણી તીવ્ર ઇચ્છા જોતાં મારી ખાત્રી છે કે સ્વરાજ્ય ઝટ સ્થપાશે, અને અંગ્રેજો જેમ પોતાના દેશના પ્રાથમિક છે તેમ આપણે આપણા ધરના ધણી ચંદ્રહ. માતૃભૂમિની સેવા બજાવવા જતાં જો અમવડ અને મુરકેલી વેડવી પડે તે વેડજો. રાષ્ટ્રીય ચળવળ મંદ ન પડે તેની સંભાળ રાખજો. પરદેશી કાપડનો તો જરૂર બહિષ્કાર કરજો અને ખાદી તથા સ્વદેશી વાપરજો. છુટાપણા માટે ગમે તે બોગ આપજો.

[મુબમમા જેલ જતી વખતે]

જેલ જતાં પંડિતજીનો સંદેશો

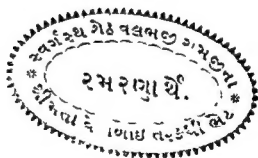
આપણામાંના દરેકની ઉપર ગમે તેવાં દુઃખ પડે તે છતાં જરા પણ ધાસ્તી ખાધા વિના કે અટક્યા વિના મારા દેશખંધુઓએ અને સ્ત્રીઓએ આ શાંત લડત ચાલુ જ રાખવાની છે. માતૃભૂમિને સ્વતંત્ર બનાવવાના સ્વપ્નાઓ આપણને છેક અંત સુધી ખુશી રાખવા જોઈએ. આપણા દેશના દરેકે નાના તેમજ મોટાએ, સ્ત્રી તેમજ પુરૂષે સ્વતંત્રતાને માટે સ્વલોગ આપ્યો છે. તેનાથી મને ખુશાલી ઉત્પન્ન થાય છે. આપણે આપણા ઘરના માલિક બનવું જોઈએ કેમકે તે આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. મને દેખાય છે કે સર્વ શક્તિમાન હંધર આપણા પુરૂષાર્થ મહર્ષિ હર્ષ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે.

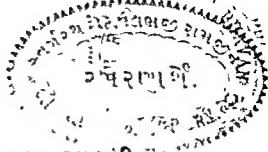
॥ રાષ્ટ્રધ્વજ મહિમા

રાષ્ટ્રધ્વજનાં રક્ષણાર્થે જાન ફના કરનારા વીરોના નામ ઇતિહાસમાં સુવર્ણના અક્ષરે લખાયા છે, અને લખાયે ધ્વજને વદન કરવું તે, સમસ્ત રાષ્ટ્રને વદન કર્યા બરાબર છે, ધ્વજનું રક્ષણ તે વીરોનું એક, માત્ર કર્તવ્ય છે. આઝાદીના જગમા દરેક હિંદીએ પોતાનો પૂરતો ફાળો આપવો જોઈએ નહિ આપનાર છંદશીનો હોવો શુભાવે છે પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.

પૂર્વાર્ધ

ભારતભૂપણ માલવીયાંજી

માલવીયાજીથી વધારે મોટા ધર્માત્મા મેં જોયા નથી. હિન્દુસ્તાનની એમની સેવાના કરતાં વધારે સેવા કરી દોય એવો કોઈ હિંદુ હું આજે જાણે છું તો નથી. પંડિતજી અને હું એ એ વચ્ચે કેવો સંબંધ છે? હું તો દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવ્યો ત્યારથી તેમનો પૂજનારોહું. મારા કુ.બી.એ અનેકવાર એમની આજળ સંભળ્યા છે અને મેં એમની પાસેથી આજ્ઞાસન મેળવ્યું છે. એવો તો મારા વડીલ બધું સમા છે.

(મહાત્માજી.)

છ. સ. ૧૮૮૬ના ડિસેમ્બરની આખર તારીખ હતી. કલકત્તામાં ચાર ચાર દિવસથી રાષ્ટ્રીય ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે. સકળ ભારતના પૂનિત પુત્રો ભારતવર્ષની આઝાદીની સાધના માટે એકત્ર મળ્યા છે.

રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું આજે બીજું વર્ષ છે. હિંદના દાદા ગણ્યતા દાદાભાઈ નવરોજજી નેના પ્રમુખ છે. આજે સભાનો હેલ્થો દિવસ છે. મહત્વના ઠરાવો પસાર થતા જાય છે.

સૌથી વધુ મહત્વનો ઠરાવ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યનો આવ્યો. મહાત્મા બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પેશ કર્યો.

ઠરાવને અનુમોદન અપાવા લાગ્યાં. ઉમતી જુવાની લયો પચીસ વર્ષનો યુવાન ઉભો થયો. તેજસ્વી ગોરટીયું મ્હોં, પ્રમાણુ પુરઃસર અવલોકી ધડાધેડું નાજુક શરીર, શુદ્ધ અને દક્ષીણથી ઝળકતી વાગ્ધારા વહેવા લાગી:

“આ મહાન સુધારાની ઉપયોગિતા, સમયોચિતતા, આવશ્યકતા આપણે મહાન બ્રિટીશ સરકારને જણાવવાની જરૂર નથી. પ્રજા પોતાની ફરજો અદા કરે છે કે નહિ, તે વિષે બારીક દૃષ્ટિથી કાળજી રાખનાર પરંતુ પ્રજાના હક્કો વિષે અગાધ અને બેદરકારી બતાવનાર ઠાક જીલ્લો રાજ્ય રાજ્ય કરતો હોત તો આ માગણી કરવાની આપણી અરજીને અનુમોદન આપવા માટે આવું પરિદર્શન કરાવવાની કદાચ જરૂર જણાત, પરંતુ અંગ્રેજ પ્રજાના ઉદાહરણથી પ્રેરાઈને જે સંસ્થાઓ (પ્રાજાત્રીય પ્રતિનિધિત્વવાળી) માથી કરવાની આપણને જે તમજા જાગી છે, તે સંસ્થાઓ (અંગ્રેજોએ) પોતાને માટે મેળવવા અને પોતાના બાળકો માટે સારી હાલતમાં સુરક્ષિત રાખવા માટે તેમના બહાદુર અને મોટા પીર પુરૂષો સંઘામમાં ઝડપી હતા અને પ્રાણ ન્યોછાવર કર્યા હતા અને આ પ્રયત્ન સિદ્ધાંતને ટકાવી રાખવા અને વિકસાવવા માટે જેમણે આખી જીંદગીઓ યુધ્ધમાં હતી, પોતાનું લોહી રેડ્યું હતું, આવા વશજોની બનેલી બ્રિટીશ સરકારને અથવા બ્રિટીશ પ્રજાને આવા કાર્યના અનુમોદનમાં એક શબ્દ સરખો કહેવો એ તદ્દન અનાવશ્યક છે.”

“પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ વિના એક અંગ્રેજ કેવો હોય છે ? અરે, બીવકુલ અંગ્રેજ નહિ, ફક્ત પોકળ, એક હલકું અનુકરણ જ્યારે આપણા માત્ર નામના અંગ્રેજ મદાનુભાવો તરફ હું નજર કરું છું ત્યારે મને વારંવાર અચંબો થાય છે કે, તેઓ આપણને (તેમના દેશના જેવી) પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ આપવાની ના પાડે છે, એટલુંજ નહિ પણ આપણે સંસ્થાઓ ટકાવી રાખવા મથે છે, અને આમ છતાં પણ પોતાની જાતને અંગ્રેજો કહેવાની કેવી ધૃષ્ટતા બતાવે છે ! સાચા બ્રિટનનાં ભાષા અને સાહિત્યની પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ પણ તેના અંગ જેવી છે. જે શ્રેષ્ઠિતને પોતાની ભાષા, અને સાહિત્યની બહિસથી તે સંસ્થાઓની કદર કરવાની યોગ્યતા આપણામાં આણી છે, અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની

આતુર ઇચ્છા આપણામાં પ્રગટાવી છે, તેથી સંસ્થાઓ આપણને તેની જન્મથી સ્વતંત્ર પ્રજાને આપવાને નિષ્કુશ્તાપૂર્વક શ્રેયશીલ ની પાડશે એમ કોઈ કહેશે શું ?”

“પ્રતિનિધિત્વ નહિ તો કર પણ નહિ, આ પ્રથમ આત્મીય જોડેના રાજકીય બાબતોની છે. આપણે સ્વતંત્ર અને શિક્ષિત એક જ રાજની પ્રજા હોવા છતાં આપણે જાણે મુંગા ઘેટાં અથવા પશુ હોઈએ તેમ તે આપણા ઉપર કર નાખીને પોતાના અંતઃકરણ સાથે રમત કેમ રમી શકે ? પરંતુ હવે આપણે મુંગા નથી. ઉવરે હિન્દુ-સ્થાનનો અવાજ આ મદ્દાન ટ્રેસમાંથી નીકળ્યો છે. અને તેમાં અને તેની દ્વારા પોતાની પ્રજાસિકાઓને, પોતાની અંતઃ પ્રેરણાઓને અને પોતાની જાતને વફાદાર બનવાનું અને જન્મથી સ્વતંત્ર બિટિરા નાગરિકો તરીકે આપણને આપણા દક્ષો આપવાનું ઇચ્છાંકને કહીએ છીએ.”

છટાખંધ પ્રતિભાવતું ભાષણ સાંભળી આખી સભાનું ધ્યાન આ નોમવાન તરફ ખેંચાયું. સૌના અંતરમાં અવાજ ઉઠ્યો કે આ કોણ છે ? કોણે કહ્યું “એ તો પડિત મદનમોહન માલવીયા”

x x x x x

જન્મ અને વિદ્યાવ્યાસ

ભારતવર્ષનું સ્વરાજ્ય મંદિર બાંધવામાં જ અતીતિક સૂત્રધારો સોંપડ્યા છે, તેમાં ભારતજૂથ ભાલવીયાનું સ્થાન બહુ કિંમતી છે. દેશની આઝાદી અર્થે પચાસ પચાસ વરસથી તેમનો અવિરામ પ્રયત્ન ચાલુ જ છે. કોઈ સરકારી હોદ્દાની લાલચમાં કે પૈસા પ્રાપ્ત કરવાની લોલુપતામાં તેમણે પોતાના દેશભક્તિના પ્રયત્નને નાનું સરખુંવે કાલંક લાગવા દીધું નથી. આપણે આપણો પચાસ વરસનો

પ્રગ્નકીય ઇતિહાસ જોઈએ તો એવાં ઘણાંયે દર્શાવેલા પ્રાપ્ત થાય છે કે ઘણાંયે વિદ્વાન પ્રતિભાશીલ ભારતપુત્રો સરકારી હોદ્દાઓની નીચળમાં ફસાઈ દેશ પ્રત્યેની ફરજ ભૂલી ગયા છે. એકધાઈ નિર્મળ દેશસેવાનું તત્ત્વ અખંડ જળવી રાખનાર ગુણ્યાગાંધ્યા જ મળી આવે છે. આવાં વિરલ દર્શાવેલાં માલવીયાજીનું દર્શાવેલું હીરા સમાન નિર્મળ છે.

૧૮૫૭ના જળવાને સમે ચાર જ વર્ષ વીત્યા હતાં; ત્યારે પડિતજીનો જન્મ અઢાળાદમાં થયો. તેમના પિતાનું નામ પંડિત બીજનાથ. પંડિત પિતા સંસ્કૃત વિદ્યાની પ્રવીણતા માટે બહુ પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા. આ ઉચ્ચ બ્રાહ્મણુજન ધાર્મિક સંસ્કારોથી વિભૂષિત હતું. શ્રીમદ્ ભાગવત અને પુરાણોની કથા કરવામાં પંડિત બીજનાથની શાખ અનુપમ હતી. ધાર્મિક શાસ્ત્રોની કથાવાર્તાથી દરબંગાના મહારાજ અને બનારસના મદારાજાએ તેમને પોતાના શ્રેષ્ઠ તરીકે સ્થાન આપ્યું હતું. ધાર્મિક કથાવાર્તા પૂરતી જ તેમની પ્રતિભા નહોતી પણ તેમણે સંસ્કૃત ભાષામાં ઉત્તમ લક્ષિત્રયો લખ્યા છે. તેમના પિતૃધર્મનિષ્ઠ પુત્રે તેમાંના કેટલાક મથો હાલમાં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે.

પંડિત મદનમોહન માલવીયા પોતાના પિતાના ત્રીજા પુત્ર છે. પોતાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ બે દેશી સ્કૂલોમાં પૂર્ણ કરી હલ્લા હાઇસ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ માટે શરૂઆત કરી. પ્રવેશક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ મુર સેન્ટ્રલ કોલેજમાં દાખલ થયા.

૧૮૮૪માં તેઓ ગ્રેજ્યુએટ થયા. કોલેજીયન અવસ્થા તેમની બહુ તેજસ્વી ન ગણાય. પરંતુ આ અવસ્થામાં લોકપ્રશ્નોમાં બહુ રસ લેતા થયા હતા. ધર્મ અને કેળવણી તેમના પ્રિય વિષયો હતા. અને આજ સુધી પણ રાષ્ટ્રજીવનના આ બે કર્મવર્તુલો ધર્મ અને કેળવણી પર તેમનો અગ્રાધ ગ્રેમ છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથી જ તેઓ લોકસેવામાં રસ લેતા થયા હતા. *

અલ્હાબાદમાં હિન્દુ સમાજની અને સ્થાનિક સાહિત્ય સંસ્થાની સ્થાપના તેમના મુખ્ય પ્રયત્નને આભારી છે.

તેમની આર્થિક સ્થિતિ સતોપપ્રદ ન હતી. એટલે એમ. એ. ચવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોવા છતાં પણ તેમ કરી શક્યા નહિ અને એમ. એ. નો અભ્યાસ ઊંઘી દુર્ઘ વ્યવહારમાં પડેલાવું પડ્યું; અલ્હાબાદની સરકારી હાઇસ્કૂલમાં આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર તરીકે ૧૮૮૪ માં જોડાયા.

આ જમાનાના જેવા સખ્ત નિયમો અને અટકાયતો જુના જમાનામાં હતી નહિ. એટલે કેળવણી ખાતાના માણસો રાજદારી વિષયોમાં લાગ લઇ શકતા, પંડિતજી સરકારી નોકરી કરવા છતાં મહાસભાના કામકાજમાં લાગ લેતા હતા અને પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટાઇ હાજરી આપી શકતા હતા.

પત્રકાર તરીકે

ક લોકંકરના રાજ રામપાળસિંહ તે વખતે રાષ્ટ્રજીવનમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓ મહાસભાની બેઠકોમાં હાજરી આપતા અને પ્રમોગે પ્રસંગે તેમનાં ભાષણોમાં પવિત્ર રાષ્ટ્રભક્તિની પ્રતિતિ દેખાતી. તેમનાં ભાષણો એટલાં તો વિદ્વતાપૂર્ણ છે કે આજે પણ વાંચતાં તાજાં અને પૂર્ણ જોમવાળાં દેખાય છે. મહાસભામાં હાજરી આપતાં પરિતજીના સમાગમમાં તેઓ આવ્યા અને પંડિતજી પર તેમને માન ઉપજ્યું.

રાજ રામપાળસિંહ તે વખતે દેશને જાગૃત કરવા ખાતર ‘હિન્દુસ્તાન’ નામનું પેપર કાઢતા હતા. તે સમયે તેમને લાગ્યું કે આ પેપરનો ઉદ્દેશ જો જરાજર પરિપૂર્ણ કરવો હોય તો પંડિત મદનમોહન માલવીયાજીના હાથમાં સોંપવું જોઈએ. તેમણે

પંડિતજી આમજ પોતાના સ્પષ્ટ વિચારો જાહેર કર્યા અને પેપરનો ભાર ઉપાડવા માટે આગ્રહ કર્યો.

મળથીજ પંડિતજીને શિક્ષક તરીકેનું કામ ખૂબ વધારું હતું. હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિમાં પ્રાણજો વિદ્યાગુરુ તરીકે શોભે એવું જોવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં આઘણોએ સાબીતી આપી છે કે સંસારની મોટામાં મોટી ભાલયો પણ જતી કરીને તેમણે વિદ્યાદાન દેવાને પ્રથમ કર્તવ્ય ગણ્યું છે. પંડિતજી આજે પણ વિદ્યાદાનને પોતાનું મુખ્ય જીવનકર્તવ્ય માને છે, તેમને પ્રથમ તો શિક્ષક તરીકેનું જીવન જતું કરી પેપરના તંત્રી થવાનું ગમે ન હતું. પણ રાજ ગમપાળસિંહની દક્ષતા અને દલીલો આગળ પંડિતજીને કષ્ટ વરવું પડ્યું કે પેપરદ્વારા તેઓ શિક્ષક કરતાં પણ વધુ ફળવણી મળને આપી શકશે. એટલે તેમણે ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં શિક્ષક જીવનમાંથી પત્તકરના જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો.

શિક્ષકના ધંધામાં ધનની પ્રાપ્તિ સામાન્ય હતી, પણ તંત્રી તરીકેનું સ્થાન સ્વીકારવાથી તેમનો માસિક ખસો રૂપિયાનો પગાર થયો. હિંદુસ્તાન પેપરના તંત્રી તરીકે તેમણે અઢી વગસ સુધી સુંદર કામ કર્યું. આ પેપર તેમણે એટલી બધી મધ્યસ્થ વૃત્તિથી અને અનુપમ હોશિયારીથી ચલાવ્યું કે જોયું સરકારી વહીવટના નિષેદન પત્રમાં પણ તે પેપરની જાહેર ઉપયોગિતાની સુંદર નોંધ લેવાઈ. અઢી વરસ પછી પેપરના તંત્રી તરીકેના ભારમાંથી મુક્ત થયા. પરંતુ પંડિતજીનો સર્વમાન પેપરો સાથેનો સંબંધ ખલાસ થયો નહિ.

આ વખતે અલ્હાબાદમાંથી લોકમતનું સ્વતંત્ર વાહન 'ઈડિયન યુનિયન' નામનું નીકળતું હતું. પંડિત અન્નેધ્યાનાથ અને માનવંતા નાગરિક જળદેવરામ દ્વે આ જોને વિદ્વાન પુરૂષોએ, આ પેપર દ્વારા સારી સેવા જળવી હતી. પંડિત માલવીયાજી અને

પડિત અભ્યાસનાથ વચ્ચે સારો સંબંધ હતો. એટલે હિંદુ-સ્તાનનું તત્ત્વ જોડ્યા પછી, ઇડિયન યુનીયનના તંત્રી તરીકેનો ભાર ઉપાડી લીધો આ પત્ર દ્વારા એમણે લોકજનગૃતિ મરમ કરી પણ આ પત્ર લાખો સમય આર્થિક નુકસાન ઉપાડી શકે તેમ નહિ હોવાથી લખનાના 'એડવોકેટ' પત્ર સાથે તે પત્ર જોડાઈ ગયું.

પત્રકાર તરીકેના જીવનથી પંડિતજીને મમજાયુ કે દેશના રાજ્યપ્રધાનશુ માટે પેપરો એ મહત્વનું સાધન છે, કેટલાયે પત્રો ગ્રાહકના લોભની ખાતર અવિચારી છુસ્સાભર્યા વિચારોથી લોકોના મનોવેગને ઉત્તેજ દેશને પારાવાર નુકસાન કરે છે, એમ પંડિતજીને ખટક્યા કે-વુ હતુ. એટલે તેમણે 'અબ્યુઝ' નામનું હિંદી સામાજિક અસ્દ્યાનાથી શરૂ કર્યું. તેમાં સંખ્યાબધ લખાણો લખી નિર્મળ જ્ઞાન, અને સારી માહિતિ 'જનસમાજ'ને આપ્યા કરી 'અબ્યુઝ' જનમમાજમાં સારી રીતે પમાર પામ્યુ, ઉપયોગી થયુ અને સારી લોકસેવા બજાવવા લાગ્યુ. પણ તે પત્રને લામા વખત સુધી આર્થિક નુકસાન તો સહન કરવુ પડ્યુ. માલીકાની અભિવાધા હતી કે 'અબ્યુઝ'ને અઠવાડિયામાં બે વખત પ્રગટ કરવુ પણ આમ આર્થિક નુકસાનને લેધને તે અભિવાધા પૂર્ણ કરી શક્યા નહિ.

અંકુક્ત પ્રાતના લોકોના રાજકીય, મામાજિક અને આર્થિક દુ ખો પંડિતજીના હૃદયને સાલ્યા છતા હતાં. લોકોના દુ ખોને જાહેર કરવા માટે, તેને ટાળવા માટે પ્રયત્ન લોકમત જાગૃત કરવાની આવશ્યકતા જણાઇ.

એટલા માટે તેમણે ખૂબ મહેનત લઇ " ધી લીડર " નામના અંગ્રેજ દૈનિક પત્રની સ્થાપના કરી, આ પેપરની સ્થાપના કરવા પાછળ તેમની ઉત્કેષ, દેશદાઝ અને મહેનતનો સુંદર પરિચય હિંદુસ્તાનને થયો છે

વકીલ તરીકે

પંડિતજીની જાહેરસેવાથી વિદ્વાન મિત્રોનો સમુહ તેમને ઠીક મળ્યો હતો. મુખ્યત્વે કરી મી. હુમ હતા. પંડિતજી ઉપર તેમને ખૂબ પ્રેમ હતો. પંડિતજી પણ તેમને શુર તરીકે માનતા હતા. પંડિતજીને ઉત્સાહ આપવામાં, જાહેરમાં લાવવા તેમનો પ્રયત્ન સારો હતો. તે ઉપરાંત પંડિત જાનેશ્વરનાથ, રાજા રામપાલસિંહ અને પંડિત સુન્દરલાલ પણ તેમના પરમ મિત્રો હતા આ બધા મિત્રો પંડિતજીને બહુ માનપૂર્વક આહતા હતા. આ બધા મિત્રોની ધમ્મજા હતી કે પંડિતજીએ વકીલાતની પરીક્ષા આપી વકીલ થવું. પરંતુ પંડિતજીને પૈસા કમાવાની બહુ તમજા હતી નહિ. તેમને તો પોતાના જીવનનાં મુખ્ય ધ્યેય ધર્મ અને કેળવણીજી હતાં. પ્રાચીન ગ્રાંથશુલ્કનો આદર્શ એ તેમનો મુખ્ય આદર્શ હતો.

પરંતુ બ્યારે તેઓ 'હિંદુસ્તાન' પેપર ચલાવતા હતા ત્યારે આ મિત્રો વારંવાર તેમને આમંત્રણપૂર્વક વકીલ થવાનું દબાણ કરવા લાગ્યા. આખરે પંડિતજીને મિત્રોના પ્રેમવશ થવું પડ્યું. અને ઇ. સ. ૧૮૯૧ માં તેઓ એલ. એલ. બી. થયા ૧૮૯૩ માં તેઓ વરિષ્ઠ કોર્ટમાં વકીલ તરીકે જોડાયા. ઉમંગ વિના આ ધર્મો પંડિતજીને મહત્ત્વ કરવો પડ્યો હતો. પોતે હોશિયાર અને ચાલાક હોવા છતાં પણ હોદ્દાસેવાની ધગચને લઈને વકીલાત પર પૂરતું ધ્યાન આપી શકતા નહિ. પોતે હોશિયાર વકીલ ગણાવા છતાં પણ ઉચ્ચ દરજ્જે ચડી શક્યા નહિ. રચાનિક વકીલોમાંના કેટલાક વકીલો કહેવા લાગ્યા કે 'પંડિતજી હાથમાં આવેલી તક ગુમાવે છે.'

પંડિતજીને ધર્મો તરફ અને સેવા તરફ જેમ જે બાજુ ધ્યાન આપવું પડતું હતું. એક દિવસ પંડિત જાનેશ્વરનાથે મી. હુમ માહેમને કહ્યું કે પંડિતજી વકીલાતમાં જોડાવાથી પહેલાંની માફક

મહાસભાના કામકાજમાં ધ્યાન આપી શકતા નથી. બાપના જેવી પ્રીતિથી તે વૃદ્ધ સાહેબ બોલ્યા “બગાબર છે, તેમણે પોતાનું સમસ્ત ધ્યાન કાયદામાં જ આપવું જોઈએ.” અને માલવીયાજી તરફ ફરીને તેઓ બોલ્યા કે “મદનમોહન, પ્રજાએ તમને શુદ્ધિદાન પુષ્કળ આપ્યું છે. જો ધંધામાં દરેક વરસ સારી મહેનત કરશો તો ઝટ સારા દરજ્જે પહોંચી શકશો અને તે વખતે તમારો માનમરતબો વધવાથી તમારૂં સ્થાન દેશમાં કિમતી ગણાશે અને તમે તે વખતે દેશ માટે ધણું સાઈ કામકાજ કરી શકશો.”

આ શિખામણનો અમલ પડિતજી કરી શક્યા નહિ. વિદ્યાર્થી અવસ્થાથીજ તેમનો આત્મા લોકસેવા કરવામાં જ આનંદ માનતો. પૈસા એ તેમને નજીવી વસ્તુ લાગતી અને દુઃખી ભારતની સેવામાં કાયદાને ગાળી નાખવી એ તેમને બહુ કિમતી લાગતું. દિવસે દિવસે જાહેર કામો એટલાં બધાં વધવા લાગ્યાં કે તેઓ ધંધા તરફ બીલકુલ ધ્યાન આપી શક્યા નહિ.

મહાસભાવાદી તરીકે

સને ૧૮૮૬ માં દાદાભાઈ નવરોજજીના પ્રમુખપણા નીચે કલકત્તામાં મહાસભાની બીજી બેઠક મળી. આ વખતે પડિતજીએ મહાસભામાં પ્રથમ હાજરી આપી. આ વખતે પચીસ વરસની વય હતી. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથી હમણાં જ છુટયા હતા. તે વખતે ‘અતિનિધિ’ ઠરાવ ઉપર તેમણે એક અદ્ભુત અભ્યાસ-પૂર્ણ ભાષણ આપ્યું. આથી મહાસભાના કાર્યકર્તાઓના મન પર ઉંડી છાપ પડી, આ ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે આદર્શી નાની ઉંમરમાં પણ તેમનો રાજકીય વિષયોમાં કેવો સરસ અભ્યાસ હતો. તે વખતના મહાસભાના કાર્યકર્તાઓ રાજકીય જ્ઞાનના ખાં હતા. અને તેવા કાર્યકર્તાઓ ઉપર પ્રથમ જ પ્રસંગે સારી છાપ પાડવી એ નાનીસૂની વાત નહોતી.

સને ૧૮૮૭ માં મહાસભાની ત્રીજી બેઠક મદ્રાસમાં રા. બદરદીન તેમજ અહીંના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. અહીં પણ ધારાસભામાં પ્રતિનિધિત્વના દરાર પર એક લાગણીપૂર્વક મંજીર બાપણ આપ્યું. તેમની દલીલો દેટલી વ્યાખ્યાની હતી તે બતાવવાને નીચે એક દરાર આપીએ છીએ. તેમની દલીલો તે સમયે જેટલી વ્યાખ્યાની અને સત્ય હતી તેટલી આજે પણ છે.

“ મારે એટલું કહેવું જોઈએ કે, આ દેશમાં આપણે વિદેશીય અગ્રહાર હેઠળ પૂરાયેલા હોવાથી તેના આશયો—રાજ્યતંત્રમાં જેઓ ભાગ લે છે તેમના આશયો—મને તેટલા દિતકર અને હિદ્દાર હોય તોપણ ધારાસભાઓમાં આપણા પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવાની આપણને ધણામાં ધણી અગત્ય છે. ગૃહસ્થો, શિક્ષિતોના અપવાદપૂર્વક સમગ્ર યુરોપે જાહેર કર્યું છે કે, જે દેશ સુધારામાં કંઈ પણ પ્રગતિ કરી હોય તે દેશને માટે અત્યંત કાર્યસાધક અને શ્રેષ્ઠ રાજ્યતંત્ર એવું હોય છે કે, ધણાઓને માટે ફક્ત ચોડાઓ જ તે અસાધ્યતા નથી, પરંતુ થોડેધણે અંશે ધણાઓ પોતાના માટે ચલાવે છે. વસ્તુતઃ તે રાજ્યતંત્રમાં લોકોના પ્રતિનિધિઓનો કાંઈક સંગીન ભાગ હોય, અને જે યુરોપના દેશોમાં રાજ્ય અને પ્રજા એક જ રાષ્ટ્રના હોય છે અને જ્યાં તેમનો ધર્મ પણ એક જ હોય છે, તે દેશોમાં એમ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે. તો હું ધારે છું કે એટલું કમુલ રાખવું જોઈએ કે, હિન્દને માટે તેની અધિક આવશ્યકતા છે. કેમકે તેમાં વસતી પ્રજાની ટેવો, રીતભાતો, રિવાજો, ભાષા, જાતિ અને ધર્મ તેમના રાજ્યકર્તાઓની ટેવો વિગેરે કરતાં ભિન્ન છે, રાજ્યસભાઓમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ એવી જો આપણે હિન્દને માટે માગણી કરીએ તો કોઈપણ દેશને સાનુકૂળ થાય એવા કોઈ પણ રાજ્યતંત્રને માટે આવશ્યક છે એવું ફક્ત યુરોપે જ નહિ, પરંતુ અમેરિકા, ઑસ્ટ્રેલીયા અને લગભગ આખી સુધરેલી દુનિયાએ એકે અવાજે જાહેર કર્યું છે તેજ આપણે માગીએ છીએ. કારણ કે જ્યાં

તે રાજ્યતંત્રમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને ભાગ લેવા દેવામાં આવે છે ત્યાં જ પ્રજાની જરૂરિયાતો અને ઇચ્છાઓ, અસિલાપાઓ અને ફરિયાદો બરાબર જણાવી શકાય છે અથવા તેમનો યોગ્ય ઉપાય યોજી શકાય છે.....સરકાર પાસેથી જે સુધારાની આપણે માગણી કરીએ છીએ તે આ દેશની આબાદી માટે એટલો જોધો આવશ્યક છે કે, બીજાકુલ વિલંબ વિના તે આપણને અપાવે જોઈએ.

હું કદાપિ માની શકતો નથી કે એક પક્ષ એવો કેળવાયેલો હિન્દી હોય જેના મનને આ પ્રશ્નનો અભ્યાસ કર્યા પછી આ સુધારો પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાનાથી બનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા વિના જંપ વાળી બેસી શકે. હું કદાપિ માની શકતો નથી કે, કોઈ પક્ષ ભલે માણસ એટલે વખત ખરેખાત સમજી લે કે, પોતાના દેશને અને દેશબંધુઓને, પોતાના સર્ગાવહાલાને, પોતાના બાળકોને અને પોતાની જાતને આ સુધારાથી શો લાભ થશે; ત્યારપછી તે તેની તરફ બેદરકારી બતાવી શકે.....બ્રિટીશ સરકારે આ સુધારો ઘણા દેશોને આપ્યો છે. અનેક સંસ્થાઓ તેનો ઉપભોગ કરે છે. કાનડા, થી કેપ, ઓસ્ટ્રેલિયન સંસ્થાઓ, અમર્યા નાની જગ્યાઓ, કહેવાતાં તાજનાં સંસ્થાઓ, કદાચ ફ્રિજી દાપુઓ અને કેટલીક કેવળ લશ્કરી જગ્યાઓ સિવાય, સર્વ પ્રતિનિધિત્વવાળા રાજ્યતંત્રનો થોડો ધણો અને તેમાંના ઘણાંખરાં સંપૂર્ણ ઉપભોગ કરે છે. આ મર્વ જગ્યાઓને પ્રિટને આ હક્ક આપ્યો છે. હિન્દની પ્રજાને તેણે તેનાથી શા માટે વિમુખ રાખવી જોઈએ ? તે શું એમ ધારે છે કે, બીજા દેશોનાં પ્રજાઓ કરતાં આપણે ઓછા વફાદાર છીએ ? બ્રિટીશ માલ પર જકાત નાખતાં ઓસ્ટ્રેલિયાને અટકાવવાનું તે સાહસ કરે તો આવતી કાલ ઓસ્ટ્રેલિયા તેની સાથેના સંબંધ તોડી નાખશે, ન્યારે આપણે હસતે મુખે ભુડા આવક-વેરા સ્વીકારીએ છીએ, એ આવક-વેરાનો વહીવટ ખરાબ રીતે કરવામાં આવે છે, અને તે આપણા પોતાના રાજ્યતંત્રના ખર્ચને પહોંચી વળવાને નાખવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ

અલ્પદેશને ખાલસા કરવાનું અથવા રૂશિયાને ધમકી બતાવવાનું બળ એટલિટનને મળે તેને માટે તેને નાણાં પૂરાં પાડવાને નાખવામાં આવ્યો છે. શું તે એમ ધારે છે કે, આ હક્કને માટે આપણે તૈયાર નથી ? હું ધારું છું કે, તે કાર્વને માટેની આપણા પરિપક્વતાની અને ને સરકાર આપણી ધમ્મજ્યો પ્રમાણે આપવાની કૃપા કરે તો પ્રજાના કાર્યભારમાં જે ભુદ્ધિબળ અને જ્ઞાન બતાવવામાં આવશે તેજ ચોક્કસ સાબીતી આ કેમિસ છે. ”

પંડિતજીની આ તેજસ્વી વાગ્ધારાથી શ્રોતાજનો મુગ્ધ બન્યા. રાજા સર ડી. માધવરાવ, દીવાન આર. રઘુનાથ-રાવ, અને અડલી નોર્ટન સાહેબ જેવા રાજવિદ્યા પ્રવીણ મહાપુરુષોએ પંડિતજીનાં વખાણ કર્યાં. જ્યારે મી. જુમે પોતાના રિપોર્ટની પ્રસ્તાવનામાં પંડિતજી વિષે નોંધ લીધી છે કે, “ પછી આ વિષયને વારંવાર જુદા જ મંજુરી કરનાર અને ઉત્સાહવા-લા એક જુવાન પુરુષ પંડિત મદનમોહન માલવીયા ઉભા થયા અને તેમના બાપણમાંથી ધણી બાગનો ઉતારો લેવાનું કર્તવ્ય આપણને સ્વાભાવિક પ્રાપ્ત થાય છે. જો કે ઉપસંહાર અસીમ ધનરાજો હોવા છતાં પણ તેમાં સાવધાની લેવી સત્યોને સમાવેશ છે. ”

મહાસભાને જમાવવા ખાતર વાકપાટવ કે વાદશક્તિથી નહિ પરંતુ વરસબર તેમણે અવિરામ ઉત્સાહભર્યું વૈતર્ક કર્યું. તેથી જોતજોતામાં તેઓ મહાસભામાં માનીતા થયા અને તેમની મહત્તા પણ વધી અને અર ચાલ્સર્સ રજવાડા, મહુમ સર ફિરોજશાહ મહેતા, મુહુમ મી. કેદમ અને ડીજીની સાહેબો જેવા મુત્સદ્દીઓ તરફથી પંડિતજીનાં વખાણ કર્યાં.

મદ્રાસની કેમિસમાં દરેક પ્રાંતમાંથી પ્રતિનિધિઓ મોટી સંખ્યામાં આવે એમ દરેક કાર્યકર્તાઓની અભિલાષા હતી. પંડિતજીએ પોતાના પ્રાંતમાંથી સારી સંખ્યામાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવા માટે

પ્રમાદવસ્થામાં ઘોળતા દેશભાષાઓને જગૃત કરવા પોતાના પ્રાંતમાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થળે પ્રવાસે નીકળ્યા. તે વખતે દેશ એટલો તો અગાન અને ચૈતન્યહીન હતો કે મહાસભા એક મહત્વની રાજકીય સંસ્થા છે તે પણ જાણતો નહોતો. પડિતજીને પોતાના દેશબંધુઓને જગૃત કરવામાં ઘણી મુશ્કેલીઓ નડતી તો પણ ખૂબ હિંમતથી દેખાડી સારી જગૃતિ આણી મહાસભાની મહાસભામાં પોતાના પ્રાંત તરફથી ૪૫ પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા.

તેમની આવી ચપલ કાર્યશક્તિથી અને મી. કુમ સાહેબની હસામણથી પડિતજીને વાપવ્ય પ્રાંતની સમિતિના અને કોંગ્રેસની સ્ટેન્ડીંગ કમીટીના સેક્રેટરી તરીકે નિમ્ણા અને ઘણાં વરસો સુધી તે સ્થાન પર રહ્યા.

સને '૧૮૮૮ ની મહાસભાની બેઠકનું આમંત્રણ અલ્દાબાદ તરફથી થયું. પડિતજી આ વખતે પણ સેક્રેટરી હતા. અપરિમિત મહેનત લઈ તેમણે અલ્દાબાદની મહાસભાની બેઠક સુંદર રીતે શોભાવી હતી.

પડિતજીને ખાતરી થઈ કે મહાસભા એ એકજ હિંદુસ્તાનની રાજકીય સંસ્થા છે. ભારતની જનતાની હિતિ કરવા માટે એ સંસ્થા જ ખરી મહત્વની છે. એટલે તેઓ આજ સુધીની મહાસભાની લગભગ દરેક બેઠકોમાં હાજરી આપ્યાનું ચૂક્યા નથી. દિન પ્રતિદિન તેમનો રાજદારી વિષયોનો અભ્યાસ અનુભવ વધવા લાગ્યાં. દરેક મહાસભાની બેઠકોમાં તેઓ જે જે વિષય ઉપર લાપણ કરતા તે ખૂબ અભ્યાસપૂર્ણ થતાં. તે લાપણો આજે પણ વાંચતાં તાજાંજ લાગે છે. એ બધાં લાપણો અહીં તો ન આપી શકાય પરંતુ તેમાંના કેટલાક ફકરા તો આપ્યા સિવાય ચાલી શકે નહિ.

પંચમી મહાસભાની બેઠક વખતે 'હિન્દની ફરિયાદો' એ નામના દરાવના અનુમોદનમાં બોલ્યા હતા કે, "ગૃહસ્થો, તેથી આપણે

હતીએ છીએ કે, વર્તમાન સંયોગોમાં ખર્ચનો વધારો અન્યાયપૂર્ણ છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ચોક્કસી રીતે પાપપૂર્ણ છે. તે પ્રજામાં હીસત અને આજાહીનો વધારો થયા પછી જાહેર ખર્ચમાં વધારો થાય તો નિસંશય તે આદરણીય થાય.... પરંતુ દિંદમાં જાહેર ખર્ચ વધતો જાય છે, ત્યારે લોકોની રિયતિ દિન પ્રતિદિન ધમાતી જાય છે. આનો એક કારણ પણ જવાબ દઈ ન શકાય એવો પૂરાવો એ છે કે, સરકારની મહેસુલમાં હમણાં જે જે તાલુકા વધારા કરવામાં આવ્યા છે, લગભગ તે સર્વ હિન્દી લોકોની દૈનિક પ્રથમ આવશ્યકતાઓમાંથી બહુ પૂર્વક કઠાવવામાં આવ્યા છે. ફક્ત તાલુકામાં તાલુકા ઉદાહરણો લઈએ. વધારવામાં આવેલા ખર્ચને પહોંચી વળવાને માટે મીઠા પરનો કર વધારવામાં આવ્યો છે, જે ચીજ મનુષ્ય તેમજ દોરને માટે એક સરખી આવશ્યક છે; ઘાસતેલ “ ગરીબ માણસોનું તેલ ” એવું ઉપનામ થોડું અપાઈ છે, તેની પર કર નાખવામાં આવ્યો છે; વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યાની બૂખે મરતી રૂપત પર બમણો કર નાખવામાં આવ્યો છે. અને દુબકાળ રક્ષણ ફંડ લઈ લેવામાં આવ્યું છે, જે ફંડ તંગી અને દુઃખાળના સમયમાં મુશ્કેલીઓને પહોંચી વળવા માટે ખાસ એકદુ કરવામાં આવ્યું હતું. અને ત્રણ વાયસરોયોએ તેને સ્પર્શ નહિ કરતાં અલગ રોખવાનાં વચનો આપ્યાં હતાં.”

નવમી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠકમાં “ ગરીબાઈ ” નામના ઠરાવના સમર્થનમાં પંડિતજીએ ખૂબ લાગણી પૂર્વક લાપધુ કર્યું હતું:-

“દિવાને આમના સભ્યોને વિનંતિ કરી કે, દેશની ગરીબાઈ વધતી જાય છે એમ સાબીત કરનારા આંકડાઓનો તેઓ સ્વીકાર કરતા ન હોય તો તેમણે હિન્દમાં આવડું, ગામડાઓની મુલાકાતો લેવી, અને લોકો કેવું દુઃખી જીવન ગાળે છે તે જોવું. બજવા પૂર્વે દેશ કેવો હતો તે લોકોને તેમણે પૂછવું જોઈએ.”

વધુકરો ક્યા છે ? લિન લિન્ન ઉઘોગો અને કારીગીરીઓ પર નિર્વાહ કરનારા પુરષો ક્યા છે ? અને પ્રતિવર્ષ કારીગરોની મોટી સંખ્યા ઇંગ્લાંડ અને બીજા યુરોપના દેશોમાં મોઝલવામાં આવતી હતી તેઓ ક્યા છે ? એ સઘળી વાત જૂતકાળની બની ગઈ છે. અહીંયાં બેઠેલા દરેક જણે-લગભગ દરેક જણે-શિટીશ બનાવટનાં કપડાં પહેયાં છે, અને તમે જ્યાં જ્યાં જાઓ છો ત્યાં ત્યાં શિટીશ કારીગીરીઓ અને શિટીશ માલ તમારા જોવામાં આવે છે. ખેતીવાડી ફરીને દુઃખી જીવગી ગાળવાનું જ, અને તેમને માટે જે થોડો વ્યાપાર રહ્યો છે તેમાંથી સ્વલ્પ લાભ મેળવવાનું લોકોને માટે રહેવા દેવામાં આવ્યું છે. સર્વિસીસની બાબતમાં, વ્યાપારની બાબતમાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે આપણા લોકો જે લાભ અને ફાયદો મેળવતા તેનો સોમો ભાગ પણ આપણા લોકો આજે મેળવતા નથી. ત્યારે દેશ કેવી રીતે સુખી થઈ શકે ? ”

‘ બ્રીસમી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠક કલકત્તામાં મળી હતી. તેમાં બારમો ઠરાવ સ્વરાજ્ય વિષેનો હતો તેમાં કેમિસલિગની યોજનામાં દશવિદ્યા સુધારા આપવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. આ ઠગવ ઉપર અનુમોદન આપતાં પરિતજીએ કહ્યું:—

“આપણે જે યોજના તૈયાર કરી છે તે હિન્દની પરિસ્થિતિને અત્યંત અનુકૂળ છે. સાચી વાત છે કે, આપણે યોજના ઘડી ત્યાર પછી ઘણા ફેરફારો થયા છે, પરંતુ તે યોજના બહુનારાઓનું હઠાપણુ અને દીર્ઘદષ્ટિ એમાં છે કે હજી તે યોજના જ શ્રેષ્ઠતા ભોગવે છે અને મુસલેલી બીજી યોજનાઓથી સરસ છે. આપણે રજુ કરેલી યોજના વિષે એવો આરોપ આણી શકાય એમ નથી કે આપણે બહુ ભારે માગણી કરી છે. રાષ્ટ્રીય ભાવના કહે છે કે, આપણે આપણી પોતાની ઉપર રાજ્ય કરવું જોઈએ, વળી આપણી સરકાર નિષ્ફળ ગઈ છે એ વિશેષ કારણ છે. જોખમદાર રાજ્યને ઉત્તેજન આપવાથી

જે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને અવાજ મળશે તો સારા પરિણામ આવશે. આપણે જે યોજના રજુ કરી છે, તે પૂરતી મર્યાદિત છે, તેને વિશેષ મર્યાદિત ન બનાવે. આપણી યોજનાનું અગત્યનું લક્ષણ એ છે કે, સત્તાનાં મર્વ કેન્દ્રસ્થાનોમાં આપણને સત્તા મળવી જોઈએ, અને સત્તાનું અતિ મહત્વનું કેન્દ્રસ્થાન વડી સરકાર છે. જે હિન્દી સરકારમાં આપણને સત્તા આપવામાં ન આવે તો મારે કહેવું જોઈએ કે સુધારાના આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા છે અને અગત્યનું લાગે છે કે વડી સરકારમાં આપણને સત્તા મળવી જોઈએ, નહિ તો પ્રાતિક સરકારો જેટલી પ્રગતિ કરે તેનો ચોથો ભાગ કે દશમો ભાગ પથ્થુ કરી નહિ શકે. જે પુરુષ હિન્દી સરકારની સત્તા પર કાણુ ધરાવશે તે જ પ્રાંતોના વિકાસમાં સહાય કરી શકશે. તેથી પ્રાતિક સ્વતંત્રતાથી પથ્થુ આપણે સતોષ પામવો નહિ. જ્યાં સુધી વધારે સારી યોજના રજુ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોંગ્રેસલીગની યોજનાને સંપૂર્ણ અંત પૂર્વક અનુમોદન આપવાની આપણી પવિત્ર દરજ્જા છે.”

સને ૧૯૧૮ ની ઑગસ્ટ માસમાં મુંબાઈમાં ખાસ કોંગ્રેસની બેઠક મળી હતી. હિન્દી સરકાર તરફના મોટેચુ-એમ્સર્ડ સુધારાની યોજના બહાર પડી હતી. તેમાં ફેગ્ગર કરવાની સૂચનાઓનો ઠરાવ પડિતજીએ મૂક્યો. તે ઉપર, તેમણે લાપથ્થુ કર્યું કે:—

“કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય એ છે કે, સુધારાની યોજના નિરાશા-જનક અને અસતોષકારક છે ગયા ઑગસ્ટમાં બહાર પડેલા બહેર-નામાના શબ્દો પ્રમાણે તેમણે પૂરતો અમલ કર્યો નથી. તમે સ્વગત્ય દાખલ કરવાની માગણી કરી હતી. હિન્દના કોઈ ખુણા કે ભાગોમાં શરૂઆત કરવાની માગણી તમે કરી ન હતી. આખા હિન્દમાં જોખમદાર રાજ્ય દાખલ કરવાની દરખાસ્ત આમની સભાએ મંજૂર કરી છે. મારે સખેદ કહેવું પડે છે કે, આપણને આપવામાં આવેલું એ વચન પાળવામાં આગ્યુ નથી. વળી આપણને વચન આપવામાં

આવું હતું કે, જે જાહેરનામાને અમલમાં મૂકવાને માટે જેમ અને તેમ જલદી સંગીન પગલાં ભરવામાં આવશે. તે સંગીન પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી. હિન્દી સરકારને ઉદાર બનાવવાની આપણી મુચનાઓનો ના. શહેનશાહની સરકાર અસ્વીકાર કરશે તો હું એટલું જ કહી શકીશ કે, નવી ચોખનાચી દેશને સંતોષ નહિ મળે. ચળવળ ચાલુ રહેશે. આપણે જે અત્યંત જરૂરી ફેરફારો મળીએ છીએ તે મળશે ત્યારે જ ચળવળ બંધ પડશે.”

રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ત્રીસમી બેઠક અમૃતસરમાં ૧૯૧૬ માં મળી. આ વર્ષે પંજાબમાં અપૂર્વ બનાવ બની ગયો હતો. ત્યાંના ગવર્નર સર માઇકલ ઓડવાયરના જોડકાં અમલમાં હિન્દીઓ ઉપર ભારે સીતમ ગુજાર્યો હતો અને લશ્કરી કાયદો ચાલુ થયો હતો, જેના બહાના હેઠળ અનેક કાળાં કૃત્યો કરવામાં આવ્યાં હતાં. આમ છતાં પણ કોંગ્રેસની આ બેઠક બહુ ફતેહમંદ નીવડી. આ બેઠકના પ્રમુખ પડિત મોતીલાલ નહેરુ હતા.

દક્ષિણ આફ્રિકાની ગીરમીટીયા રૂઢી બંધ કરવા વિષે ત્રીજો ઠરાવ પંડિત માલવીયાજીએ રજુ કર્યો. તેમણે આ સંબંધમાં મહાત્મા ગાંધીજીએ કરેલી સેવાઓની પ્રશંસા કરી અને કહ્યું કે, “શીજી ટાપુઓમાં હિન્દીઓને એક ગુલામીખત અમુક વર્ષને માટે લખી આપવું પડે છે અને તે દરમિયાન તેમને મુકરર રોજી મળે છે, તથા તેમને પોતાના માલીકની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું પડે છે. કામદારો તરફ ન્યાય કે અન્યાય માય છે તે કોઇ પૂછવું નથી અને તેમના પર ભયંકર અત્યાચાર ગુજારવામાં આવે છે.

હિન્દી પવિત્ર પુત્રીઓ અને લગ્નિનિઓ જેઓ પોતાની પવિત્રતાને માટે મગર છે, તેમને બળાત્કારે લઈ જવામાં આવે છે, અને ૫ પુરૂષ વચ્ચે ૨ સ્ત્રીઓની વહેંચણી થાય છે. આ વાત જાણીતે દિયું ચીરામ જાય છે. લાલુ ચળે લોહી લાગીવું કે તેણે

ફીજીમાં હિન્દુઓની વધુ વસાયત અટકાવી. હવે આપણે ફીજીમાં દુઃખથી સખડતી આપણી બહેનો અને અધમ દશામાં પડેલા આપણા ભાઈઓને છોડાવવા ઇચ્છીએ છીએ અને જો ના. વાયસરોયનું વચન સફળ થાય તો હિન્દની કીર્તિને લાગેલો કાળો ડાઘ હવે ધોવાઈ જશે જો આપણે સ્વરાજ્યની માગણી કરીએ તો પહેલો સવાલ તો આપણને એ જ પૂછાય કે, જો હિન્દીઓ પરદેશમાં ગિરમીદીયા મજૂરી કરે છે, અને જેમની દીકરીઓ અને બહેનો આવી અધમ દશામાં પડેલી છે, તેઓ વળી સ્વરાજ્યને ભોગવી શકે ? આ બાબતમાં સફળતા મળવાથી હિન્દી પ્રજાની નીતિ ઉપર લાગેલો કાળ ધોવાશે અને આશા છે કે કેવળ હિન્દની જ નહિ પણ કાષ્ટ પણ નામ તથા ચાલતી એવી પ્રમા ૨૬ થશે ”

આ પ્રમાણે પડિતજીએ ઠેક આજ સુધીની ભરાયેલી મહાસભાની દરેક બેઠકોમાં હાજરી આપ્યા કરી છે.

તેઓ ચોનીસમી અને તેત્રીસમી મહાસભાની બેઠકોના પ્રમુખ તરીકે ચુદામા હતા. આ બે ભાષણોના અગત્યના ફકરાઓ આ ચોપડીમાં આગળ આપવામાં આવ્યા છે. મહાસભા ન્યારે ન્યારે કટોકટીના પ્રસંગોમાંથી પસાર થતી હોય છે ત્યારે આસવીયાજી તુરત પોતાની મેવા તેને અર્પણ કરે જ છે.

સને ૧૯૦૯ માં મહાસભા પર ચારેબાજુથી દીકાઓના હુમલા થતા હતા, તેવા વખતે તેમણે પ્રમુખપણુ સ્વીકારી મહાસભાનું માન ટકાવી રાખ્યું હતું

હમણાં તાજે જ દાખલો લખ્યો. સરકાર હાલમાં મહાસભાની વર્કીંગ કમીટીઓને ગેરકાયદેસર ઠગવ્યા કરે છે, ન્યારે પહેલુ ફર-માન બહાર પડ્યું કે તુરતજ પડિતજીએ તે વખતના કામ ચલાઈ પ્રમુખ સમગ્ર વલ્લભભાઈ પટેલ પર નીચેના સંદેશો મોકલ્યો હતો.

અલ્લાખાદ તા. ૨-૭-૩૦

“મહાસલાની વર્કીંગ કમીટીને સરકારે ગેરકાયદેનું મંડળ ઠરાવવાનું સરકારી ફરમાન, તેના હેઠ્યા થોડાક મહિનાઓની રાજ્યનીતિની ક્ષણી સમાન છે. અને હાલના સંજોગો વચ્ચે જો હું તેનો કંઈએ બંધબેસતો અત્યુત્તર વાળો શકું તો તે એ છે કે, મહાસલાની વર્કીંગ કમીટીને એક સલાસદ તરીકે, હું મારી સેવાઓ અર્પણ કરું છું.

ન્યારે પણ હીક લાગે ત્યારે સેવા ફરમાવશો.”

પ્રમુખનો ઉત્તર.

મુખર્ષી તા. ૪ થી જુલાઈ ૧૯૩૦.

જ્ઞાતા પંડિતજી

“સરકારે તેને (વર્કીંગ કમીટીને) ખીન કાયદેસર જાહેર કરવાથી તેના મેંબર ખની મદદ કરવાને માટે તમે અને જે તાર મોકલ્યો હતો તે વિષેની ખબર મને છાપાં મારફત મળી, એ તમારો તાર હજી મને મળ્યો નથી. અને કદાચ મને તે દહી પહોંચાડવામાં આવશે જ નહીં, તમારી માગણીને હું વધાવી લઉં છું. અને કેએસની કામ ચલાવે પ્રમુખ તરીકે મને જે સત્તા મળી છે તેની રૂએ પંડિત મોતીલાલજીની ખાલી પડેલી વર્કીંગ કમીટીની બેઠકમાં તમારી નિમણૂક કરું છું અને આશા છે કે તમારા તાત્કાલિક દેશભક્તિના ભાવથી ભરેલા કાર્યની કદર પ્રત્ય કરશે.”

આ પ્રમાણે પંડિતજી મહાસલાની વર્કીંગ કમીટીમાં ચૂંટાયા. ત્યાર પછી તરતજ મુંબઈની વર્કીંગ કમીટીની બેઠકમાંથી તેઓ ગિરફતાર થયા આ બધી હકીકત આપણી નજર સમીપ જીવતી છે.

પંડિતજી જીવંત છે પણ હિંદની સેવા કરવામાં તેમની મહેનત એક યુવાનને પણ સરમાવે તેવી છે.

ધારાસભામાં પડિતછ

પ્રજાકીય મહાસભામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લેછ જેમ દેશમાં ભગૃતિ લાવતા હતા, તેવીજ રીતે બીજી બાજુ સરકારી સંસ્થાઓમાં જોડાઈને પણ દેશસેવાનો એકે પ્રસંગ જવા દેતા નહોતા.

તેઓ શરૂઆતમાં યુનિવર્સિટીના રૂઝો નિમાયા હતા તે સિવાય અફઘાનાદની યુનિસિપલ બોર્ડમાં એક બે વખત ઉપપ્રમુખ તરીકે પણ ચૂંટાયા હતા.

મધુકત પ્રાંત તરફથી ધારાસભામાં પડિત વિશ્વભરનાથ ચૂંટાતા હતા, પણ જ્યારે તેઓ ધડપણને લેખને વિનિવૃત્ત થયા ત્યારે તેમની જગ્યાએ ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં પડિત માલવીયાજી ચૂંટાયા. ધારાસભામાં તેમણે હમેશાં દેશની સ્વતંત્રતાને નજર સમક્ષ રાખેલ છે, ધારાસભામાં તેમનાં ભાષણો જવાબદારીવાળાં અને શુદ્ધિપૂર્ણ દલીલોવાળાં થતાં. ધારાસભામાં રહીને તેમણે દેશની ઘણી મારી મેવા બચાવી છે. ધારાસભા અને વડી ધારાસભામાં થઇ તેમણે લગભગ પચીસ વગસ હાજરી આપી હશે. ધારાસભા અને વડી ધારાસભામાં ઘણાં પ્રજાકીય પ્રતિનિધિઓ જન્ય છે પણ તેમાંના ઘણાં પ્રમાણિતતાને બદલે સ્વાર્થમાં, સ્વતંત્રતાને બદલે ખુશામતમાં દોરવાઇ જવાના ઘણાં દાખલા મળી શકે છે. પણ આવી કાંઇ લાભ્યોને વશ માલવીયાજી થયા નથી, એજ પડિતજીની દેશભક્તિનું અદ્ભુત ઉદાહરણ છે.

એમના ધારાસભાનાં ભાષણો આપ્યાં નથી પણ જે મળી શક્યાં તેમાંથી કટલાંક ભાષણોના ફકરા નીચે આપીએ છીએ, તે વાચવાથી પ્રજાને પડિતજી માટે ભારતજૂથજનું ખિરદ ચચાયોગ્ય લાગશે.

વડી ધારાસભામાં યુક્તિનો કાયદો.

૧૮-૯-૧૯૧૬ ના દિવસે વડી ધારાસભામાં સરકાર તરફથી સર વિલિયમ વિન્સેન્ટે યુક્તિનો કાયદો રજુ કર્યો હતો, ગયા એપ્રિલ માસમાં પંજાબમાં સરકાર તરફથી જે માર્શલ્લો બહેર ચલેા હતા

તેની અખત્યાર કરવાની જરૂરિયાત અને માર્ગદર્શનોની હકુમતમાં ભાગ લેનાર અમલદારોને મુક્તિ આપવાને લગતો આ ઠરાવ રજુ થયો હતો. પરંતુ આ સમય દરમ્યાન પંજાબના મામલા વિષે સરકાર તરફથી માર્ગદર્શનોની જરૂરિયાત હતી કે નહિ તેની તપાસ કરવા કમિટી નીમાઈ હતી. આ કમિટીનો રિપોર્ટ બહાર પડે ત્યાં સુધી આ ઠરાવ મુલતવી રાખવો જોઈએ એમ પ્રજાકીય પ્રતિનિધિ મી. ચંદાએ સુધારો રજુ કર્યો હતો. સુધારાને અનુમોદન આપવા પાંડિતજી ઉભા થયા હતા અને તે દિવસે ત્રણ કલાક અને પીસતાણીસ મિનીટ અને બીજે દિવસે ચાલીસ મિનીટ સુધી વિવેચન કર્યું હતું. તેમના ભાષણમાં મુખ્ય મુદ્દા નીચે મુજબ હતા:—

(૧) ઇંગ્લાંડમાં સન ૧૭૧૫, ૧૭૪૫ અને ૧૭૮૦ માં આવા કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. પણ તે દરેક વખતે સાધારણ દુષ્ટક કે બેડ નહિ, પણ ખુદી લકાઈ હતી. એવા ગંભીર પ્રસંગે જ ઇંગ્લાંડમાં માર્ગદર્શનો અખત્યાર કરવામાં આવે છે.

(૨) સરકારે ૧૮૦૪ ના કાયદાનો અમલ કરીને માર્ગદર્શનો અખત્યાર કર્યો હતો. પણ તે કાયદો તો જ્યારે બ્રિટીશ રાજ્યની સત્તા બીજા રાજ્યો વગેરેની ઉપર સ્થાપવાની હતી તે વખતે ઘડવામાં આવ્યો હતો. આવો મહાન વિગ્રહ પૂરો થયા પછી તે કાયદો વફાદાર હિન્દી પ્રજાને લાગુ પડશે એમ તે ઘડનારના ખ્યાલમાં પણ નહિ હોય.

(૩) ખરેખરો સવાલ એ હતો કે ગયા એપ્રિલ મામમાં પંજાબમાં શું બન્યું અને બંડનો મામલો જાહેર કરવામાં તથા તે પછી આ કાયદો રજુ કરવામાં સરકારે વ્યાજબી પગલાં ભર્યા છે કે નહિ? પણ તે મામલાની હકીકત વિષે તો જે વિગતવાર સવાલો તેમણે પૂછ્યા હતા તેના જવાબ સરકારે આપ્યા નથી. મી. એન્ડ્રુસ જેવા સાધુ પુરુષને પણ તપાસ કરવા જતાં સરકારે અટકાવ્યા હતા. આમ

ખરી હકીકતને અજાણે આવા કાયદાને ટોકા આપવાની માત્રણી સરકાર ક્રમ કરી શકે ?

(૪) તે પછી અમૃતસરમાં, લાહોરમાં અને ગુજગનવાળામાં જે ગોળીબાર કરવામાં આવી હતા તે વિષે પડિતજીએ સખ્ત ટીકા કરી હતી અને ખાસ કરીને કટકા મારવાની શિક્ષા કરવાની જરૂર મરકારને પડી એ વિષે આશ્ચર્ય જતાવ્યું હતું આબરૂદાર આગેવાનોને, પ્રોફેસરોને, વકીલોને અને વેપારીઓને હાથે બેઠી પહેગવી મરિયામ રસ્તા ઉપરથી ચાલતા જોઈતા હતા જવામાં આવી એ વિષે પણ વિમતવારે વિવેચન કર્યું હતું.

(૫) આ કાયદો તુરત પસાર કરવાની ખાસ જરૂર પણ નથી અત્યાર સુધીમાં કેદમાંથી છુટેલા કોઈ માણસે સરકારના અમલદાર સામે હાલો માંડ્યાનું જણવામાં નથી. પગલમાં લોકો એટલા બધા ભયભીત થયેલા છે કે તેઓ આવા કેસ દાખલ કરવાની હિંમત પણ ન કરે, અને જો કોઈ એવી હિંમત કરે તો જેમણે શુદ્ધ શુદ્ધિથી કામ કર્યું છે તેમને કોઈ ન્યાયાધીશ શિક્ષા પણ ન કરે.

આ બીજીની ક્યારે કલમ ઉપર ટીકા કરીને, પ્રજામતને માન આપવાને ખાતર અને રાજ્ય પ્રજાની વચ્ચે વધારે સમભાવ ઉત્પન્ન થાય તે માટે આ કાયદો સુલતરી રાખવાની વિનંતિ પડિતજીએ સરકારને કરી હતી. પણ તેવું કંઈ ફળ આવ્યું નહિ સરકારે આ કંગાવ પમાર કર્યો હતો.

વડી ધારાસભામાં પણ તેમની પ્રતિભાને બળે તેમણે સારી નામના સંપાદન કરી છે. છુટેલખંડની જમીનના મોંઘવાના અગ્રા વખતે, ફરી વસ્તુઓની જકાતના અગ્રા વખતે અને વાર્ષિક અંદાજપત્ર વખતે કરેલાં ભાવજોમાં તેમની પ્રતિભા જણાવ છે. બીજા સંબોધી નિર્દિવાદ રીતે તેઓ ઉચે સ્થાને તરી આવે છે.

ન્યારે પ્રબળીય પ્રતિનિધિનું કામ તેમના એકલાને માથે આવી

પડતું ત્યારે તેમને પ્રતિકૂળતામાં પારાવાર વૈનકું કરવું પડતું હતું. પણ બીજી વખતે પડિત મોતીલાલ નહેરૂ તથા બાજુ મંગાપ્રસાદ વર્મા વગેરે કેટલાએક સાથીઓ આવી મળવાથી તેમના પરનો કાર્યભાર હળવો થયો હતો.

પડિત માસવીયાજીએ આજ સુધી સરકાર સાથે ઓછો સદાકાર કર્યો નથી. ધારાસભામાં તેમજ અનેક કમીશનોમાં તેમણે કામ કર્યું છે. જેમ પ્રજા તરફથી તેમના પ્રતિ પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તેવીજ રીતે સરકાર તરફથી પણ તેમના તિ પ્રવિશ્વાસ હતો.

ડીસેન્ડ્રા લાઇબ્રેરન કમીશન સમય પડિતજીએ બહુ અમત્યની જુજાની આપી હતી. અને પ્રાન્તિક વહિવટ મંજૂરીની અને નાણા-વહિવટ સંબંધીના ડીસેન્ડ્રા લાઇબ્રેરન ઉપરની તેમની ફરિયતો બહુજ અમત્યની છે. પોતાની માનુષ્યમિતે વાસ્તે લાંબા કાળ સુધી આવા ધણાં મહત્વનાં કાર્યો કર્યા છે. હિન્દના જુદા જુદા આર્થિક પ્રશ્નોની સંપૂર્ણ માહિતી ધરાવાને લીધે તેમનું અદર્નિશ ધ્યાન દેશના પ્રશ્નો પરજ રહે છે.

પડિતજીએ ત્રણ વર્ષ સુધી અદાલતની બાપાના વિષય સંબંધી લડાઇ કરી હતી. અને તેમની લડાઇની અસર સંમોર્પાગ પાર પડી હતી. અને તેની બાપા હિંદી તરીકે નક્કી થઇ હતી, પરંતુ ઠરાવ થયા પછી મુસલમાનભાઈઓમાં તે તરફ અમતોષ થયો એટલે સરકાર પક્ષથી બાજબોધ લિપિ સ્વીકારવાનો હક્ક ગૌણ મણુવામાં આવ્યો.

ત્યારે ૧૯૨૦ માં અસહકારની લડાઇ પૂરજોસમાં ચાલતી હતી અને મદાસભાએ ધારામલાના પ્રજાકીય સભાસભોને રાજનામાં આપવાની માગણી કરી હતી ત્યારે પડિતજીએ રાજનામું આપી દીધું હતું. કાઉન્સિલ છોડી દીધા પછી તેમણે જાહેર કર્યું હતું કે—

"મારો મત બદલવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે મારી એવી માન્યતા દિવસે દિવસે વધુને વધુ મજબુત બનતી જાય છે કે દેશનું

તૈયાર નથી. માગ મત મુજબ સરકારે આર્થિક સ્વતંત્રતાના કન્વેન્શનનો ભંગ કરી અને પ્રેસીડન્ટ શ્રી પટેલની સૂચનાનો અનાદર કરી શાદી પસંદગીની તરફેણમાં ધાકધમકીથી વડી ધારાસભામાં મહામતિ મેળવી છે. હરહર જાનૈક, રેલ્વે અને હુડીયામણનો દર ઘટાડવાની નિષ્ફળતાની મરમરની રાજનીતિ રાષ્ટ્ર વિરુદ્ધ છે, આથી મે નિશ્ચય કર્યો છે કે જ્યાં સુધી હાલના રાજતંત્રનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી મારે વડી ધારાસભામાં કામ કરવું નહિ રાહિન્ટ ટેમલ ફાન્દરસ સબધી વાઇસરોય અને હિદી પ્રધાનની અપીલ મે સ્વીકારી હતી અને એવી આશા રાખી હતી કે સરકાર સરથાનિક સ્વરાજ્ય અમલમાં હોય તેવા જુસ્સાથી કામ કરશે.

આ જુસ્સાની કસોતી કરવાનો પ્રસંગ જકાત અને કરને લગતી દરખાસ્તોમાં થયો. હજી પણ સેલ્બોર્ન રિપોર્ટ, કુ રિપોર્ટ અને આર્થિક કમિશનના રિપોર્ટમાં દર્શાવેલા કન્વેન્શનની સરકારે અવગણના કરી છે જે રાજતંત્ર હેઠળ પ્રજા ઉપર અન્યાય થાય છે એ રાજ્યતંત્ર હેઠળ હું કામ કરી શકું નહિ.”

હિન્દુ મહાસભામાં

હિન્દુ સમાજ દિન પ્રતિદિન નિસ્તેજ, નિર્બળ, પુરુષાર્થહીન, પોતાનું અને બીજાનું રક્ષણ કરવા અસમર્થ બનતો જાય છે આપણે સમાજ છિન્નબિન્ન થતો જાય છે, એ સ્થિતિમાંથી આપણે ઉગરી જવું જોઈએ.

હિન્દુ સમાજે આવી ભયંકર હીન અવસ્થામાંથી બચી જવા ખાતર ભારતના મકળ હિન્દુઓએ સંગઠિત થવું જોઈએ અને પોતાના રક્ષણના ઉપાયો યોજવા જોઈએ એમ કેટલાક હિન્દુ દેશનેતાઓને લાગતું હતું આમાં પડિતજીનું નામ પહેલું મુખી સહાય

૫. સ. ૧૯૨૩ ની ઝોગસ્ટની તા. ૧૯ મી અને ૨૦ મી એ કાશીમાં હિન્દુઓની મહાસભા ભરવા, સર્વે હિન્દુઓ માટે પૂજ્ય માલવીયાજીએ એક નિમંત્રણ બહાર પાડ્યું હતું.

હિન્દુ મહાસભાનું મુખ્ય કર્તવ્ય પંડિત માલવીયાજીએ જણાવ્યું છે કે—

“હિન્દુઓના ક્ષાસ અને અધઃપાતને રોકવો, અને એમની ઉન્નતિનાં સાધનો પર વિચાર કરવો અને તે સાધનોની યોજના કરવી.” વળી જણાવ્યું હતું કે “હું મારા હિન્દુ ભાઈઓને પ્રાર્થના કરું છું કે દરેક તેહસિલ અને તાલુકામાં હિન્દુ સભાઓ સ્થાપિત કરવી અને તેમાંથી મહાસભામાં પોતાના સમાજના પરમ યોગ્ય અને શ્રદ્ધેય પ્રતિનિધિઓ ચૂંટીને મોકલવા.”

એ પછી કાશીક્ષેત્રમાં હિન્દુ મહાસભાની એક મળા હતી. તે વખતે પંડિતજીએ અસ્પૃશ્યતાનો કરાવ મૂક્યો હતો. તેની પ્રસ્તાવનામાં બોલ્યા હતા કે “મેં સાંભળ્યું છે કે દરિશ્વંર ધાટ ઉપર એક ઢેડે મંદિર બંધાવ્યું છે અને કાશી નરેયના શુરુ પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. તે હલાલખોરે પોતાની થોડી કમાણીમાંથી બચાવી બચાવીને શી રીતે શિવમંદિર બંધાવવા જોટલા પૈસા ભેગા કીધા હશે! જો એ ઢેડે મને મળે તો હું કેમ તેના ચરણમાં માઈ માથું ન ઝુકાવું? કહેવાય છે કે ‘સચસે કાઠિન જાતિ અપમાના.’”

પછી એ બિચારા એ અપમાન પણ સહન કરે છે. એ તમારી એવી સેવા કરે છે કે જો જો દિવસ તેની સેવા બધ રહે તો ધરમાં તમારે રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડે, તે તમારું મેલું ઉઠાવે છે. બીજી બધી સેવા કરે છે. એવા ધણા લોકો છે કે જેઓ છ છ મહિના સ્નાન નથી કરતા, બોજન કરી હાથ નથી ધોતા, પણ તેમની સાથે આપણે દળાએ મળીએ છીએ, બધા વ્યવહાર કરીએ છીએ. કેવળ બિચારા ઢેડની—રામદાસ—ની જ ધૂણા કરીએ છીએ. કહો આપણે એને સભામાં

સુવોપરી હિત અને માન વહેલામાં વહેલી સ્વરાજ્યસ્થાપના કરવામાં રહેલું છે. આ કાર્ય માટે અસાધારણ મોટા પાયા ઉપર અને સતત અને મંગીન કામ થવું જોઈએ. સ્વરાજ્યની સુવોપરી અમલ્ય પ્રજા માંના આખા જૂદ સૌના મન પર ઠસાવવી. અને ન્યાં ત્યાં તેને ચોપરી અને કેળવવી જોઈએ. સ્વરાજ્ય મેળવવાની અને નભાવવાની આપણી લાયકાત વિશે પ્રજામાં વિશ્વાસ આણવો જોઈએ. અને રાષ્ટ્રીય વિચાર તથા કાર્યમાં એકતા સ્થાપી આપણી ઉમેદ પર આણવાને ખીજ જે જે તૈવારીની જરૂરી હોય તે કરવા કમર કસી જોઈએ. આ મહાભારત કાર્યમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ દેખીતી છે છતાં મને લાગે છે કે તેને હાથ ધરવાનો વખત હવે આવી પહોંચ્યો છે. અને હું માનું છું કે આપણે આપણા પ્રયત્નોને જો યોગ્ય રીતે દોરીએ તો તે સફળ થવા વગર રહે નહિ. હું આવા વિચારો ધરાવતો હોવાથી મારો ધર્મ એજ થયો કે મારે મારો બધો સમય અને શક્તિ આ મહાન રાષ્ટ્રીય હેતુ પાર પાડવાના કામ માટે બચાવવાં. આ વિચારથી નથી કોઈન્સિલમાં ન જ જવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. "

ન્યારે અસહકારની લડાઈ સમી ગઈ અને મહાત્માજી જોલમાં હતા તે વખતે બહાર રહેલા દેશનેતાઓમાંના ધણી દેશનેતાઓને ફરીથી ધારાસભાઓ હાથ કરવાનું વાસ્તવિક લાગ્યું, તેમાં પડિત માલવીયાજી, પડિત મોતીલાલજી, વિકૃલભાઈ પટેલ વગેરે ઠહી શકાય અને ઉવટે તેઓએ ફરીને ધારાસભામાં પ્રવેશ કર્યો.

પરંતુ આ દેશનેતાઓને તે પછીના ધારાસભાના અનુભવ પરથી જણાયું કે પરત્ર પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ ધારાસભામાં કંઈ કરી શકતા નથી.

દશ વરસના ધારાસભાના વહિવટ પરથી ધણી દાખલાઓ આપી શકાય એવા છે કે, પ્રજાને નુકસાન કરતો ધણી કાયદાઓ તેમના વિરોધ છતાં સરકાર પસાર કરે ગઈ છે. આનો તાજે દાખલો 'ટેરીફ બીલ' આપી શકાય એમ છે.

કોલન પ્રોટેક્શન બીલ-હિંદી કાપડના ઉદ્યોગને રક્ષણ આપવાને લગતો ઠરાવ વડી ધારાસભામાં આવ્યો હતો. ઉપર ઉપરથી વિચાર કરનારને જણાય છે, આ કાયદો હિંદુસ્તાનના મીલ ઉદ્યોગનો રક્ષણ-કર્તા છે. પરંતુ આમાં ખાસ કરી બ્રિટીશ કાપડ તરફ પક્ષપાત બતાવવાને લગતું જે તત્વ-પસંદગીની જઠાતનું ધોરણ-દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. આ ઠરાવ પર પ્રભાવી પક્ષ તરફથી કેટલાક સુધારા રજુ થયા હતા. તેમાં પંડિત મદનમોહન માલવીયાનો સુધારો જે હતો કે બધાય પરદેશી કાપડ પર સરખી જઠાત નાખવી નોંધાવે. ઇંગ્લાંડ કે બીજા દેશોના કાપડ વચ્ચે જઠાતમાં ભેદ નહિ રાખવો નોંધાવે. સરકાર તરફથી આનો બચાવ ઘણી ચતુરાઈથી થયો હતો પણ પંડિતશ્રીએ પોતાની લડત ખૂબ ચતુરાઈથી માંડી હતી. આ ઠરાવ પર પંડિતશ્રીએ ઘણા પ્રશ્નો પૂછી સરકારના હલને ખુલ્લું પાડી દીધું હતું. આ વખતે પંડિતશ્રીએ લગભગ પોણા ચાર કલાક સુધી દલીલોથી પરિપૂર્ણ જબરજસ્ત યાદગાર ભાષણ કર્યું હતું. આ ભાષણ ખૂબ યાદ રાખવા જેવું છે. આ ભાષણમાંનો સાર આ મુસ્તકમાં બીજા જગ્યાએ આપેલો છે.

માલવીયાશ્રી આ લડત બહુ યાદગાર રહેશે, આ બધું બોલવું નિરર્થક થયું, પંડિતશ્રીનો સુધારો ઉડી ગયો અને ટેરીફ બીલ પસાર થયું. બીલ પસાર થતાં માલવીયાશ્રી અને બીજા નેશનાલીસ્ટ સભ્યોએ રાજીનામાં મોકલી આપ્યાં હતાં.

પંડિત માલવીયાશ્રીએ વડી ધારાસભાની બેઠકનું રાજીનામું આપતાં “વડી ધારાસભાનું ૨૫ વર્ષ સુધીનું પોતાનું સંભાસદ પદ, પોતાની બંધારણ વિષયક પ્રવૃત્તિ અને લાહોર મહાસભાની બેઠકમાં પોતે કરેલા ધારાસભા ત્યાગનો વિરોધ અને મહાસભાવાદીઓને ચુંટણીમાં ફરી ઉભા રહેવાની આપેલી સલાહનો ઉલ્લેખ કરી જણાવ્યું છે કે સરકાર દાલના સુધારાનો સાચા જુરસાથી અમલ કરવા

શા માટે ન બોલાવીએ ? એને દેવદર્શન કેમ ન કરવા દધએ ? શું તે પાપી છે ?

હું તેને શી રીતે પાપી સમજી ? તમે કહેશો કે મેં જુલુએ છે માટે. લાઘ, મેં જુલુએ કરવાનું કામ બધ કરી તે હાથ ધરે છે ત્યારે તેના ઉપર મેં જુલુ કર્યા રહે છે ? પણ એને હું કાણુ પાપી કહેનારો ? હું જુલુ મોહુ છું. દેવીઓ તમને પાપી દર્શિયાં જોઈ છું, અને બીજાં કેટલાંયે પાપકર્મ કરે છું તો હું એ ડેડને ભગવાનનાં દર્શન કરતો શી રીતે અટકાવી શકું ? ઇશ્વરનું નામ લઈ, શ્રી વિશ્વનાથજીનું નામ લઈ, તમારી પાસે બીજા માણું છું કે એ બાપા આપો કે જેને મદિરમાં જઈ ભગવાનનું દર્શન કરવું હોય તે કરી શકે છે.

બીજી વાત અંતઃજને માટે કૃપાની છે, તમે તેને કૃપા ઉપર અટકાવી નથી દેતા, પણ પાદરીઓ સન્યાસીનો વેશ લઈ તેમની પાસે જાય છે, સાથે મેમ સાહેબ પણ જોગણનો વેશ લઈને જાય છે તે તેને ઇસાઈ બની જવા માટે સમજાવે છે અને કહે છે કે પછી તમને કશી અડચણ નહિ પડે, આમ તે આપણાથી છૂટા પડે છે, તેમનાથી ચતા કેટલાય સાબ આપણે ગુમાવીએ છીએ. તેનો સ્વાર્થ-દર્શિયાં તો ખ્યાલ કરો. હમણાંનીજ વાત છે કે પાણીપતમાં કેટલાક અમારો મુસલમાન બનાવવાની તજવીજ ચાલી રહી હતી. કારણ મુસલમાનોએ કહ્યું તમે મુસલમાન બનો, પછી તમને કોઈ નહિ રહે એટલામાં જો રહસનો તે કૃપા હતો તેણે અમારો બોલાવીને કહ્યું કે કૃપા તમારો પણ છે, અમારો પણ છે. તમે પણ પાણી ભરો, અમે પણ ભરશું એટલે પેલા મુસલમાન બનતા અટકી ગયા. રાજા રતિદેવે અંકુશ અને તેના કુતંગને બદલ આદરસાદારથી નમસ્કાર કરીને અભજ્જળ આપ્યું હતું. પણ તમે તો તમારા મેવડને કૃપા ઉપરથી પાણી પણ નથી લેતા દેતા, જે બિચારો દિવસ ભર પરિશ્રમ કરે છે, તમારો ક્યારે મેંડું વગેરે ઉગવે છે.”

છતાં આ ઠરાવ પસાર ન થયો. પડિતજી સુસ્ત સનાતની છે. દરરોજ નિત્ય કર્મ કરે છે. ભાગવત વગેરે ધર્મગ્રંથ બે કલાક વાંચે છે. પોતાના હાથે રસોઈ પકાવી લેનારા પડિતજીની તોલે આવે એવા ભાગ્યેજ કોઈ સાહેબ હશે.

ખીજી હિન્દુ મહાસભાની બેઠક ડીસેમ્બર ૧૯૨૨ માં ભરાઈ હતી. તેમાં પડિત મદનમોહન માલવીયાજી પ્રમુખ હતા. પડિતજીએ, હિન્દુઓને સખોધીને હૃદયના ઉલ્લાસ સાથે કહ્યું —

“ મર્દ બનો. હુન્નર કરવા શીખો. પોતાનું રક્ષણ કરતાં શીખો. સરીર મજબુત બનાવો. પેટ ભરીને ખાઓ. ભૂખે મરીને પેસો ન સધરો. સ્ત્રીઓની રક્ષા કરો. ધર્મની રક્ષા કરો; પરધર્મ ગ્રહણ કરવા કરતાં નિધન-મોત પસંદ કરો. મુસલમાનોથી ડરી ન મરો. બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરો. મોટી ઉંમરે પરણો. બહેનો પણ આત્મરક્ષાની કળાને ખીલવે.

હિન્દુઓ બે તાકાતવાળા થશે તો મુસલમાનો પોતાના લાયક લાખએ ગણીને આદર આપશે.

અન્યબેને લાખ ગણો. તેમની બેઠે રોટી વહેવાર કે બેટી વહેવાર ન રાખો, પણ તેમને લાખ તરીકે સ્વીકારો, તેમને તમારી શાળાઓમાં, ખાસ કરીને તમારા મંદિરોમાં આવવા દો.

આટલે આવતાં પડિતજીએ માથાની પાથડી ઉતારી અને કહ્યું— એક લંગડી પણ, બે મોહને વય નહિ થતાં પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કરતી હશે તો હું તેને નમસ્કાર કરું. પરમેશ્વરના, દરબારમાં લંગીનાં અને આપણાં પાપનો સરખો હિસાબ છે. તેની કશ્ચા એજ આપણો તરણોપાય છે. ”

નરવીર લાલાજી, ભારતભૂષણ માલવીયાજી અને સત્યવીર શ્રદ્ધાનંદજીએ ત્રિપુટિના હૃદયમાં હિન્દુજનતા માટે ખૂબ લાગુ હતું. અને તેમણે સકલ હિન્દુજાતિને સંગઠિત કરવા તનતોડ પ્રયત્નો કર્યા છે.

આપણી રજેરમમાં જે દુર્ગુણોનો કચરો ભરાઈ ગયો છે, તેને ભરમી-ભૂત કરવા તેમણે ધણીયે વખતે બળતા હૃદયે પોકાર ઉઠાવ્યો છે. માલવિયાજીએ અરપૂસ્પતાનું ક્ષંક જે હિંદુ જનતાને કપાળે લાગ્યું તેને ધોવા હિંદુજનતાને વારંવાર પોકાર કરી કહ્યું છે. તે વચનો હિંદુ જનતાએ વિચારવા જેવાં છે.

માલવીયાજીની આ પ્રવૃત્તિને ધણા મુસલમાન બહુએ વિકૃતરૂપ આપવા લાગ્યા. અને ધણા હિંદુ નેતાઓને પણ આ પ્રવૃત્તિ ઠીક ન લાગી. ધણાએતું માનવું હતું કે આથી હિંદુ મુસલમાનનું વૈમનસ્ય વધ્યા કરશે. પરંતુ પંડિતજીએ આ આરોપનો ધણે ટેકાણે ખુલાસો કર્યો છે. મહાત્માજીએ પણ એમની આ પ્રવૃત્તિને નિર્ભળ ગણી છે.

સ્વામી અદ્વાનંદના ખૂનને લીધે હિંદુ મહાસભાની ખાસ બેઠક ગાંધીમાં ભરાઈ હતી. ત્યાં પણ માલવીયાજી પ્રમુખ હતા. તેમના આ વખતના ભાષણમાં હિંદુ-મુસલમાન સંબંધીનું તેમનું હૃદય પર-ખાય છે. આ સભાનો પ્રસંગ હિંદુજનતા માટે ધણે દર્દમય હતો. છતાં તેમના ભાષણમાં મુસલમાન માટે તો શું પણ ખૂની ઉપર પણ તિરસ્કારનું એક વચન સરખું ચે નહોતું. સ્વામીજીનું પવિત્ર કાર્ય અડગ નિશ્ચયથી આગળ વધવું જોઈએ એ જ તેમના ભાષણમાં મુખ્ય ખવનિ હતો. આ ભાષણ સાંભળવાને મુસલમાનો ત્યાં હાજર હોત તો તેમને ખાત્રી ચાત કે માલવીયાજી મુસલમાન કે ઇસ્લામના શત્રુ નથી પણ મિત્ર છે.

પંડિતજી નિર્મળ સનાતની છે. તેમનામાં વંશપરંપરા ધાર્મિક સંસ્કારો ઉતરી આવ્યા છે. તેઓ દરરોજ બે કલાક ધાર્મિક ગ્રંથનું અધ્યયન કરે છે. સાગવતની કથા ઉપર તેમનો અદ્ભૂત કાબુ છે. મહાત્માજીએ જ્યારે દિલ્લીમાં ૨૧ ઉપવાસ કર્યા તે દરમિયાન પંડિતજી મહાત્માજીની મુલાકાતે પધાર્યા હતા; ત્યારે તેમણે મહાત્માજી આગળ સાગવત વાંચ્યું હતું, તે સંબંધમાં મહાત્માજીએ લખ્યું કે, “પણ

મારા એકત્રીસ દિવસના અપવાસમાં ભારતબૂપલ્ય પંડિત મન્નમોહન માલવીયાજીને શુભ મુખેથી મૂળ સંસ્કૃતના કેટલાક ભાગો સાંભળ્યા ત્યારે એમ થયું કે બચપલ્યમાં તેમના જેવા ભગવદ્ ભક્તને મોટેથી સાંભળત તો તેના ઉપર પણ મારી ગાઢ પ્રીતિ બચપલ્યમાં જન્મત. ”

માલવીયાજીની માન્યતા છે કે, સમસ્ત મોટાઇ અને ભલામનો પાયો ધર્મ છે અને માણસનું કાંઈ પણ કામ ધર્મની શુદ્ધ સ્થાપી શ્રદ્ધા સિવાય મફળ થતું નથી, એવો તેમના જીવનનો એક અતિમ અને નિર્ણાયક નિશ્ચય છે. તેઓ સ્માર્તધર્મના સમસ્ત સંસ્કાર વિધિ-વિધાનમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ હતાજી છે.

પંડિતજીને નિશાળોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ દાખલ કરાવવાનું મન છે, અને તેને માટે તેમણે સનાતન ધર્મ વાંચનમાળા પણ લખી છે. સને ૧૯૦૬ ના જન્યુઆરીમાં અલ્હાબાદમાં મળેલી સનાતન ધર્મ મહાસભાના તેઓ પ્રણેતા અને પ્રાણજીવન હતા, આ સભાને સફળ બનાવવાને તેમણે વખત, પૈસા અને મહેનતનો જે ભોગ આપ્યો છે તે સ્મરણીય છે.

હુંકમાં કહીએ તો હિંદુ સંસ્કૃતિ માટે મનુષ્યથી જેટલા પ્રયત્ન થઈ શકે તેટલા પ્રયત્ન તેમણે તનતોડ કર્યા છે.

પંડિતજી અને સ્વદેશી

દેશને સમૃદ્ધ બનાવવો અને તે સમૃદ્ધિને જીવતી રાખવી હોય તો સ્વદેશીની ભાવના એ એક અમૃતવેલ છે. જેમ માણસને અન્ન વિના ન ચાલી શકે તેમ દેશને જાહોજલાલી ભોગવવી હોય તો સ્વદેશી વાપર્યા વિના ન ચાલે. એટલા જ માટે દરેક દેશના દરેક નેતાઓએ આ વસ્તુ પર મુખ્ય વજન આપ્યું છે.

લગભગ પચાસ વરસથી પડિત માવવીયાજી સ્વદેશી ચળવળના ઉત્સાહી મુલદ છે. સને ૧૮૮૧ જેટલા પુરાણા જમાનામાં પશુ સ્વદેશી માલના પ્રચાર માટે અલ્હાબાદમાં પંડિતજીએ એક વેપારી મંડળ ઉભું કર્યું હતું. તેઓ ત્યારથી ભારપૂર્વક બોલે છે કે, જ્યાં જ્યાં જવો દેશી માલ-સાદો કે મુંદર બનતો હોય ત્યાં ત્યાં વિનાયતી માલની જગ્યાએ દેશી માલને જ વાપરવો જોઈએ, તેમણે પ્રભુ આગળ તક મળતાં જુદા જુદા દેશનાં દૃષ્ટિથી આપીને આશરૂપૂર્વક જણાવ્યું છે કે દેશના કુબર-હિંમોગને જીવતા કરો. પરદેશી માલના પ્રહિંકારવાદી થવામાં તેઓ ગૌરવ માને છે. દેશી માલની વધુ કિંમત ખેસતી હોય તો વધુ કિંમત આપીને પશુ દેશી માલ વાપરવામાં તેઓ ધર્મકૃત્ય માને છે, કારણ કે તે વડે કરીને પોતાના ટાઇને ટાઇ ગરીબ દેશનું પોટલી કમાવાનું સાધનરૂપ થવાનું માને છે. સને ૧૯૦૫ અને ૧૯૦૭ માં કાશી અને અલ્હાબાદમાં હિંદી ઔદ્યોગિક સભા ઉભી કરવામાં તેમનો મુખ્ય હાથ હતો અને આ મંડળોમાં રચનાત્મક કાર્યમાં તેમણે ભાગ પશુ લીધો છે, જાતબતના કુબરો ઉભા કરવામાં ઔદ્યોગિક કેળવણી પશુ મળવી જોઈએ. આ માન્યતાથી તેમણે બનારસ વિશ્વવિદ્યાલયની તેમની યોજનામાં કુબર-કળાનો ઉચ્ચ શિક્ષણને બહુ અગત્યનું સ્થાન આપ્યું છે. અને બાકી આ યોજના બહુ પ્રીતિપાત્ર નીવડી છે. ૧૯૦૭ માં સર જહોન હુએટની સરકારે નૈનીતાલમાં બરેલી સભાના તેઓ સભ્ય હતા. સંયુક્ત પ્રાંતની ઔદ્યોગિક સભાના પ્રત્યક્ષ કુળરૂપ “ પ્રવાગ મુગર કંપની લીમીટેડ ” ઉભી કરવામાં તેમણે બારે ભાગ લીધો હતો.

માલવીયાજી અને મહાત્માજી

પંડિત માલવીયાજી સાથે મહાત્માજીને બહુ સારો સંબંધ છે એમ મહાત્માજીએ ઘણું પ્રમગે આ વાત જણાવી છે. મહાત્માજી માલવીયાજીને હ મેશાં મોટાભાઈ તરીકે સંબોધીને બોલાવે છે. મહાત્માજીના દરેક રાજદારી કાર્યમાં તેમણે સાથ આપ્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની લડત મહાત્માજીએ ઉપાડી હતી. તે લડતને રક્ષણ મેળવવા પંડિતજીએ સન ૧૯૧૬ માં આ પ્રશ્ન ધારાસભામાં ઉઠાવ્યો હતો. અને લોર્ડ હોડિંગે તેમને હરાવ સ્વીકારી લઇને જાહેર કરેલું કે એ પ્રથા 'સમય આવતાં' નાખૂદ કરવાનું વચન ચહેનચાહ પાસેથી મને મળ્યું છે. પરંતુ 'સમય આવતાં' ચબ્દનો અર્થ વાઇસરોય સાહેબે તક આવતાં કરી બતાવ્યો કે, 'ખીજી બ્યવસ્થા કરવામાં જોડેલા સમય લાગે તેટલા સમયમાં' એ પ્રથા નાખૂદ થશે. એટલે સને ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરીમાં ભારતજૂયજુ માલવીયાજીએ ગિરમીટ તથા સદંતર નાખૂદ કરવાનો કાયદો રજુ કરવાની વડી ધારાસભામાં રજા માગી ત્યારે વાઇસરોયે તે નામંજૂર કરી હતી.

આ પછી અંબારદખની લડતમાં પણ માલવીયાજી સંપૂર્ણ સાથ આપવા તૈયાર થયા હતા.

૧૯૧૯ માં પંજાબમાં જલિયાનવાળા બાગમાં જે કતલ થયેલી. તેની તપાસ તાકીદે કરવા મહાત્માજીએ પંજાબ પહોંચવું એવો તાર પંડિતજીએ તેમને કરેલો. મહાત્માજી લાહોર પહોંચ્યા ત્યારે માલવીયાજી પણ તે વખતે ત્યાં હાજર હતા અને તેમણે ખૂબ પ્રયત્ન કરી મહાસભા તરફથી એક તપાસ કમિટી માલવીયાજીએ નક્કી કરી હતી.

મહાત્માજી માલવીયાજીના સંબંધમાં પોતાની આત્મકથામાં લખે છે કે, "અમૃતસરની મહાસભા વખતે મારો ઉતારો તેમણે પોતાની જ કોટડીમાં રાખ્યો હતો તેમની સાદાઈની ઝાંખી મને કાશીમાં વિશ્વ-વિદ્યાલયના પાયાને વખતે યદ્ય હતી. પણ આ વખતે તો તેમણે

પોતાની ક્રાંતીમાંજ, મને સંઘર્ષો. એટલે તેમની દિનચર્યા આખી હું જોઈ શક્યો ને મને જ્ઞાનદાયક થયું, તેમની ક્રાંતી એટલે ગરીબની ખર્ખશાળા, તેમાં ક્યાંયે માર્ગ રહેવા નહોતો દીધો. જ્યાં ત્યાં માણસો પડ્યા જ હોય. ત્યાં નહોતી મોકળાશ, નહોતી એકાંત ગમે તે માણસે ગમે તે વખતે આવે ને તેમનો ગમે તેટલો વખતે લઈ જાય, આ ધોલકના એક જૂથમાં મારો દરબાર એટલે ખાટલો હતો. "

માલવીયાજીની સ્થિતિ હમેશાં અધ્યસ્યવૃત્તિ વાળી. દેખાય છે. મહાસભામાં 'જ્યારે કંઈ ફાટા પડવાના હોય તો તેઓ તેને સાંધવા માટે તનતોડ મહેનત લેતા. દેશનેતાઓ જે લડાઈ ઉપાડે તેમાં તેમની અને સરકારની વચ્ચે રહી પોતે સમાધાન કરાવવામાં હમેશાં મહેનત લેતા હામે છે. મહાત્માજી સાથે ધણું વિચારોમાં તેમનો વિરોધ વારંવાર જણાઈ આવે છે. ધારાસભા ત્યાગ, સરકારી શાળાઓનો ત્યાગ આ બંનેમાં તેમનો વિરોધ અત્યાર સુધી જણાઈ આવે છે.

ખાદી વિશેના વિચારોમાં પંડિતજી મહાત્માજીના વિચારોમાં સંમત છે. એક વખતે પંડિતજી પોતાના વિદ્યાર્થી સમક્ષ બોલ્યા હતા કે, "ખાદીના કાર્પમાં હું સંપૂર્ણ રીતે ગાંધીજીની સાથે એકમત છું. મારાથી બને તો હું કાંતીને ચઢેનો જ પ્રસાદ ખાઉં. ગાંધીજી જેલ ગયા ત્યારથી ખાદી સિવાય કંઈ અંગે અડકાડું નથી. કાંતવાની, ધાર્મિક પ્રતિષ્ઠા કરીને જે પુરુષે જેલમાં, પછી તેનો ત્યાગ ન કર્યો, જે આટલા આટલા રાતદિવસના કામમાં તેનો ત્યાગ નથી કરતા, તેની વાણીથી તમારામાં કાંઈક તો ચક્રિતનો સંચાર થાઓ ! કાંતવાનો, ખાદી પહેરવાનો, ખાદી માટે ધયાસક્તિ ધન દેવાનો, અને અન્યથા પાસનનો જે અતુર્વિધ ઉપદેશ સુરજાંદરે લખી રાખવાની તેમણે વિનંતિ કરી હતી. "

આ સિવાય બંને મહાપુરુષોનાં ધણાં મીઠાં જાણવા યોગ્ય સંસ્મરણો હશે અને તે વખત આવે આપણે જાણીશું.

કારી વિશ્વવિદ્યાલય

કેળવણીમાં હિંદ ખૂબ પછાત છે અને એથી પ્રભામાં કરવા નોંધતા સુધારા થઈ શકતા નથી, એટલા માટે જેમ અને તેમ કેળવણીનો પ્રચાર કરવા સાડ પંડિતજીએ બીજા કામ દેશનેતા કરતાં સારામાં સારા પ્રયત્ન કર્યા છે.

લોકો કેળવણી લેતા થાય તે માટેનો પ્રયાસ કરવામાં પંડિતજીએ કયાશ રાખી નથી. બહારગામથી ભણવા આવતા વિદ્યાર્થીઓને અસ્થાનાદમાં રહેવાની અને ખાવાની ઘણી મુશ્કેલી નડતી. આ અગવડ દૂર કરવા માટે નામદાર એન્ટોની મેડેડોનલના માનમાં પંડિત મુંદરલાલની સાથે રહીને માલવીયાજીએ એક દિલ્લયાલ કરી અને તેમાંથી એક 'હિન્દુ બોર્ડિંગ હાઉસ' ફલિત થયું. પોતાના વધતા જતા ધંધાને ભોગે આ બોર્ડિંગ હાઉસ નભાવવા ખાતર એક મોટું ભડોળ એકઠું કર્યું. અને આજે તે હાઉસના સર્વે શુભ હેતુઓ સારી રીતે પાર પડ્યા છે. આજે પણ તે સારી હાલતમાં નભે છે.

આ પછી તેમને એક વિશ્વવિદ્યાલયની ખૂબ જરૂર લાગી અને સ્વતંત્ર વિશ્વવિદ્યાલય ઉભી કરવા તેમણે પોતાની સમસ્ત લાગવગ, અજબ શુદ્ધિ અને સાદસ દેખાડી આપ્યાં છે. આ વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના માટે એક વિસ્તૃત યોજના તૈયાર કરી. આ યોજનામાં સાહિત્ય શિક્ષણ ઉપરાંત વિજ્ઞાન, કળા અને ઔદ્યોગિક શિક્ષણને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ હિંદુ વિદ્યાપીઠનો પાયો હોર્ડ હોર્ડિંગને હાથે નંખાયો હતો. આ સંસ્થાને નભાવવા પાછળ માલવીયાજીએ પોતાની સકળ શક્તિ ખરચી નાંખી છે. આ સંસ્થામાં વિદ્વાન અધ્યાપકોને ભારે પગારથી રોકવામાં આવ્યા છે. આ સંસ્થા પાછળ વાર્ષિક મોટા ખર્ચો થાય છે અને તે ખર્ચો મેળવવા હિંદમાં એક માલવીયાજી સમર્થ ગણાય, તેમની પેસા મેળ-

વવાની શક્તિ વિષે મહાત્માજીએ લખ્યું છે કે, "દેશમાં પ્રજાકાર્યને સારૂ ભિક્ષા માગવાની બારે શક્તિ ધરાવનારાઓમાં પ્રથમ પદ માલવીયાજીનું હતું, ને છે...ગાંધીજીનાઓની પાસેથી જાદુ કરી લાગે. મેળવવાની શક્તિ મારી પાસે નહોતી, આજે નથી. જેમાં માલવીયાજી સાથે હરિકાષ્ઠ કરનાર એ કોઈને જોયો જ નથી."

આ પ્રમાણે માલવીયાજીએ આ સંસ્થાને, નવાવવા ખાતર લાગે રૂપિયા મેળવ્યા છે અને આજે હિંદુસ્તાનમાં એ સંસ્થાને ઉચ્ચ-પદે મુખ્ય સ્થાને તેમ છે. પડિતજીનું આ કાર્ય પણ તેમની પાછળીરી તરીકે હિંદુસ્તાનમાં લાંબા સમય સુધી ચાલશે.

આજે અપાતી સરકારી ડેળવણીની પદ્ધતિ સામે એકેએક દેશનેતાને ધ્રુષ્ટ છે. તે વિષે પડિતજીએ હમણાં જ ધારાસભામાં બોલ્યા હતા કે, "ડેળવણીની સઘળી રીત ખરાબ છે. અંગ્રેજ શાળાઓમાંથી ૧૦૦ અને હિંદી શાળામાંથી ૧૦૦ છોકરાઓ મુંડી કાઢશે, તે તમને બોક્સ જણાશે કે, અંગ્રેજ કરતાં હિંદી વિદ્યા-ર્થીઓ ઉતરતા નથી. હું સરકારના સંબંધની સર્વ આશાઓ છોડીને બેઠો છું. પ્રજાકીય સભાસદો, કારોબારી સભાસદો તરીકે જ્યાં સુધી નિમણે નહીં, ત્યાં સુધી સરકારના વલણમાં કશો જ ફેરફાર નથી થવાનો."

ઉપસંહાર

પંડિત માલવીયાજી મુખ્યત્વે જોડમાંથી છુટ્યા પછી ગુજરાતના પ્રવાસે નીકળ્યા હતા. ગુજરાતનાં નાનાં મોટાં વર્ગો સહેરોમાં ફરી લેખિમાં ચેતન રૂઝું. દિલ્લીમાં વર્ધિન કમીટીની બેઠક તા. ૨૭ મી ઑગસ્ટે મલવાની હતી એટલે પડિતજી તે તારીખે દિલ્લી પધાવ્યાં. સંયુક્ત પ્રાંતના ગવર્નરે કોમિસની કમીટીએને ગેરકાયદેમર ગણી હતી એટલે કોમિસ કમીટીના નવ સભ્યોને મરકારે પકડ્યા. દરેકને ૭ માસની સાદી જેલની ચિંતા કરી.

દેશનેતાઓએ પ્રજા ભોગ સંદેશો આપ્યો હતો કે:—

“ આખરની લડત છે. પ્રજા નોકરસાહીની ચેલેન્જનો યોગ્ય જવાબ વાળે. યોગ્ય જવાબ એ છે કે દરેક સહેરી મહાસભાવાદી અને દરેક ધર ક્રાન્ત્રીસ હાઉસ બને. ”

આ પ્રમાણે પંડિતજી ખીજ વખત દેશની ખાતર જોલમાં ગયા છે. પંડિતજીની સેવાઓ અનેકવિધ છે. નાની નાની સેવાઓના પ્રસંગ ખૂબ છે. અલ્હાબાદમાં જ્યારે પહેલવહેલો પ્લેગ આફ્રો ત્યારે તેમણે પોતાના જાનની દરકાર કર્યા સિવાય લોકસેવા કરી હતી. તે વખતે ધરેધર ફરી લોકોને સ્વચ્છતા જાળવવા ઉપદેશ આપ્યો. એક આરોગ્યાશ્રમ સ્થાપી ૧૯૦૦ કુટુંબોનું પ્લેગથી પરિપૂર્ણ રક્ષણ કર્યું.

અસહકાર પછી જ્યારે જ્યારે દેશમાં દમનનીતિનું જોર વધતું, જ્યાં જ્યાં ખુનામરકી થતી ત્યાં ત્યાં તેઓ જાતે હાજર થઈ વ્યવસ્થા જાળવવા ખૂબ મહેનત લીધી છે. ગુર-કા-બાગ વખતે, જલિયાનવાળા ખાગ વખતે તેમણે લીધેલી મહેનત જગજગહેર છે.

પેશાવરના આ હેલ્થ રમખાણ વખતે પણ પંડિતજીએ ત્યાં જવાની સરકાર પાસે રજા માગી હતી, પણ સરકારે તેમને રજા આપી નહીં. તેમણે આવા ખુનામરકીના વખતે જરાયે દોર્જસ્થ દાખલું નથી. તેમના રામેરામમાં દેશસેવા ભરેલી છે.

હિંદને સુખી કરવા વારતે એક મુસદ્દો આગેવાન સુંભટના સ્વરૂપે શ્રદ્ધાપૂર્વક અવિરત કામ તેઓ કર્યા કરે છે, આપણી માતૃભૂમિની સેવા વાસ્તે આખો દેશ પંડિતજીનો ઝાણિ છે. તેઓ જે શુદ્ધ મનો-ભાવથી દેશહિતને માટે અખંડ ઉત્સાહ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, તે સઘળા લોકકલ્યાણનાં કાર્યોની પ્રગતિ કરવાને અને હિંદના સ્વરાજ્યનાં દ્વાર ખુલાં કરવા માટે પંડિતજી આયુષ્માન યાઓ એવી અંતઃપૂર્વક હિંદજનતાની પ્રજા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ટેરીફ ખીલ અને પડિતજી

[ગયા માર્ચ માસમા વડી ધારાસભામા ટેરીફ ખીલ સરકારે રજુ કર્યું. પડિતજીએ તે પર સુધારો મૂક્યો, પડિતજીનું વડી ધારાસભામા આ ઉલ્લું જ લાપજી ગણાય આ વખતે ટેરીફ ખીલ પર તેઓએ પોણા ત્રણ કલાક સુધી યાદગાર ભાષણ કર્યું હતું અને સરકારનો ઇર્જેક્શન વેપાર તરફનાં પક્ષપાતને ઉઘાડે પાડ્યો હતો. આ ભાષણ નીચે આપીએ છીએ તેના વાંચનથી વેપારીઓને અને મામાન્ય પ્રજાને મરકારનો વેપારીભાવ સમજતો.]

મહાવીયાજીએ સુધારો રજુ કર્યો હતો કે આયાત થતા કાપડ પર દેશ દેશ વચ્ચે પક્ષપાત રાખ્યા સિવાય દરેકના કાપડ પર ૧૫ ટકા જકાત નાખવી આ સુધારાના ટેકામા તેઓએ જણાવ્યું કે:-તેઓના ઉપલા સુધારાથી માલોને આપવામા આવનારા રક્ષણની બાબતોનો સવાલ ઉભો થતો હતો. નેઓએ જણાવ્યું હતું કે સરકારી સભામંદો કરતાં ચાપણદારો અને કામદારો તરફ સભાસદોની વધુ દીક્ષસોજ હતી પણ રક્ષણ કેવું હોવું જોઈએ, તે મુખ્ય સવાલ હતો.

હિંદી સરકારે શરૂઆતમા પોતાની મામણીઓ વડી સરકાર ઉપર મોકલી આપી હતી અને વડી સરકારે તે ઉપરનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો. આ પછી હિંદી સરકારે વડી સરકારને ફરીથી અરજ કરી હતી જેમાં જકાત વધારવાના કારણો રજુ કર્યા હતાં, અને સરકારે પાછળથી પોતાની માન્યતાઓ ફેરવીને લે કેસાયરને લાભ થાય એવી રીતનો સુધારો કા કર્યો તેની સમજ પડી ચકતી નથી ફેરફાર કરવાના કારણોનો સરકારે ખુલાસો કર્યો ન હતો.

ખજાનગી—મારા ભાષણમાં મેં તે સમજાવ્યું છે.

માલવીયાજી—મેં પ્રખ્યાત ખ્યાનથી ભાષણ સાંભળ્યું હતું અને ખુલાસા જેવું ખીલકુલ કંઈ હતું નહીં માલ પર ૧૫ ટકા અને એ

ગુડસ પરની ડાઁ આનાની જકાતનો પોતાનો ઈરાદો સરકારે કાં ફેરવ્યો તે માલુમ પડતું નથી.

ખજાનચી—મીલ માલિકીએ ૨૦ ટકા અને ડાઁ આનાની માગણી ફરી હતી, ઉદ્યોગના ગદ્દણ માટે કેટલી દરે જરૂર હતી તે ઉપર પુખ્ત વિચારીને સરકાર ખીલ મુજબની માગણીઓના ઠરાવ ઉપર આવી હતી.

માલવીયાજી—આ તો ચોક્કસ છે કે સરકારે સખળી દલીલો ઉપર ધ્યાન આપ્યું હતું અને ત્યાર બાદ તે ૧૫ ટકા અને ડાઁ આનાની જકાતના ઠરાવ ઉપર આવી હતી. વડી સરકાર તરફનો તાર મસ્યા પછી સ્વિટન સિવાયના પરદેશોના માલ ઉપર ૨૦ ટકાની જકાત નાખવાના ચોક્કસ ઠરાવ ઉપર તે આવી હતી.

ખજાનચી—વડી સરકારના તારના મદદશાને પરિણામે હિંદી સરકારે ફરીથી વિચાર ચલાવ્યો હતો અને હાલની માગણીઓ ઉદ્યોગ તેમજ માલ વાપરનારાઓના ભલાની હતી.

માલવીયાજી—શુ ખજાનચી એવું ગંભીરપદ્ધતી કહેવા માગે છે કે વડી સરકાર ઉપર અસખ માગણીઓ મોક્ષવામાં આવી ત્યારે હિંદી સરકારની એવી પણ ધારણા હતી કે જો ફેરફારની માગણીઓ નહીં થાય તો પણ ફેરફાર કરવો.

ઝોઅર્યું રજી કરો

પ્રમુખે અત્રે જણાવ્યું હતું કે એક ચોક્કસ સવાલ ઉપર મત-ફેરી ઉભી યતાં સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એ હતો કે તકગરી ઝોઅર્યું રજી કરવું કે જોથી શંકાઓ દૂર થાય.

માલવીયાજી—સાહેબ હું તમારો આભાર માનું છું. હું આશા રાખું છું કે સરકાર ઝોઅર્યું રજી કરશે.

સર રેની—ટેબલ ઉપર રજી કરવામાં આવેલા પત્રવ્યવહાર કરતાં વધુ ઝોઅર્યું હું રજી કરી શકતો નથી.

માલવીયાજી—કરોડો પ્રજના લાભો માટે માગવામાં આવેલાં ઓચિંતીઓ રજુ કરવાનું હિંદના નોકરો ના પાડે તે કરતાં વધુ નામોશીભર્યું શું હોય તે હું સમજી શકતો નથી. શું હજી ખજાનચી એવું કહેવા માગે છે કે વડી સરકાર તરફનો તારનો સંદેશો મલતી સમય હિંદી સરકારને તુરતાતુરત માલમ પડ્યું હતું કે હિંદના લાભો માટે હાલની માગણીઓની જરૂર હતી? માલવીયાજીએ આ સવાલના જવાબ માટે દબાણ કર્યું હતું.

ખજાનચી—(પ્રત્યુત્તર) સાહેબ તમે કહેતા હતા કે સામ-સામી એવી રાજક વાલવી જોઈએ નહીં.

પ્રત્યુત્તર—હું હજી પશુ કંઈ છું કે સાથી ઉત્તમ માર્ગ ઓચિંતી રજુ કરવાનો હતો.

માલવીયાજી—ઓચિંતી રજુ કરવાની નિષ્ફળતા, જે પક્ષ તે રજુ કરવાની ના પાડે તેની વિરૂદ્ધ જવાબી તરીકે લેખાવી જોઈએ.

સર રેની—હું જવાબ વ્યાખ્યાનું મુલતવી રાખું છું.

ગૃહ કાલનું પોતાનું લાભજી આગળ ચલાવતાં પંડિત મદનમોહન માલવીયાજી પોતાનું બેન્ડેજ બદલ રાખવામાં સલાને આગ્રહ કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું કે જો કે સરકારે ટેરીફ બીલ સનધી હિંદી સરકાર અને હિંદી વજર વચ્ચે પસાર થયેલો પત્રવહેવાર રજુ કરવા ના પાડી છે, તો પણ સર જ્યોર્જ સુસ્તરના જવાબ પરથી માલમ પડે છે કે હિંદી સરકારે હિંદી વજરને લખી જણાવ્યું હતું કે સમજા માટે ૨૦ ટકાની જકાતની મીલ માલિકાની માગણી બાજબી છે. પણ કદાચ તેઓને લમ લાગ્યો હોય કે આગળ જેમ લેકેશન-યર બિટ્રીસ સરકારની હસ્તી બવમાં લાવી ચૂકી હતો તેમ આ વખતે પણ લેકેશન કરે.

સર લુ કોઝ—હું પંડિત માલવીયાને સવાલ પૂછું છું કે લેકેશન-યરનો કેસ બાજબીએ મુકતાં, શું તેમને ખરેખર એમ લાગે છે ૨૦ ટકા જકાત શું કાપકનો ઉપયોગ કરનાર હિંદીવાનને લાભકારક છે?

પંડિત માલવીયા-હા, હું કાપડનો ઉપયોગ કરનાર સંબંધી મારા ભાપણમાં ઇસારો કરીશ, ત્યારે હું તમોને પૂરવાર કરી આપીશ. હું ધારું છું કે સર જ્યોર્જ રેનીએ ને આપણને જણાવ્યું હતું કે ઈંગ્લેન્ડનું હિત હિંદી સરકાર હૈંડે છે અને તેટલા માટે બ્રિટીશ માલને શાદી પસંદગી આપવામાં આવે છે. તો તે તદ્દન શોભાભર્યું લેખીને હિંદના લોકોનું દુઃખમુખ તે મારી છાંડીનું દુઃખમુખ છે, પણ સરકારની લખલૂંટવાળી કુટ રૂઢીએ કરોનો બોલો વધાર્યો છે અને હિંદીવાનોના દુઃખમાં વધારો કર્યો છે. ને દેશી ઉલોગના લાભને ખાતર વધુ જઠાત આપવી પડતી હોય. તો તે આપની ભોધએ. ત્યારે તમોએ ચાંદી ઉપર અને ખાંડ ઉપર જઠાત વધારી છે ત્યારે ગરીબોના લાભ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા છે એમ તમે શી રીતે કહી શકો ?

મી. મોદી અને ખીજઓના ભાષણો સંબંધી ઇમારો કરતાં પંડિત માલવીયાએ જણાવ્યું કે ત્યારે ગણ કાલે સર જ્યોર્જ રેનીએ પોતે કશુંક કહ્યું હતું કે શાદી પસંદગીનો સવાલ સામેજ થયો છે છતાં મી. મોદી તથા બીજા ભણેલામણેલા મેમ્બરો સરકારનો ખયાલ કરતા હોય તેમ જણાવે છે કે આ બીજામાં શાદી પ્રેક્ષરસનો સવાલ સામેલ કરવામાં આવ્યો નથી, એ જણી મને ધણું દુઃખ પેદા થાય છે.

આગલ ચાલતાં પંડિત માલવીયાએ જણાવ્યું કે મી. એટીના વલણથી મને નિરાશા ઉપજી છે. પંડિત માલવીયાએ કહ્યું “પોલીટી-કસને ગરદન મારો, મારે તો લોકને કાંઈ આર્થિક લાભ થતો હોય તે ભોધએ. આ યોજનામાં લોકોને લાભ છે જ ક્યાં ? લોકોના માલ ઉપર હાય મૂકવાનો તમોને હક્ક છેજ નહીં !”

મી. ખીરલાએ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવ્યું કે હિંદને બોલે દર વરસે લોકશાપરને સવાલો કરાડની બેટ આપવામાં આવે છે. મી. ખીરલાના આ રહેરહેનો કા સારે તે વેળાએ સર જ્યોર્જ રેનીએ

મંદાર નહીં કર્યો ? અને દુ ખ યાય છે કે સરકારી અમલદારો જે તાજને વફાદાર છે તેઓ દિલના લાભનો સવેળા વિચાર નથી કરતા. રજુ થયેલા આકાઓ પરથી માલમ પડે છે કે હરિશર્ષ જાપાન અને હૈકેશાચર વચ્ચે છે. પોતાની ચલતા પ્રકારની કામ કરવાની રીતના પ્રતાપે જાપાને વેપારી ક્ષેત્ર છૂટી લીધું છે. ઈંગ્લંડ પોતે પણ જાપાન સામે દેશબંદની રીત અપ્ત્યાર કરવાની હોમત કરે નહીં ત્યારે આપણી નિરાધાર સ્થિતિનો સરમર શા માટે લાભ લે છે ? અને આપણા ઉપર એક વધુ ભાર મૂકે છે.

૨૦ ટકા જઠાત નાજવાની પંડિત માલવીયાજીની સુચના

હિંદી સરકાર આ સુચનાઓ માટે જવાબદાર છે એમ કહેવું એ મહાન થઇ શકે તેમ નથી. હું આશા ગણુ છું કે હિંદી સરકાર આ બાબત પર પાછો વિચાર કરશે અને સંધળી મીલ ઉપર ૨૦ ટકાની જઠાત નાજશે પણ જો તે તેમ નહીં કરી શકતી હોય તો પછી મારા એમેડમેટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ એક સરખા લાવો. સરકારે દાખલ કરવા જોઇએ કાંઈ પણ દેશ મામે તકાવત રાખવો નહીં. અફસોસની વાત છે કે સીમેન્ટ કમીની મારફતે આ યોજનાની તપાસ કરાવવા માટે આપણી પાસે વખત નથી.

પ્રેસીકટ-હજી પણ કાંઈ મોડું થયું નથી

પંડિત માલવીયા-આપણે કેવળ નિરાશામાં છીએ. આપણી સખ્યા ઓછી છે. આપણી શક્તિ કમી થઇ ગઇ છે અને વળી આવી સ્થિતિમાંથી જોમ અને તેમ જલ્દી સટકી જવાની ચોમેર ખાહેશ છે, આપણામાંના કેટલાકોનાં જીમર પર લોકોની વિપત્તિ અસર કરતી નથી અને આપણને લાગે છે કે સરકાર આપણી કાંઈ પણ સુચના ઉપર ધ્યાન આપવા માગતી નથી.

પંડિત માલવીયાએ જે દર્શાવ્યો હતો કે છેલ્લાં કેટલાંક વરમ થયાં સરકાર ઘીતરતી પંખિ પર આવી ગઇ છે પૂરેપૂરી વિગતવાળા

ડીસપેચો જવલેજ મોકલવામાં આવે છે. હું જાણતો નથી કે આ સવાલ સંબંધી ઠરાવ હિંદી સરકારે કર્યો છે કે ? જો તેમ હોય તો સરકારી મેમ્બરો પોને અંગત શું વિચાર ધરાવે છે તે હું જાણવા માગું છું. મારા અને મી. ચેટ્ટીનાં એમેડમેન્ટ વચ્ચે એટલેજ તફાવત છે કે મી. ચેટ્ટી બ્રિટીશ માલ અને બીન બ્રિટીશ માલ વચ્ચે તફાવત રાખવા માગે છે. ગ્રીણી કુમારનાં ધોતીઆં બનાવી, લેકેશાયર હીંદનાં જાડાં કુમારનાં ધોતીઆં સાથે હરિકાષ કરે છે.

આગળ ચાલતાં પંડિત માલવીયાએ જણાવ્યું કે સરકાર આ બીલ જખરદસ્તીથી પસાર કરાવે છે. રોલેટ બીલની ચર્ચા વેળાએ સરકારે આવી અસાધારણ વર્તણૂક ચલાવી હતી નહીં. આ વેળા સરકાર કોઇ પણ મુશ્મલા સ્વીકારવા ના પાડે છે. મને ખીજવાટ ઉપજે છે કે મારા મુખમના મિત્રો અને મી. ગ્રીણા પણ આ વેળાએ તેમજ પોલાદની ઉદ્યોગની ચર્ચા વેળાએ સરકારી દબાણને આધીન થયા હતા. તેમણે વધુ જણાવ્યું કે “મારા મુખમના મિત્રો કાપડા-પૂર્વક જીદમાટના દબાણને શરણ થયા છે.” (શરમ ! શરમના પોકારો.)

મને મુખમ તરફથી તેમજ બીજે ઠેકણેથી અપીલો થાય છે અને તેમાં તેઓએ બનારસ હિંદુ યુનીવર્સિટી અને તિલક સ્વરાજ ફંડને કંરેલી નાદર મદદની મને યાદ આપી છે. હું તેઓને આભારી છું, પણ મારી અને મારા દેશના લાલની વચ્ચે હિંદુ યુનીવર્સિટી અથવા બીજા કોઇ પણ લાલને આડે આવવા દેનાર નથી. જો જરૂર જણાય તો ૧૦૦ હિંદુ યુનીવર્સિટીઓનું બલિદાન આપવા હું તૈયાર છું અને હું આશા રાખું છું કે પરવરદેગાર મને સક્રિય બક્ષશે. (સાંભલો ! સાંભલો !)

આગળ ચાલતાં તેમણે જણાવ્યું કે હું આશા રાખું છું કે મારા મુખમના મિત્રો પોતાના કાર્યનું બરાબર તોલ કરશે. આ બીલથી

તેઓને તાત્કાલિક રાહત મળશે, પણ લેક્ષ્યાચરને ટેકા [બાકિનટી] આપવાનું જે દેવજનક વિષ તેમાં મમાયેલું છે તે એકંદરે મુમધના ઉદ્યોગને અને હિંદના ઉદ્યોગને આક્રમકારક નિવડશે. હું મુમધના ઉદ્યોગ કાયમ રહેલો જોવા માગું છું, પણ હું તમોને ચેતાવું છું કે સાંખ્ય વખત સુધી તે લેક્ષ્યાચરની હરિક્ષાર્પમાં ટકી ગઈશે નહીં. હું મુમધના ઉદ્યોગને જીવતો જોવા માગું છું, પણ જો તેનું બલિદાન દેશના લાભને ખાતર આપવું પડે તો તે આપવાને હું જરા પણ આનાદાની કરીશ નહીં [હર્ષનાદ] જ્યારે હિંદ દરિદ્રતામાં સબડે ત્યારે શું મુમધ જીવી શકશે? [ચરમ ! ચરમ ! ના પોકારો], કાપડનો ઉદ્યોગ, જેને દરેક દેશ રક્ષણની જગત આપે છે તે ઉદ્યોગને ખાતર કાપડનો ઉપયોગ કરનારાઓને વધુ કર સહી લેવા માટે અરજ કરવામાં હું જરા પણ આનાદાની કરીશ નહીં, પણ હું તેઓને પૂછું છું કે એક ટીપુ ઝેર સાથે બેળાયેલો દૂધનો આલો પીવા તેઓ રાજી છે? હું ચોખ્ખા દૂધની માગણી કરું છું અને તે મેળવવાને મારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. (ખુશાલીના પોકારો.)

સરકારને ચેતવણી

હું સરકારને ચેતાવું છું કે દેશના લેક્ષી માટે આવશ્ય છે અને જો લેક્ષીને ખીજવાટ ઉઠાવશે તો બીજા ઝાઝું કારગત લાગશે નહિ.

ત્યાર બાદ પશ્ચિત માલવીયાએ સર ન્યોર્થ રેનીએ પ્રીમકલ , એટોનોમી (જગતનું છુટાપણું) મંબંધી કરેલા ખુલામા ઉપર વિવેચન કર્યું હતું અને સાર મૂકીને જણાવ્યું હતું કે મેથ બોગન રિપોર્ટ મુજબ પહેલાં તો હિંદી સરકાર અને લેજિસ્લેચર વચ્ચે સમજુતી હોવી જોઈએ, બીજું જગત નાખવાની બાબતમાં હિંદને બીજા સંસ્થાનો જેટલું જ છુટાપણું મળવું જોઈએ, વળી કુ કમીટીએ હાથ્યું હતું કે હિંદી સરકાર અને બીન સરકારી મેમ્બરોની બહુમતિના બેગા હાથને બીજા તેવાજ ધારાસભામાં પસાર થયેલા કરાવ જેટલું

જ માન આપવું નોંધ્યો. મજકુર કમીટીએ વળી વધુમાં જણાવ્યું હતું કે એસેમ્બલીમાં ત્યારે આશીર્વાદોની ધરખમ સંખ્યા છે અને કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટમાં સરકારી બહુમતિ છે, તેથી એમ નથી કરવું કે એસેમ્બલી અથવા કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટમાં પસાર થયેલાં ખીણ ખીનસરકારી મેમ્બરોની બહુમતિનો ટેકો મળેલો અચીતજ હોવો નોંધ્યો, અને તે કારણસર એસેમ્બલીમાં પસાર થયેલા ઠરાવોને કાયદાપૂર્વક સત્તા આપવાના હેતુથી કું કમીટીએ બક્રામણ કરી હતી કે જ્યાં ખીન સરકારી મેમ્બરોની બહુમતિ અને હિંદી સરકાર એકમત ધરાવતી હોય ત્યાં હિંદી વજર ઠરાવ રદ કરી શકે નહીં. ફક્ત હિંદની સલામતી અને ખીજા તેવાજ મહત્વના સવાલ સંબંધીજ હિંદી વજર ના પાડી શકે. કું કમીટીએ આવો સરળ અને સત્તાવાર નિયમ જાહેર કર્યો હતો તે છતાં શું તમે કહી શકશો કે જો એન્-ડમેન્ટ બહુમતિથી પસાર થાય તો તેનો સ્વીકાર સરકાર કરશે નહીં ?

માલવીયાજી અને ખાદી

[૧૯૨૭ ના માર્ચ માસમાં હરદ્વારના ચુરકુલના રજતમહોત્સવને અંગે માલવીયાજી આવ્યા હતા પણ તેઓ તો જાણે ખાદી સેવા કરવા આવ્યા હોય નહિ એમ લાગતું હતું. વિદ્યાર્થીઓને આશીર્વાદ આપતાં પણ તેમણે ખાદીનીજ વાત કરી અને લાં બેગી થયેલી મેદની પાસેથી ખાદી પહેરવાના પ્રતની શિક્ષા માગી.]

આ પૂર્ણ તીર્થમાં આવીને સૌ કાષ્ઠ કાષ્ઠક ને કાષ્ઠક પ્રત લાઇ-નેજ જાય છે. ગાંધીજી પોતે ૧૨ વર્ષ ઉપર હરદ્વાર આવેલા ત્યારે ગા સેવાની ખાતર ગાયનું દૂધ ને ખાવાની પ્રતિષ્ઠા કરી ગયેલા (આમાં પડિત માલવીયાજીનો સ્મૃતિદોષ થયો લાગે છે, હરદ્વારમાં ગાંધીજીએ ગાયનું દૂધ છોડવાની પ્રતિષ્ઠા નહોતી લીધી પણ દરરોજ

માત્ર પાંચજ પદાર્થ 'આવાની પ્રતિષ્ઠા લીધી હતી) તમે દેશભક્તિનું
મત લઇ ચૂક્યા છો. હવે આજે પ્રાતઃકાળે ગંગા તટ ઉપર તમારી
પાસે બીજુ મત માગું છું તે એ કે કોઇ કાળે વિદેશી વસ્ત્ર ન પહે-
રીએ અને આદીજ પહેરીએ. ગાંધીજીની તો અક્ષય ગમ્મ છે એમ
ધણા કહે છે, હું કહું છું કે એમણે રેશને સુતર કઠિવાનું કહ્યું છે
એ એમના અનુભવ અને જ્ઞાનનું પરિણામ છે; કારણ સુતરના
ધાગામાં બધાધને, હિંદુસ્તાનની સ્વતંત્રતા ગમ્મ અને આ ધાગા દ્વારા
જ એ પાછી આવશે.

શુદ્ધ કોડી

સુતરમાંથી જે જીપજ ચાપ તે “ શુદ્ધ કોડી ”નું અર્જન છે.
એમ જણાવતાં તેમણે એક સરસ વાત કરી: એક તપસ્વી બ્રાહ્મણ
હતો. તેને એક કન્યા પરણાવવાની હતી. સ્ત્રી રાજ જૂઓ પાડે, વિદ્યા-
વેચીને કંઈક ધન લાઇ આવે એમ કહે. આખરે તે રાજ પાસે ગયો
અને પોતાની હકીકત નિવેદન કરીને તેણે રાજ પાસે ભિક્ષા માગી.
રાજાએ એકસો સોનામહોર આપવાનો હુકમ કર્યો. બ્રાહ્મણ કહે ન જોઇએ.
“નાગ રાજાએ માન્યું કે બ્રાહ્મણને વધારે જોઈતું હશે એટલે પાંચસો
મહોરનો હુકમ કર્યો. તોયે બ્રાહ્મણ કહે ‘ન જોઇએ’ હજાર મહોરનો
હુકમ થયો તોયે બ્રાહ્મણ કહે-‘આમાં મારું કશું ન રહેવાય’ રાજાએ
પૂછ્યું, ત્યારે તને કેટલું જોઇએ એ કહેની? બ્રાહ્મણે કહ્યું ‘મારે તો
હરામનું કશું નથી જોઈતું. મારે તો હક્કની એક કોડી જોઈએ છે.
શુદ્ધ કોડી મને લાખ બરાબર છે. પાપના લાખ નકામા છે. રાજા
સમજ્યો. રાજાએ બ્રાહ્મણને આઠ દિવસ રાહ જોવા કહ્યું. પોને એક
દિવસ નગરચર્ચા જોવા નીકળ્યો. મોડો રાત્રે પશુ એક લુહાર ધણ
ચલાવી રહ્યો હતો, તેની પાસે જઈને રાજાએ કહ્યું ‘લાઇ, તું યાક્યો હતો,
લાવ હું ધણ ચલાવું. મને કોઈક મનુષી આપજો.’ પેલાએ એક
આનો આપવાનું કહ્યું કહી મમ મોઢિય. રાજા કામે લાગ્યો. આખી

રાત મજૂરી કરી. લુહાર ખુશખુશ થઈ ગયો, તે કહે 'મજૂર, તે કામ તો સરસ કર્યું. ચાર આના લે' રાજા કહે: 'ના ભાઈ, મેં તો એક આના માટે આ મજૂરી કરી હતી. મારે કોડી પણ વધારે ન જોઈએ.' રકડક ચાલી. લુહાર કહે: 'તે તારી સંજ્ઞાનતા વાપરી, મને તો કંઈક સંજ્ઞાનતા બતાવવા દે.' આખરે રાજા કહે 'વાર એક કોડી આપ' રાજા એક આના અને એક કોડી લઈ મહેલે ગયો, અને પેલા બાલકને એ કોડી અને આનાનું દાન કર્યું. બાલક આભાર માનતો ઘેર ગયો. પણ બાલકની એ તો તેને ઉધડો લીધો, અને તેની મૂખાંધ ઉપર દયા આણી કોડી અને ચાર પૈસા ફેંકી દીધા. કથા એવી છે કે પેલા ચાર પૈસામાંથી ચાર ચાંદીના ઝાડ 'ઉઝા' અને કોડીમાંથી સોનાનું ઝાડ ઉગ્યું. તમે તમારી શુદ્ધ કોડીનું દાન કરો. સુતર કાંતીને જેવી સુંદર કોડી ઉત્પન્ન થાય છે તેવી બીજી રીતે નથી થતી. તમે બધી જાહેનો કાંતવાનું વ્રત લઈને જાઓ, અને ભાંઈઓ અને જાહેનો, ખાદીનું, ખાદી ન મળી શકે તો સ્વદેશીનું વ્રત લઈને જાઓ.

ખાદી પ્રદર્શનમાં

આ બાપણ પછી ગાંધીજી માલવીયાજીને ખાદી પ્રદર્શન બોલવાનો આગ્રહ કરે એમાં શી નવાઈ? તેમણે તે વિનંતિનો તુરત સ્વીકાર કર્યો. ગાંધીજીએ માલવીયાજીની સાથે એકજ પેટદોર્મ ઉપર એક જ વિષય વિષે બેઠા મળવાનો અપૂર્વ આનંદ અનુભવ કર્યો 'જ્યારે માલવીયાજીએ મારું કામ હાથમાં લઈ લીધું છે ત્યારે હવે મારે આપના હૃદયને હલાવવાપણું રહ્યું નથી. માલવીયાજી મારા સિર ઉપરથી આ બોલે ઉઠાવી લે, અને જાણે તેઓ જે કામનો આરંભ કરી રહ્યા છે તેનો કદિ અંત જ ન આવે એવી મારી પ્રાર્થના છે.'

માલવીયાજીએ પ્રવૃત્તિર્થમાં પ્રવૃત્તિ કરવા માટે બેઠા થવા માટે આનંદ દર્શાવ્યો. આપણા કાપડો કેવા સંજોગોમાં નૃપત થયો, જાણે પરદેશી કાપડથી કેટલું નુકસાન છે તે વર્ણવી તેમણે

કહ્યું: 'પચાસ પચાસ વર્ષથી આપણે, સ્વદેશી કાપડ અને દેશી ઉદ્યોગોની વાતો કરતા આવ્યા છીએ, પણ કશું કામ નથી કરી શક્યા. સ્વદેશીનું રહસ્ય સમજવાની ખરી બુદ્ધિ ધન્યરે મારા સાથ મહાત્મા ગાંધીને આપી, અને તેમણે દેશની આગળ પહેલી વાર એ વાત મૂકી કે હાથે કાંતેલ અને હાથે વણેલ કપડું એ જ શુદ્ધ સ્વદેશી છે' આગળ આલતાં લાગણીથી તેમણે પૂછ્યું: 'આપણે ત્યાં ૧૫ કરોડ સ્ત્રીઓ છે. હું પૂછું છું કે તેઓમાંની કેટલી મજૂરી કરવા જાય છે? ૬૦ ટકા જેટલી તો ઘેર બેસી રહેનારીઓ છે એ ખબર હું તમને આપું છું. ધન્યર એમના હૃદયમાં પોતાનો નવરાશનો સમય કાંતવામાં આપવાની બુદ્ધિ જાગૃત કરે તો, કેટલાનાં ઘરમાં સંપત્તિ પ્રવેશ કરે? આપણે જો સાત્ત્વિક સ્વરાજ આલતા હોઈએ તો ખાદી વિના એવું સ્વરાજ ન મળે. ઈંગ્લાંડની મડમોએ લડાઈમાં કેટલું કામ કર્યું છે તે તમને ખબર છે? ફ્રાંસનો નવરાશનો સમય શીવણ કે ભરતકામ વિના જતો નહોતો. દેશની આજની, પરાધીન દશામાં તમે શું કામ કરશો? તમે આજે આ ખવિય તીર્થમાં સંકલ્પ કરીને જ જાઓ કે નવરાશને સમયે કાંતીશું અને ખાદી પહેરીશું. ગંગાતટ ઉપર મારા તપસ્વી બાઈ ગાંધી તમારી પાસે નાનકડી બિલા માગવા આવ્યા છે, તમારી આગળ પોતાનો અનન્ય વિશ્વાસ જાહેર કરવા આવ્યા છે, અને તમને જણાવવા આવ્યા છે કે ખાદીના કાર્યે ત્રણ વર્ષમાં કેટલી પ્રગતિ કરી છે. રૂઢિયો એ લક્ષ્મીજીનું ચક્ર છે, અને જે જે ગૃહમાં એ ચક્ર ચાલશે તે તે ગૃહમાં લક્ષ્મીજીના ચરણની મૂળ ઉડશે એ ખચીત માનજો. મારા બાઈની ઇચ્છાનુસાર અને પરમાત્માની પૂજને માટે આ પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકે' છું. ધન્યરને મારી પ્રાર્થના છે કે ગ્રામીન કાળમાં આપણા કાપડના વ્યાપારને જે સ્થાન હતું તે પાછું મળે, અને તે વ્યાપાર દ્વારા દેશનું દારિદ્ર દૂર થાય.'

આપણને અતિ સાધુઓને ખાસ આગ્રહપૂર્વક માલવીયાજીએ કહ્યું કે 'આ કુંભના પુષ્પ અવસર ઉપર તમે સૌ ખાદિધારણનું વ્રત લો, અને ખાદી પ્રચારની પ્રતિજ્ઞા કરો.'

ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું લાપણુ

[ઈ. સ. ૧૯૦૯ માં લાહોરના ઝેડલો હોલમાં ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ગળી હતી. મી ટો-મોર્ફી સુધારાઓનો અમલ કરવાને માટે કરવામાં આવેલા નિયમોથી તે સુધારાઓ છિન્નિલિન કરી નાખવામાં આવ્યા હતા. તેથી દેશમાં ઝાઝી નિરાશા વ્યાપી ગઇ હતી, પંજાબ અસંત અને શોકાકુળ હતું, દેશમાં મંદતા ખૂબ આવી હતી, એવા સમયમાં મહાસભાની એકઠક ગળી હતી.]

લાઇઓ અને બહેનો:

સ ૨ શીરોજીશાહ મહેતાને પ્રમુખ તરીકે નિયમસર ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ કોંગ્રેસને આઠાઇ દિવસ રહ્યા ત્યારે તેમણે અચાનક રાજીનામું આપ્યું, અને તેથી ધણી નિરાશા ઉપજી. મને તૈયાર થવાનો સમય મળ્યો નથી, તો પણ હું મારાથી બનતા પ્રયત્નો કરીશ. બાણુ લાલમોહન ઘોષ, બાણુ રમેશચંદ્ર દત્ત અને હિન્દના પેલા સાચા મિત્ર માર્કવીસ ઓક્સીપનનાં મૃત્યુ માટે આપણે શોક દર્શાવવાનો છે. પછી કેળવાયલા હિન્દીઓમાં સંપૂર્ણ બદલાયક્ષી લાગણીઓ વિષે પ્રમુખે વિવેચન કર્યું: ગઈ કોંગ્રેસમાં સુધારાને આપણે દૃઢથી વધાવી લીધા હતા; આણુ કોંગ્રેસ પહેલાં પાંચ અઠવાડીયાં પર બહાર પાડવામાં આવેલા નિયમોએ ચોતરફ નિરાશા અને અસંતોષ ઉત્પન્ન કર્યા છે. પછી પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રની માગણીનો ઇતિહાસ ૧૮૭૬ થી તેમણે કહી બતાવ્યો, તે સમયે બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને બાણુ આનંદ મોહન બોઝે કલકત્તાનું “ઈન્ડિઅન એસોસિએશન” સ્થાપ્યું હતું. તેનો એક ઉદ્દેશ પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રનો હતો. સુધારાઓનું અત્યંત આકર્ષક લક્ષણ એ છે કે, વાયસરોયની અને મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની ધારોબારી સભાઓમાં હિન્દીઓને દાખલ કરવા. સંયુક્ત પ્રતિભાની

વરતી ૪,૮૦ લાખ છે. તે મદાસ (૩,૮૦. લાખ) અથવા મુઝાઈ (૧,૬૦ લાખ) કરતાં ઘણી વધારે છે, પરંતુ તેને કારોબારી સભા આપવામાં આવી નથી, નિયમોએ રાજ્ય પ્રકરણમાં ધર્મને દાખલ કર્યો છે. અને ધાર્મિક માન્યતાઓ પ્રમાણે મતદાર મંડળોના વિભાગ કર્યા છે. મુસલમાનોની ઘણુમતિઓને (Minorities) જૂદા મતદાર મંડળો આપવામાં આવ્યાં છે, અને સામાન્ય મતદાર મંડળોમાં પણ તેમને મત આપવા દેવામાં આવે છે, જ્યારે પંજાબ અને આસામમાં હિન્દુ ઘણુમતિઓને એવાં મતદાર મંડળો આપવામાં આવ્યાં નથી. વર્ષ ૬૨ વર્ષે રૂ. ૩૦૦૦ ઉપર આવક વેરો (નાણાં અથવા જમીન મહેસુલ) આપનાર મહોમેદનને મત આપવાનો અધિકાર છે. પરંતુ તથુ લાખ રૂપીઆ કર આપનાર બીન-મહોમેદનને મત આપવાનો હક્ક નથી. પાંચ વર્ષની મુદતના મહોમેદન ઐન્યુએટોને મત આપવાનો હક્ક મળ્યો છે, ત્રીસ વર્ષની મુદતના બીન-મહોમેદન ઐન્યુએટોને એવો હક્ક નથી. વર્ષા યુનિસીપલ અને જિલ્લા બોર્ડોના સભ્યો જ પ્રાંતિક પારામલાઓમાં જઈ શકે.

પ્રમુખે બીજી ઘણી ખામીઓ બતાવી આપી, જેવી કે ખંભાલ સિવાય “ બીન-સરકારી બહુમતિ ” ને દારસ જેવી બનાવનાર નીમણીકા, જેને માટે સર એડવર્ડ બેકરનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે, પુછી ફટલાક અન્ય પ્રશ્નો તેમણે અર્યા, સુ વિલિયમ કર્જનવાયલી, ડો. લાલકલા, અને મી. જેક્સનનાં ખુનો માટે અને વાયસરોયનો પ્રાથુ લેવાના પ્રયત્નને માટે ક્રેઝિસનો શોક દર્શાવ્યો; દેશવટાઓનો, ખંભા-જાના લાગલાનો, અને પંજાબના જમીન વેચાણ સામેના કાયદાનો તિરસ્કાર કર્યો. ક્રેઝિસનો ખયાલ કરીને તેમણે સુંદર જાણણ સમાપ્ત કયું. ”

તેત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ

[૧૯૧૮ માં તેત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ દિલ્હીમાં ભરાઇ હતી. યુરોપમાં જે ખૂનખાર યુદ્ધ ચાલતું હતું તેમાં મિત્ર રાજ્યોએ વિજય મેળવ્યો હતો. તેથી અન્ય પ્રજાઓની માફક હિન્દને પણ સ્વતંત્રતા મેળવવાની ઇચ્છા પ્રગટી હતી. યુદ્ધનો અંત આવ્યો હતો અને સુલેહની વાતો ચાલતી હતી. આમાં મુસલમાનોના ધાર્મિક પ્રશ્ન-ખિલાફતનો પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો. આ વખતે નોકરશાહી તુરકથી હિંદમાં દમનનીતિ ખૂબ ચાલતી હતી. તે એટલે સુધી કે કોંગ્રેસના ચુંટાયેલા પ્રમુખ 'પં. માલવીયાજીનું સરઘસ દિલ્હીમાં કાઢવાની મનાઇ કરી હતી. આ કોંગ્રેસના પ્રમુખપદ માટે લો. મા. તિલક મહારાજની ચૂંટણી થઇ હતી પણ તેમને સર વેલેન્ટાઇન શિરોલ સામેના પોતાના મુકદ્દમાને માટે એકદમ ઇન્જાઇઝ જવું પડ્યું. એટલે પંડિત માલવીયાજીની પસંદગી થઇ હતી.]

“ પ્રમુખે પોતાના ભાષણમાં પ્રથમ ઉપકાર દર્શાવ્યો, લડાઇમાં મિત્ર રાજ્યોએ વિજય મેળવ્યો તેને માટે આનંદ દર્શાવ્યો. અને કહ્યું કે ‘ મારે તેની તલવાર ’ એ સૂત્ર માનનારાઓને જરૂરી પાઠ શિખવવાને માટે આ લડાઇમાં ઇશ્વરનો હાથ હતો. અને અમેરિકાના પ્રેસીડન્ટ વીલ્સનના સર્વ પ્રજાઓને સ્વતંત્રતા અને આત્મ-નિર્ણય આપવાના હક્કની ચર્ચા કરી. સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહાની નીમણુંક કરવામાં આવી તેને માટે મતોષ દર્શાવ્યો. પરંતુ જાહેર પ્રજાનો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના સર સત્યેન્દ્રપ્રસન્ન સિંહાની નીમણુંક સરકારે કરી હતી તેને માટે એદ દર્શાવ્યો. લડાઇ પહેલાં લાંબા સમયથી આપણે સ્વરાજ્યની માગણી કરતા હતા તે તેમણે જતાવી આપ્યું. ખાસ કોંગ્રેસમાં ખસાર થયેલા કરાવો વિષે બોલતાં તેમણે કહ્યું કે, એ કોંગ્રેસ મળ્યા પછી કમમાં કમ જે મોટા પ્રાંતોએ સંયુક્ત પ્રાંતો અને મુંબઇ-સપ્તર્ષી પ્રાંતિક સ્વતંત્રતાની માગણી કરી છે. તે બેતાં

તે ઠરાવ પર આપણે ફરીથી વિચાર કરવો ઘટે । છે. સ્વરાજ્યની આપણી યોગ્યતા વિષે તેમણે કહ્યું: જે પ્રજા સર જગદીશચંદ્ર બોઝ જેવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી, સર સ્વીન્હનાથ ટાગોર જેવા કવિ, સર લાખ્યમ આયંગર અને રાસ બિહારી ઘોષ જેવા વકીલો, સર ડી. માધવરાવ અને સર સાહારજી જેવા રાજ્ય વહીવટદારો, સર સૈમદ મહમ્મદ અને તેલંગ જેવા ન્યાયાધીશો, દાદાભાઈ નવરોજી, રાનડે, શીરોજી શાહ મહેતા અને ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે જેવા દેશપ્રેમી જાહેર પુરોષો, જે. એન. તાતા અને તેના પુત્ર સર દોરાબતાતા જેવા ઉદ્યોગના સ્તંભો, મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી જેવા માનવ જાતિના સેવકો, અને મર્વ રણુભૂમિઓ પર શુદ્ધ ખેડનારા સિપાહીઓ ઉપજાવી શકે તે પ્રજા પોતાના દેશમાં સ્વરાજ્યને માટે નાલાયક છે ? હું આશા રાખું છું કે, સ્વરાજ્યના આપણા જન્મસિદ્ધ હક્કથી આપણને વિમુખ રાખવામાં આવ્યા છે, તેમાં વળી દાઝ્યા ઉપર ઝમની માફક આપણું આવું અપમાન કરવામાં નહિ આવે અને આત્મ-નિર્ણયનો સિદ્ધાંત હિન્દને લાગુ પાડવામાં આવશે. હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ જે સૂચનાઓ રજુ કરી છે તેનો સ્વીકાર કરીને ખિટિય સરકારે હિન્દને આત્મ-નિર્ણયનો સિદ્ધાંત લાગુ પાડવો જોઈએ, વર્તમાન સરકાર સારી છે કે ખરાબ છે એ સવાલ બાબુએ રાખતાં પછી દરેક પ્રજાને સ્વરાજ્ય મેળવવાનો હક્ક છે, તેમ આપણને પણ તે હક્ક છે, સર હેન્રી કેમ્પબેલ-બૅનરમેને કેટલાક વર્ષો પર કહ્યું હતું કે સાફ રાજ્ય સ્વરાજ્યનું સ્થાન લઇ શકે નહિ. આમની કેાઇ પણ પ્રજા સ્વરાજ્ય ન જોમવે ત્યાં સુધી તેની પર સંપૂર્ણ સાફ રાજ્ય ચાલી શકે નહિ. તેથી સ્વરાજ્ય મેળવવાની આપણી વિનંતિના અનુમોદનમાં દલીલની આવશ્યકતા નથી, પછી હિન્દીએને રાજ્યપદ્ધતિમાં આપવામાં આવેલા અન્યાયો તેમણે રજુ કર્યા, અને એક મજબૂત પ્રતિનિધિ મંડળ ઇંગ્લાંડ મોકલવાની જરૂર જણાવી. આત્મનિર્ણયના સિદ્ધાંત તરફ ખ્યાન ખેંચતાં તેમણે કહ્યું: હિન્દની રાજકીય પુનઃરચનામાં આત્મનિર્ણયનો સિદ્ધાંત

લાગુ પાડવાનું તમે બ્રિટિશ સરકારને કહ્યું છે. બની શકે ત્યાં સુધી તમારી પોતાની બાબતોને તે સિદ્ધાંત લાગુ પાડો. તમે પોતે નિર્ણય કરો કે આજ પછી તમે બ્રિટિશ પ્રજાજનના સમાન દરજ્જા પર અને દુનીયાના લોકોના સમાન દરજ્જા પર આવશો. તમે પોતે નિર્ણય કરો કે, યુનાઇટેડ કીંગડમમાં અંગ્રેજોને આગળ વધવાની છુટ્થી જે તક મળે છે, તે તક તમને તમારા દેશમાં મળવી જોઈએ. એવી માગણી હવે પછી તમારા સધળા બળપૂર્વક તમે કરશો. જે તમે આત્મનિર્ણયનો આટલો અમલ કરશો, અને આપણા લોકોમાં સમાનતા, સ્વતંત્રતા અને ભાતૃભાવના સિદ્ધિનો ઉપદેશ કરશો, આપણો દરેક ભાઈ ગમે તેટલો નબળી સ્થિતિમાં હોય તોયે, સર્વથી મોટામાં મોટો આત્માનો જે અંશ છે તેજ અંશ તેનામાં છે એવી સમજણ પાડશો, આપણા દરેક ભાઈને એમ સમજાવશો કે સમાન તરીકે ગણવાનો તેનો હક્ક છે, તો તમે પોતે તમારૂં ભાવિ નક્કી કરશો અને ત્યારે સત્તાધારીઓ તમારી બાજબી માગણીઓ મામે ઝાઝો વખત ટકી શકશે નહિ. દરેક તાલુકામાં, દરેક તેહેસીલમાં કેબિસ કમિટીઓની સ્થાપના કરો, અને લોકોને એ સિદ્ધિ સમજાવો, જે તમે એટલો આત્મ—નિર્ણય બતાવશો અને એકસપંથી એક ઉદ્દેશથી કાર્ય કરશો તો આપણામાંના ઘણા ધારે છે તે કરતાં વધારે જલ્દી ધ્રુવર આપણને આત્મ—નિર્ણય આપશે.

उत्तरार्ध

લોકમાન્ય મહારાજની સંવત્સરી

[મુંબાઈમાં તા. ૧-૮-૩૦ ના રોજ રાષ્ટ્રીય ક્ષીસભાની આગેવાની હેઠળ લોકમાન્ય તિલક સંવત્સરી નિમિત્તે ક્ષીસભાની જાહેરસભા વનિતાવિશ્રામના કંપાઉન્ડમાં મળી હતી. તે વખતે પંડિતજીએ આપેલું બાણ.]

બહેનો :

આજે લોકમાન્ય તિલકની સંવત્સરી છે. દુનિયામાં દરેક માણસનાં મરણનો દિવસ ઉજવાય છે લોકમાન્ય તિલકને ભારત વર્ષના ૩૧ કરોડ માણસો દ્વિતીયા યાદ કરતા રહેશે. લોકમાન્ય તિલક જેવા ઘણા મહાન નરો આ દેશમાં થઈ ગયા છે પણ છેલ્લાં ૧૦૦ વર્ષમાં તેમના જેવો કોઈ પુરૂષ થઈ ગયો નથી નિશાળમાં લાજીલ્લા હતા તે વખતથી જ તેઓ દેશની લડતમાં પડ્યા હતા. મહુમ દાદાભાઈ નવરોજી, મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડે, મર શ્રીરોજશા મહેતા, કાશીનાથ તેલંગ એ વિગેરે અમારા માનનીય આગેવાનો હતા લોકમાન્ય તિલકે વકીલ થવા છતાં વકીલાત સર ન કરતાં ફરગ્યુશન ડૉલેજ અને કેમરી પત્ર સર કર્યા. લોકમાન્ય તિલક ઘણા નીડર પુરૂષ હતા. પોતે ગમે તેવું સફટ સહન કરવા છતાં પોતે નિર્મળતા બતાવી નહિ. ૭ વર્ષની જીવનની સજ વખતે પણ એક શબ્દ નિર્જળતાનો બોલ્યા નહિ. દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપદે મળેલી કોમેસમાં અઘડો ઉભો થતાં સર શ્રીરોજશાએ મને આ અઘડનો નિકાલ લાવવા બલામણુ કરી તે વખતે રવેશીનો સવાલ લોકમાન્યે હાથ ધર્યો હતો. મદાતમા

ગાંધીજીએ અત્યારે ખાદીની જે ચળવળ ઉપાડી છે તે લોકમાન્યની લડત છે. બંગાળના બાગલા વખતે બંગાળે સ્વદેશીની ચળવળ ચડે કરી. આજે આટલી બધી બહેનોને સ્વદેશી અને ખાદી પહેરેલી જોઈ મને ઘણી ખુશી ઉપજે છે. બહેનોને લક્ષ્યાંશુ કઈ હું કે એક તમું જેટલું પણ વિદાયતી કાપડ ખરીદ્યો નહિ. અંગ્રેજી યુનિવર્સિટીમાં એવું શિક્ષણ અપાય છે કે એક વખત દેશલક્ષ્યનું ગીત વાંચવા માટે વફાદારને સજા થઈ હતી પણ અત્યારે તો નાના નાના બચ્ચાં એવાં ગીતો ગાય છે. આ દેશમાં પરદેશી સરકારના જમાનામાં મહેનત આપણે કરવી અને મલાઈ તેઓ ખાઈ જાય. ટુરકીમાં અંગ્રેજોએ ટુરકીય પ્રજા ઉપર અંકુશ જમાવ્યો હતો પણ જપાદે ટુરકીએ સામનો કર્યો તે વખતે ૫૦૦૦ બહેનો જે પડકારમાં રહેતી હતી તેઓ પણ પડકાર તોડી મેદાને પડી. અમારી માતાઓને, બહેનોને શુદ્ધાત્મ બનાવતાં જમને શુદ્ધાત્મી સહન કરવી પડી. અમે લડવા તૈયાર છીએ, જેમ પત્થર નીચે દાઢ દબાયો હોય તો કલેકલો કલાડી શકાય તેમ આપણે નિઃશસ્ત્ર છીએ અને તેથી ખુદશી લડાઈથી દાવે શક્તીએ તેમ નથી અને તેથી મહાત્માજીની અદ્વિસારમક લડત સિવાય બીજી રસ્તો વધારે સારો નથી. આપણે આ લડત ચલાવી ભલે માર સહન કરીએ, એક ભારતમાં જન્મેલા હિંદીઓના દેશમાં હિંદુ વાસીઓનું જ રાજ્ય હોવું જોઈએ. લોકમાન્ય તિલકની એ જ માગણી હતી. મહારાણા પ્રતાપ અને હવેપતિ શિવાજી મહારાજ યદ, ગુમા છે. તેમના જેવા અથવા હોં. મા. તિલક અથવા મહાત્મા ગાંધી અને શ્રીયુત ગોખલે વિગેરે આગેવાનોનું એજ કહેવું છે. હું એમ ધમ્મકું હું કે સઘળા હિંદુ, મુસલમાનો એકત્ર થઈને રાજ્ય કરે અને દુષ્ટામણને રહે.

તે ખાદી શ્રીયુત ખાડીલકર અને પંડિત મદનમોહન માલવીયાને દારતોરા પહેરાવી તેમનો ઉપકાર માન્યો હતો.

ખાદ સજા જરખારત થઈ હતી.

કોંગ્રેસ વર્કીંગ કમિટિની ધરપકડ

[તિલક મદાગાજની સંવત્સરી ઉજવવા માટે તા. ૧-૮-૩૦ ના ધાજ માંજના ચાર વાગે ચોપારી ઉપરથી એક ગંભીર સરખસ ઠાકરામાં ઓચું હતું. આ સરખસને બોરીમદર પર પોલીસે અટકાવ્યું હતું. સગલમ સોળ કલાક સુધી આ લખ સરખસને પોલીસે મજબુત કોર્ડન કરી અટકાવી રાખ્યું હતું. આખી રાત ખુદશા મેદાનમાં હજારો માણસો ઉભામરા રાખી બેસી રહ્યા. લોકોનો આવો મક્કમ નિશ્ચય જોઈ પોલીસે પોતાની ધીરજ જોષ અને સરખમમાંથી હિંદના પ્રતિષ્ઠિત નેતાઓની ધરપકડ કર્યા પછી મરખમ પર લાડીને મજબુત મારો ચલાવ્યો. પરિણામે સગલમ ચારસો માણસો ધાયલ થયાં, આ સંબંધીનું વિસ્તૃત વર્ણન જનતાએ વાંચ્યું છે. એટલે અહીં દેશનેતાઓના સંબંધી આપેલા કેસની અમત્યની માહિતિ આપીયું. આ વખતે સગદાર વજ્રલલાઈ, પંડિત મદનમોહન માલવીયા, શ્રી જયરામદાસ દોલતરામ, શ્રીયુત શેરવાની, ડૉ. હારડીકર, પકડાયા હતા. આ ઉપરાંત ચાલીસ દેશ સેવિકાઓની ધરપકડ કરી હતી. આ ઉપરાંત મુંબઈની વૉર કાઉન્સીલના ચાર કાર્યકર્તાઓને પકડવામાં આવ્યા હતા. પંડિત માલવીયાજીએ કોર્ટમાં આપેલું સ્ટેટમેન્ટ.]

પંડિતજીનું સ્ટેટમેન્ટ

પંડિતજીએ તે પછી પોતાના લેખિત સ્ટેટમેન્ટમાં જણાવ્યું કે :
 પોલીસ કમિશનરે સરવસ ઉપર રસ્તાની મનાઇ કરનારો જે
 પત્ર વેાર કાઉન્સિલના પ્રેસીડેન્ટ પર મોકલ્યો હતો તે પોલીસ કમિશનર
 તરફનો ઓર્ડર નહિ પણ માત્ર વેાર કાઉન્સિલના પ્રેસીડેન્ટને
 અરજ કરનારો પત્ર હતો. ઠોર્ટ પણ એવા જ વિચાર દર્શાવ્યા છે.
 તે પછી અમારી ઉપર એવો ચાર્જ લાવવામાં આવ્યો છે કે અમે
 ગેરકાયદેસરની મંડળીના સભામંડળ અન્યા હતો, ખરેખર તો તેમ
 હતું નહિ કારણ કે પોલીસ કમિશનરનો ખીન્ને મહોરનો ઓર્ડર કાયદા
 મુજબ વ્યાજખી હોયો નથી વળા આ મહોરનો ઓર્ડર મને અને
 સરદાર વલ્લભભાઈને જ કહી સંભળાવવામાં આવ્યો હતો અને તે ખીન્ન
 અમલદારોને લાગુ પડતો હતો નહિ. સરવસ સુસેહસાતિને
 ભાગ કરવા માટે મળ્યું હતું નહિ માટે પોલીસ કમિશનરનો આ
 ઓર્ડર ચાલી શકે નહિ. આ સરવસને અમેને પકડવા આગમલ
 ગેરકાયદેસરની મંડળી જાહેર કરવામાં આવી હતી નહિ તેથી આ
 કહેવાતો મહોરનો ઓર્ડર ચાલી શકે નહિ. આ રીતે દરિયાઈ પક્ષનો
 કેસ ટકી શકતો નથી મી આપરે લોકોને વિખેરવા છતાં તેઓની
 પણ ધગપકડ થઈ હતી. જરૂર જાણ્યોને પકડી તે પછી રદ ને
 તેમાંથી છોડી દેવામાં આવી હતી અને ૪ સામે કામ ચલાવવામાં
 આવ્યું હતું તેનું કશું કારણ પણ જાહેર થયું નથી. ખરેખર તો
 સરવસમાં હું જ સામેલ થયો હતો અને સરદાર વલ્લભભાઈ અને
 બાકીના વકીલ દમિટિના સલામતો તો સરવસ બેમત પછી જ એક
 કસકે આવ્યા હતા. આ રીતે તેઓએ સરવસમાં ખામ ભાગ લીધો
 કહેવાય નહિ મેં યોડા જ બાગ આ કેસમાં લીધો છે અને સાક્ષીઓ
 પણ બોલાવ્યા નથી કારણ કે એવા કેસો દારસ જેવા જ છે એમ
 હું દુનિયાને દેખાડી આપવા માગું છું.

મી૦ થાણાવાલા શું કહે છે ?

તે પછી છેવટનું ભાષણ કરતા પોલીસ પ્રેમીક્યુટર મી૦ થાણાવાલાએ જણાવ્યું હતું કે વોર કાઉન્સિલના પ્રેસીડેન્ટ હસા મેન પર સરઘસ સંબંધી પોલીસ કમિશનરે કાઢેલો ઓર્ડર વ્યાજબી અને કાયદાપૂર્વક છે, પછી બહેને તે એક અરજ કપી પત્રમાં હોય. બીજો ઓર્ડર પોલીસ કમિશનરે મી૦ વલ્લભભાઈ પટેલને મોકલેલી સરઘસ વિષેની નાખવા માટે આપ્યો હતો.

આ હુકમ સીટી પોલીસ એક્ટની ૪૦ મી કલમ મુજબ કાયદાપૂર્વક અને વ્યાજબી હતો. પાલ કરતા વધુ લોકો ત્યાં ભેગા મળ્યા હતા અને મુનેહનો ભંગ થવાની ધાસ્તી અથવા તેા માન્યતા ઉભી થઈ હતી.

પંડિતજી—કમિશનરે તેમ કહ્યું નથી.

મી૦ થાણાવાલાએ તે પછી જણાવ્યું હતું કે પોલીસ કમિશનરના ઓર્ડરથી સરઘસમાં બેઠેલા સઘળાઓ માહિતગાર હતા. જેમાં જવાબદારો પણ સમાઈ જતા હતા. આ રીતે તેઓએ પોલીસ કમિશનરના એક નહિ પણ બધાને ઓર્ડરનો ખુલ્લો ભગ કર્યો હતો. જવાબદારો આખી રાત અને સવારના સરઘસમાં ખેા હતા અને તેઓ સામે પોલીસ કોર્ડન કરી રહી હતી તેથી પણ તેઓ પોલીસ કમિશનરના ઓર્ડરથી માહિતગાર થવાની માન્યતા ખરી રહે છે.

પોલીસ વિરુદ્ધ કોર્ટમાં બાનુનો પોકાર

અત્રે એક બાનુએ પોકાર કર્યો હતો કે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ મને ગાળ દે છે.

પંડિતજી—તમેા નામદારે આ પોલીસને લેડીઓથી થોડે દુર ઉભા રહેવા કહેવું.

મી૦ જયરામદાસ—શુ સ્ત્રીઓને પોલીસ હેરાન કરે તેા તમેા ધટો હુકમ નહિ કરી શકો ?

મેજમેટ—તમેને વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી.

એક ભાઈ—તમે વીર બાળાઓ છો બધું ખમી દ્યો, ફરીયાદ ના ઉઠાવો.

મેજમેટ—કોર્ટના દામમાં કશી દરકત થવી જોઈએ નહિ. નહિ તો લોકોને બહાર જવું પડશે.

આ પછી મજકુર બાનુએ કહ્યું કે મજકુર પોલીસ ખસી ગયો છે એટલે આ દુ બદાયક બનાવનો અંત આવ્યો હતો.

અત્રે ૧૧ વાગે મીં ચાણવાવાએ પોતાનું બાપણુ આગળ ચલાવતા જણાવ્યું કે મીં હીરીની માફી અને તેઓના ઓડરથી આરોપીઓ સામેનો કેસ પુરવાર થઈ ચૂક્યો છે.

૫૦ માસવીના સિવાય ખીજ સધળા દેશભક્ત કેદીઓએ કરો પણુ બચાવ કરવા ના પાડી હતી.

મેજમેટ—તમારે જોઈએ તો પડિતજી નજીક આવી બાપણુ કરો.

પડિતજી—મહેરબાની કરી હું અહીં જ ઉભો રહી સગવડથી બાપણુ કરીશ, થેંકયુ

શ્રીં વલ્લભભાઈ—બિમારા પડિતજી અને અમે તો આખી ગત વરસાદમાં બીજાતા રસ્તામાં ઉભા તેમજ બેઠા હતા.

પડિતજી શું કહે છે ?

પડિતજીએ તે પછી છેવટનું બાપણુ કરતા જણાવ્યું કે દરેક શહેરીને રસ્તામાં ચાલવાનો અને સગવડમાં જવાનો દરેક હક છે. પોલીસ કમિશનરે સરખસને કોર્ટમાં નહિ જવાનો હુકમ કાઢ્યો હતો અને વોર કાઉન્સિલના પ્રેમિડેન્ટને લાગુ પાડ્યો હતો તે માત્ર એક પત્ર રૂપે અરજ કરનારો હતો અને તેમાં કશું પણ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું નહિ જો તેના વ્યાજખી કારણ જણાયા હોત તો 'મિમીસ દંસાબ્હેન મહેતા' જેવાં બહોળાં બાનુઓ ઘટતું કરતે સરખસ

પર જતાં જણાય છે કે આ સરખસને પોલીસ ફાઈનથી અટકાવી રાખ્યું હતું. આ ફાઈનની પાછળ વરસાદમાં ભીંજતા જણાતા, કશી પણ ધાંધલ કર્યા વગર લોકો આખી રાત બેડા હતા. જેમાં મુંઝવણની ઊંચા ખાનદાનની અને લલ્લુલી ખાનુઓ પણ સમાઈ જતી હતી. તેઓ ધાંધલ કરવા, હુમલો કરવા અથવા તો સુલેહનો ભંગ કરવાની ઈચ્છા ધરાવતી હતી એમ કહેવું એ તદ્દન ગણત જ લેખાતું નોંધ્યે.

પંડિતજીએ તે પછી કાયદાની કેટલીક દલીલો રજુ કરી તેમજ જુદા જુદા કેસો ટાંકી જણાવ્યું કે પોલીસ કમિશનરને એવા ઓર્ડરો કાયદાનો અધિકાર છે પણ તે ઓર્ડરો રીઝનેસ અને કારણ દર્શાવનારા હોવા નોંધ્યે. જેમ આ કેસમાં થયું નથી. પોલીસ કમિશનરે વાપરેલું ડિસક્રેશન (Discretion) વ્યાજબી છે કે નહિ તે પણ તમે નામદારે નોવાનું છે.

પોલીસે લશ્કરની માફક સજારીઓ સામે ખડી રહી પોતાનું બળ દેખાડ્યું છે—જે બાધ્યો તદ્દન શાંત અને સુલેહબરી હતી. આખું સરખસ શાંત હતું. તોફાનનો કશો સંભવ હતો નહિ અને લાહીબળ વાપરવાની કશી જરૂર હતી નહિ. હુંકમાં કહેતાં પોલીસ કમિશનરનો હુકમ કાયદાસરનો અને વ્યાજબી હતો નહિ.

પંડિતજીના યાદગાર વચનો

પંડિતજીએ તે પછી જણાવ્યું કે પોલીસ કમિશનરે કાટેલો હુકમ ગેરવ્યાજબી હોય અને ગેરકાયદેસરનો હોય તો પ્રજા તેને તાબે થવા બંધાયેલી નથી. હું તો આગળ વધી કહું છું કે વાઈસરોયનો ઓર્ડીનન્સ હોય અને તે પણ બૂલભરેલો હોય તો પણ તેને પણ તાબે થઈ શકે નહિ.

પંડિતજીએ એક કેસ ટાંકીને જણાવ્યું કે સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટનો હુકમ એક ફાઈ ગેરકાયદેસરનો દર્શાવ્યો હતો. તો પછી પોલીસ કમિશનરના હુકમનું શું ?

મંત્રજે—મુંબઈમાં તો કાણ મોટા ગણાય છે તે સવાય છે.

પંડિતજી—તમારી દીકા બાળખી છે.

પંડિતજીએ જણાવ્યું કે હોર્નબી રોડ ઉપર જતા બીન તારારો સરખમને પિના કારણ અટકાવ્યું હતું અને તેમ કરવાનો પોલીસ કમિશનરને કચો અધિકાર હતો નહિ અને મુંબઈની પ્રજાના હક પર ત્રાપ મારવાનો તેઓને કચો અધિકાર હતો નહિ. હું ક્રી રીટીંગન તરીકે એમ કહું છું. કારણ કે થોડી જ મુદતમાં આ દેશને તેનું છુટાપાછું મળનાર છે. ઈન્સાફની નજરે પણ આ હુકમ બાળખી હતો નહિ. મિસીસ હંસા મહેતા મારી બેટી, જેવી આ સરખમમાં મરદારી લઈ ગઈ હતી. લાડી ચાંલંગે એવી વાત જાણી હું તેઓની મદદે સરખમમાં ગયો હતો પણ કાયદો તોડવા ગયો હતો નહિ, જેમ કરવાને એક દિનેર દેશી તરીકે હું બધાયેલો હતો.

પોલીસ કમિશનરનો હુકમ મૂર્ખાઈ ભર્યો નહિ પણ ચીડ અગાવનારો હતો. માધીજીની અહિંસાની નવી લડતથી શાંતિ સાથે જ હવે આઝાદીની લડત ચાલી રહી છે જે માટે દેશનું હું અહોભાવ જ સમજું છું. કચર કરશે તો આ લડતથી જ આપણે આપણા દરેક હક મેળવી આઝાદીએ પહોંચીશું. કલાકા સુધી આ કામગીરી સમારીઓ લીંમતી નામતી આખા હિંદના સૌથી મજબુત ગણાતા પુરુષ વીર વહુભલાઈ પટેલ અને બીજા એવા આગેવાનો સાથે બેટી હતી. તેઓ કાયદો તોડવા નહિ પણ હક્કની લડત માટે બેટા હતા. એવા સરખમને અણધારતું મણીને કલાકા સુધી અટકાવી રાખવામાં પોલીસ કમિશનરે દયાહીણપણું દેખાડ્યું છે, એવો અમલદાર મારા વિચાર મુજબ બહેર નોકરી માટે લાયક. પણ નથી.

પોલીસ કમિશનરનો હુકમ ખોટો, અભિમાની અને ચીડ અગાવનારો જ હતો.

મહાત્માજી માટે હું મગરૂખ છું

આવા ચીડાવનારા દુકમ અને સારજોટની અનેક રીતો પછી હજારો લોકો શાંત રહી શક્યા છે તે માટે હું મહાત્માજીનો આભાર માનું છું અને એવો પુરુષ હિંદ ધરાવે છે તે માટે એક હિંદી તરીકે મગરૂખ છું.

મારા બધા અને હથિયાર વગરના ભાઈ બહેનો ઉપર લાડીનો મારો ચલાવવામાં પોલીસ ઘણી જંગલી રીતે વર્તી છે અને આ બધું સર હોટસન જેવા હોમ મેમ્બરની નજર હેઠળ બન્યું છે. જેઓએ પોતાના વિચારો કેવા છે તે અત્યાર આગમ્ય કાઉન્સિલમાં દર્શાવ્યા છે.

હેવટે હું જણાવું છું કે પોલીસની વર્તણૂક વાંધાભરી અને વિક્કારને પાત્ર હતી.

ચોપાટીનાં દરિયાકાંઠે પંડિતજીને।

જયનાદ.

[આ વલગ નગ પંડિતજીને સો રૂપિયા દંડ અમરે પંદર દિવસની સાદી કેદની સજા થઇ હતી. પંડિતજીએ દંડ નહિ ભરતાં જોડ પસંદ કરી હતી. પરંતુ તા. ૮-૮-૩૦ ના દિવસે કોઇ અજાણ્યા માણસે દંડની રકમ ભરી દેવાથી પંડિતજીને સાંજના ચાર વાગે છોડી દેવામાં આવ્યા હતા. માત્ર દંડની રકમ ભરાઇ જવાથી પંડિતજી ખૂબ નારાજ થયાં હતાં. પંડિતજીના માનમાં તે જ દિવસે સાંજના ચોપાટીના દરિયાકાંઠે મુંબાઇના સહેરીઓની ગંગાવર સભા મળી હતી.]

તાલીઓના અવાજો વચ્ચે પંડિતજીએ બોલતાં જણાવ્યું કે મને આશા નહિ હતી કે આજે તમે સમક્ષ હું બાપણ કરીશ. તેમ જ તમેને પણ સ્વપ્ને ખ્યાલ નહિ હશે કે તમે મને અન્ને જોશો. હું તો જોડમાં આનંદથી મહાભારત અને ભગવદ્ગીતા વાંચતો હતો, તથા પુરસ્કૃત મળતાં વસ્ત્રમથાઇ, શેરવાની તથા જોરામદાસ સાથે રાષ્ટ્રીય બાજત ઉપર તકરાર ચલાવતો હતો. પણ અચાનક ચાર વાગે મને કહેવામાં આવ્યું કે કોઇ મને મળવા આવ્યું છે. મારો ભેટો મારો માટે દૂધ તથા ફૂટ લાવ્યો હશે એમ સમજીને હું બહાર ગયો. તો મોટી અજાણી વચ્ચે મેં જોડના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને બોલી શોધ્યો. તેણે મારી સમક્ષ આવીને કહ્યું હતું કે મારો દંડ અપાઈ

પુક્યો હતો અને તેથી મારે જલની બહાર જવું. મેં વાંધા ઉઠાવી ને જણાવ્યું કે માશ્સ્ટ્રેટ સાહેબ ઉપર કાગળ લખી મેં જણાવ્યું કે મારો દંડ કાર્ડની પાસેથી પણ લેવો નહિ. પણ તેણે તો જવાબ વાલ્યો કે દંડ મળી ગયેલો હોવાથી તમોને છાડી દેવાને અને દુકમ મળી ગયો છે અને જો મને એક મિનિટ પણ ત્યાં રહી વાર રાખે તો તેની સામે મુકદ્દમા નોંધાય, અને તે બાપડો પીડામાં ફસી પડે. હું આ સાંભળીને દિલગીર થઈ ગયો. હું જલની બહાર નહિ આવવા માગતો હતો, સરકાર આપણી મરજી વિરુદ્ધ જલમાં મોકલે અને જ્યારે આપણે ત્યાં રહેવાની મરજી બતાવીએ છીએ ત્યારે કહે છે કે તમો જતા રહો. (હસાહસ). હું લાચાર થઈને બહાર આવ્યો.

પંડિતજીએ જેલ કાં પસંદ કરી ?

મને જેલમાં જવાનો શોખ નથી તે તો સૌ જાણે છે. સૌ શપથ બચાવવા હું જેલમાં ગયો નહતો પણ માશ્સ્ટ્રેટ આપેલા જજમેન્ટની વિરુદ્ધ પ્રોટેસ્ટ તરીકે મેં જેલ પસંદ કરી હતી. સ્વતંત્રપણું મોંઘવવાનો દરેક ઇન્સાનને હક હોય છે. અને આપણને કોઈ પણ રસ્તે પછી તે 'હોર્ન'ની રોડ હોય કે કોઈ પણ રસ્તો હોય ત્યાંથી પસાર થઈ જવાનો હક ધરાવીએ છીએ. એ મુદ્દા ઉપરજ મારી લડત હતી. પોલીસ કમિશનરે મનાઈ દુકમ પોતાની મરજી પ્રમાણે કહાડ્યો હતો અને તે મુજબ ચાલવાને આપણે બંધાયેલા નથી.

ગુરૂકા બાગની કહાણી યાદ આવી

તે દિવસ આખી રાત આપણે બેરીબદ્દ આગળ બેસી રહ્યા. પોલીસ કમિશનરે જણાવ્યું હતું કે લાડી ચલાવવાનો તથા કોઈની પણ ધડપકડ કરવાનો તેઓનો હેતુ ન હતો. આ બાગત મને વલ્લભલાઈએ ત્યારે જણાવી ત્યારે મેં તે સાંભળી, પણ મને ભરેંસો ન આવ્યો. ગુરૂકાબાગમાં જ્યાંસુધી હું હતો ત્યારે મને ખત્રી આપવામાં આવી

હતી. કે તમે ઘેર જવ-અત્રે કાંઈ પણ પગલા ભરવામાં નહિ આવશે, પણ જેવી મારી પીઠ ફરી કે ત્યાં લાઠીરાજ ચાલુ થયું હતું આ બાબત મારા ધ્યાનમાં હોવાથી વલ્લભભાઈએ કહેલી બીનામાં મને લેવોસો આવ્યો નહિ અને છેવટે મારો શક ખરો થયો. હોમ એન્જનરે અત્રે પધારીને હુકમો આપ્યા અને કમિશનરને તે હુકમો બજાવવા પડ્યા પરિણામ તમોએ જોયું. અમેને ગીરફતાર કીધા, પછી લાઠી ચલાવી ત્રણસોને જખમી કીધા, તેમાં એકતું મરણ નીપજ્યું છે. મને તેથી દુઃખ થાય જી ગીરફતાર કરતી વખતે અમેને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે વર્કોંગ કમિશનના મેમ્બરો કાણ કાણ છે? એમ નહિ પૂછ્યું કે સરખસ માટે જોખમદાર કાણ છે અમેને કેદ કીધા પણ ૪૩ બંદોનોએ શુ શુન્હો કર્યો હતો કે તેઓને પણ કેદ કીધી મણીબંદોને શુ શુન્હો કર્યો? મુજબમાં તેણે તો આગળી પણ ઉચકી નથી બધાઓને ત્રણ ત્રણ મહિનાની મજા કરી ત્યારે મને અપવાદરૂપ રાખ્યો શુન્હો સોએ એક સરખા કર્યો હતો

પ્રજાકીય સરકાર હોતે તો શું થતે ?

આપણને ચોક્કસ રસ્તેથી પસાર થવાને મનાઈ ફરમાવીને આપણને ગેરકાયદેસરની ટોળા બહેર કરી, જ્યારે પોલીસે સરખસ અટકાવી વહેવાગ આખી રાત બંધ કરી નાખીને ખરેખર તો ચોતે ગેરકાયદેસરની ટોળા બની હતી હાલ જે નેશનલ સરકાર હોતે તો તેઓને સજા કરવામાં આવતે એક રસ્તેથી પસાર થવાનો આપણો દરજ્જો જે કે દેખાવમાં નજીવો લાગે છે પણ એ મહત્વનો મવાલ છે. જ્યાં સુધી આ શ્રદ્ધામીની ગાંડ છુટશે નહિ ત્યાં સુધી આપણને સતોષ મળનાર નથી (તાલીઓ) માલ્ટ્રેડ સાહેબે પોતાના જન્મેટમાં દાઉદદાદના દાર્પલાઓ ટાળી બતાવ્યા છે પણ તેઓ માટેજ દજા જવાન છે હુ તો શુદ્ધો થઈ ગયો છું હુ જે સમજુ છું તે સમજવાને

માટે હજી તેઓને વાર છે. ઝેટલે મારો મુદ્દો તેઓ સમજી શક્યા હતા નહિ.

મહાત્માજીના શિક્ષણ મુજબ વર્તો

આપણને સ્વતંત્ર થવું છે. સ્વતંત્રતા બે રીતે મેળવી શકાય. (૧) લોહી સામાનુ યા પોતાનું રેડીને તથા (૨) શાંતિથી લોહીનું બલિદાન આપીને. મહાત્માજીએ આપણને અહિંસાનો પાઠ શીખવાડ્યો છે અને તે મુજબ તમે વર્તજો. તમે મક્કમ રહેજો. વિજયલક્ષ્મી મારી સામે નાચી ગઈ છે. ભારત સ્વતંત્ર થશે અને તે પણ જલદીથી જ થશે એવી મારી ખાત્રી છે. મારી તમેને સલાહ છે કે ત્યાપૂર્વક હુકમ માનજો પણ કમિશનરના મનમા આવે તેનો હુકમ કાઢે તો તેનો વિરોધ કરજો. તો જ અન્યાય બધ થઈ જશે. આજે મારી મરજી વિરુદ્ધ હંડ અપાયો છે તેને માટે મને દુઃખ પેદા થાય છે. જ્યારે મારે માટે હડ અપવામાં આવ્યો ત્યારે શું જેવમાં એકેલી બહેનો માટે ખ્યાલ આવ્યો ન હશે. હું તો તમારી મેવા બળવવા બહાર આવ્યો છું. તમારામાં જે હિત્સાહ છે તે દર્શાવો જોઈએ નહિ. તન, મન, ધન, પુન, મિત્ર, પતિ, પત્નિ એ સર્વનું બલિદાન ભારત માતાના પગપર નાખી દેશની સેવા કરજો. કાગ્ગતના પુત્રો હિંદુ, મુસ્લિમ, પારસી, શીખએ સર્વના માન અને અર્થદાને માટે મક્કમ રહી જ્યાં સુધી સ્વરાજ ન મળે ત્યાં સુધી એમ જ માનજો કે ભારતમાં કોઈ પણ મરદ, યા ઝોરત, છોટ્ટા, વા છોકરી, સંતોષ યા શાંતિ લેનાર નથી. (તાળીઓ)

મારવાડી સ્ત્રીઓની સભામાં

[તા. ૧૦-૮-૩૦ ના રોજ મારવાડી સત્તારીઓનું એક જંગી સરઘસ સુખાનંદની ધર્મશાળામાંથી નીકળી રાષ્ટ્રીય ગીતો ગાતું ચોપાટીપર ગયું હતું, આ સરઘસમાં મારવાડી સત્તારીઓ ઉપરાંત અન્ય કોમોની સત્તારીઓ પણ મેંદોની સંખ્યામાં હતી સરઘસ '૬ વાગે ચોપાટી આવી પહોંચ્યું હતું જે બાદ ત્યાં એક સભા મળી હતી.]

ચોપાટી પર સભા.

લગભગ ૬-૧૫ કલાકે પડિત માલતીયાજી ચોપાટીપર આવી પહોંચતાં તેમની જયના પોઝરો મંછ રચા હતા. લાઉડ સ્પીકરની ગોઠવણ રાખવામાં આવી હતી, પણ કાર્મવાદકોએ રિપોર્ટિંગ માટેની ગોઠવણ રાખી ન હતી.

પડિતજીનું સાપળું

ભાઈઓ અને બહેનો !

આજના પવિત્ર દિવસે આપણે આ દરિયાકિનારે સવારના સમયમાં એકઠા મળ્યા છીએ તે ઇશ્વરની કૃપા જ છે. અત્યારનો સમય ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવાનો છે તેથી શરૂઆતમાં આપણે ઇશ્વરની સ્તુતિ કરીશું.

" યં યદ્વા ષરુણેન્દ્ર રુદ્ર " વાળો શ્લોક ગાઈ તેના અર્થ સમજાવી " મંગલં મગધાન વિષ્ણુ મંગલં ગરુડચ્ચજઃ " નો અર્થ સમજાવી હિંદ એક વખત કેતુ સ્વર્ગીય હતું તેના અહેવાલ આપ્યો હતો અને આગળ માલતી જણાવ્યું હતું કે હિંદ એક વખત ધણોજ

માતર અને ધનાદ્ય દેશ હતો. ઉદ્યોગ દુખર પણ થતો હતો અને
 દેશમાં કપડાં પણ અદીના જ કારીગરો ગનાવતા હતા. અમલના
 જમાનાથી માંડીને અંગ્રેજ લોકોનું રાજ્ય થયું ત્યાં મુસ્લીમો ઇતિહાસ
 સમયની પડિતજીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે આપણા
 લોકોનો વેપાર ગયો, દોસન પગેય ધસડાઈ ગઈ, ઉદ્યોગ દુખરનો
 પણ નાશ થયો અને શારીરિક શક્તિઓ પણ ધરી ગઈ. રોડસો વર્ગના
 અંગ્રેજ અમલમાં આપણી એ દશા થવા છતાં પણ આપણે જાગૃત
 થતા ન હતા પણ થોડા મમમમાં આપણા લોકોમાં અજળ પ્રકારની
 જાગૃતિ આવેલી જણાય છે. તે હવે જાગૃત રહેતો અને તમારી
 સમક્ષ જે દેશકાર્ય પડેલું છે તેને જોસરેર આગળ ચલાવો. આપણી
 ઉપર જે જે દુઃખો આવી પડે તે મહન કરવા અને અત્યાચારો
 પણ સહન કરવા તમારે તૈયાર થવાનું છે, તેને માટે શારીરિક
 તાલીમ લેવાની જરૂર છે અને જો આપણે અહિંસાત્મક હોઈએ
 પણ આપણે નમ્રતા તો ન જ ગ્દેતુ અને આપણા શરીરો
 મજબૂત હોવા જોઈએ, આપણે હથિવારથી લડવાનું નથી. છતાં આપણા
 શરીરો લઘાયક હોવા જ જોઈએ, શરીર મજબૂત હોય તો જ સહન
 કરવાની ક્ષમતા રહે છે. માટે શારીરિક તાલીમ પણ સધ રાખજો,
 કારણ કે હજી તો ઘણું સહન કરવાનું છે. હું તમને એ જ પૂછવા
 માણું છું કે ગુલામગીરીની નમણી અવસ્થામાં રહેવા માગો છો કે
 તેમાંથી મુક્ત થાને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માગો છો ? જો સ્વતંત્રતા
 પ્રાપ્ત કરવી છે તો પછી રાષ્ટ્રીય કાર્ય તમારી સમક્ષ પડેલું છે તેમાં
 જોડાઈ તેને જોમરેર આગળ ચલાવો. પડિતજીએ તે બાદ હાલના
 મામલા પર કેટલુંક વિવેચન કરી હાલની રાષ્ટ્રીય હિંનચાલનું રહસ્ય
 સમજાવ્યું હતું અને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની લડતમાં જોડાવા સોને
 અપીલ કરી હતી

જેવો કેટલાક પ્રમોગાપાત વિવેચનો. ચણા બાદ ચા. ૧૨
 વાગ્યા પછી વિસર્જન થઈ હતી.

ભારતવર્ષની આજની અવદશા.

[પડિત મદનમોહન માલનીયાએ શનિવારની સાંજે કાદાવાડીમાં આવેલી કાનભાઇની વાડીમાં જૈન સ્વેતાંતર કેન્દ્ર-સની સ્વદેશી પ્રચાર અને બ્રિટિશ બહિષ્કાર સમિતિના આશરા હેઠળ મળેલી જાહેરસભા સમક્ષ બાપણું કર્યું હતું]

લાઇઓ.

સ્વેતાંતર જૈન કેન્દ્ર-સની સ્વદેશીપ્રચાર અને બહિષ્કાર સમિતિના સભ્યજનો પહેનો અને બાઈઓ તમને બધાને આદર્શી મોતી સંખ્યામાં બંને હાજર રહેલા જોઈ અને ઘણા જ આનંદ થાય છે ચાર મહિનામાં તમારામાં આદર્શ બધું પરિવર્તન જોઈ અને ઘણા જ સતોષ થાય છે અને દેવીઓ પણ ઘર દામકાજ છોડીને અત્યારે રાષ્ટ્રમાં જોડાઈ છે, અને સભામાં તેમની હજારોની સંખ્યામાં હાજરી જોઈ અને ઘણા જ આનંદ થાય છે આજે પરિવર્તન થયેનું આ જોવામાં આવે છે, જે અજબ પ્રકારનું છે, આ નવું પરિવર્તન મહાત્મા ગાંધીજીની તપશ્ચર્યાનું ફળ છે અને તેમનો જ પુણ્યપ્રતાપ છે કે આજે ભારતવર્ષમાં આ પરિવર્તન થયેલું છે આપણું ભારતવર્ષ મહાભારત માટે પ્રસિદ્ધ છે અને ભારતવર્ષનો

મહિમા ભાગવતમા વર્ણવેનો છે ભારતવર્ષ એક અઘૌકિક દેશ છે અને તેમાં જન્મ લેવાને માટે ધણા ઇચ્છા કરે છે અને દેવોએ પણ આવવાને ઇચ્છા દર્શાવી હતી દુનિયાની કેવી રીતે ઉત્પત્તિ થઇ નેના ખ્યાલ આપી પડિતજીએ જણાવ્યું હતું કે ભારતવર્ષ એ ધણોજ જૂનો દેશ છે અને આપણાં ધર્મપુસ્તકો પણ ધણાજ જૂના સમયનાં છે અને ઋગ્વેદ જૂનામાં જૂનો છે ભારતવર્ષ એક વખતે આખી દુનિયામા સાથી આગળ પડતો દેશ હતો દુનિયાના બીજા દેશો જે વખતે આગળ વધેલા ન હતા અને કેટલાક તો હયાતીમાજ ન હતા તે વખતે ભારતવર્ષમાં અદ્ભુત ધન દોવત હતાં અને અખુર અનાજ અને દૂધ ઘી હતા આ દેશમા ભૂખમરો તો હતો જ નહિ અને સમસ્ત પ્રજા સુખી હતી. વળી હિંદની, કુદરતીરચના અને હિંદની કુદરતીલીલા પણ એના પ્રકારની હતી કે જેથી આખો દેશ સ્વર્ગ સમાન લાગતો હતો આ દેશમાં વળી પવિત્ર સ્થળો પણ ધણાં હતા અને તેમા મુખ્યત્વે ઝરીને ચાર ધામ પણ ધણા જ જાણીતા હતા અત્યાર સુધી પણ જો ચારે ધામનો મહિમા ગણાય છે ભગવાને આપણે માટે એવો સારો તો દેશ રચ્યો હતો કે જેનું વર્ણન અવર્ણનીય હતું એક વખત એ સ્થિતિમા આપણો દેશ હતો અને ભેદો ધણા જ સુખી હતા આખી દુનિયામાં સુદરમા સુદર એવો આપણો દેશ હતો અને તેમા અનેક પ્રકારની ઇશ્વરી લીલા હતી એ જ દેશ અત્યારે આપણો હિંદુસ્તાન છે અને હિંદમાતા એ આપણી માતા છે જે માતાને પેટે આપણે જન્મ લઇએ છીએ તેની તરફ આપણી દરજ્જા જેમ આપણે અદા કરીએ છીએ તે જ પ્રમાણે આપણી ભારતમાતા અને જામાતા તરફની આપણી ચોક્કસ પ્રકારની દરજ્જા છે અને તે આપણે અદા કરવાની છે

શાંત રહેવા અપીલ.

ભાઇઓ ! શાંત થઇ જાઓ અને મૌન ધારણ કરો અને મારે જે મહેવાનું છે તે સામળો આપણો દેશ ન્યારે એ

કહ્યું તેવી માતબર અને આબાદ સ્થિતિમાં હતો તે વખતે ઉદ્યોગકુળર પણ અનેક પ્રકારનો અહીં હતો અને કપડાં અનેક પ્રકારનાં અહીં જ બનતાં હતાં. તેમાં પણ એવી કારીગરીઓ અને એવાં તો સરસ કપડાં લોકો 'બનાવતા' હતા કે કોઈ બીજો દેશ તેવું કંઈ કરી શકતો ન હતો. કારણ કે અહીં કપાસ 'ઉત્તમ પ્રકારનો' હતો. સુતરાઉ ઉપરાત રેશમી કાપડ પણ અહીં ધણુ જ સરસ બનતું હતું અને એ ઉપરાંત અનેક ઉદ્યોગકુળરો પણ એવાં તો અહીં હતા કે જ્યાં દેશ અનેક દિશાઓમાં પ્રગતિ કરી રહેલો હતો. આપણો દેશ એવા પ્રકારનો હોવાથી લગવાને આપણા દેશમાં દસ બાર અવતાર ધાગ્યું ક્યાં હતા અને તેમણે લોકોને પોતાનો ઉત્તમ ખોધ આપેલો છે. તેમણે આપેલો ઉપદેશ ઉત્તમ પ્રકારનો છે અને એવો જે આપણે ભારતનું દેશ છે તેના જેવો બીજો દેશ પૃથ્વીમડળમાં નથી આપણા દેશમાં અવતાર ધારણ કરી લગવાને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે. લગવાને એ જ પ્રમાણે અંગ્રેજોને ઇંગ્લાંડ જર્મનોને જર્મની, અમેરિકનોને અમેરિકા, ચીનાઓને ચીન, જાપાનીઓને માટે જાપાન અને તે જ પ્રમાણે લોકોને માટે પોતપોતાના દેશો આપ્યા. અને તેમાં પોતપોતાનો વહીવટ ચલાવવા તેમનામાં પ્રેરણા કરી. 'હવે જુઓ કે આપણે જો અંગ્રેજો ઉપર રાજ્ય ચલાવવા ઈચ્છાંડ જમએ તો તેમને કેવું સાગે ? આપણા પર એ લોકો રાજ્ય કરે ત્યારે આપણને પણ એવું જ લાગે. ઇશ્વરે એવો નિયમ રાખેલો છે કે જે દેશમાં એમણે જે લોકોને મૂક્યા છે ત્યાં તે જ દેશના રહેવાસીઓ રાજ્ય કરે અને એક દેશ ઉપર બીજા દેશને રાજ્ય ચલાવવાનો જરા પણ હક નથી. આપણા દેશ પર આપણા દેશમાં જોઈએ વમતા હોય એટલે જે હિંદુસ્તાનીઓ હોય તે જ રાજ્ય કરી ઇકે આપણા દેશ પર આપણે જ રાજ્ય કરી શકીએ. આપણે રાજ્ય કરતા જ હતા પણ તે કેવી રીતે ગયું ? શા માટે તે જવા પામ્યું ? લાઇઓ અત્યારનો સમય કેવો છે તે તમે જાણો છો, આપણે કેવી રીતે રાજ્ય ગુમાવ્યું છે તે હવે સમજાવવું પડે એમ નથી. અસલ હિંદમાં હિંદુઓનું રાજ્ય હતું અને પછી મુસલમાનોના

આવવાથી અહીં સેંકડો વરસો સુધી મુસલમાની રાજ્ય ચાલતું હતું. મુસલમાનોએ અહીં આવીને આ દેશમાં પોતાનાં ધરખારો ક્યાં એટલે સેંકડો વરસ સુધી એમનું રાજ્ય ચાલ્યું. અંગ્રેજો આવવા અગાઉ અહીં હિંદમાં એવા લોકોનાં રાજ્યો હતા કે જે લોકો હિંદને પોતાનો દેશ ગણીને રજા હતા અને તેથી રાજ્ય કરતાં દેશની ઉન્નતિને માટે જ અદર્શ પ્રયત્નો કર્યા કરતા હતા. અંગ્રેજોએ કેવી રીતે હિંદનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું તે સમજાવ્યું હતું.

આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક

પંડિતશ્રીએ આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક શું છે તે સમજાવતાં જણાવ્યું હતું કે આપણી પર રાજ્ય કરવાનો કામનો હક્ક જ નથી. આપણા દેશની વ્યવસ્થા ચલાવવાનો આપણો એટલે હિંદુસ્તાનીઓનો જ હક્ક છે. એ આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે અને આપણે આપણો હક્ક સ્થાપિત કરવાને માટે જે જે બોગો આપવા પડે તે તે આપવાના છે. હિંદમાં હિંદના જ લોકોનું રાજ્ય હોવું જોઈએ, નહિ કે વિદેશીઓનું. આપણા દેશમાં રાજ્ય ચલાવી શકે, મવર્નરપણું કરી શકે, વાઇસરોયપણું કરી શકે એવા ધણા પુરુષો પડ્યા છે છતાં આજે આપણે વિદેશી અમલ હેઠળ હોવાથી આપણો રાજ્યવહિવટ કેવા લોકોના હાથમાં સોંપાય છે અને એ લોકોને કેવા મોટા પગારો હિંદમાંથી મળે તે કંઈ અજાણ્યું નથી. આ પ્રમાણે દ્વધની ખરી મલાઈ તો પાણીમાં નળ છે અને સિવિલિઅનોને તે બધું મળે છે. તેમાં પણ અંગ્રેજ સીવીલીઅનો મોટો પગાર જેથી નળ છે. લશ્કરમાં પણ એ જ પ્રમાણે છે અને તેમાં પણ એ ગોરાઓને જ બધું મળે છે, વળી વેપારમાં પણ તેમને જ અગ્રસ્થાન આપવામાં આવે છે અને વેપારમાં પણ એ લોકો અહીંથી કરોડો રૂપિયા વિદેશ લઈ નળ છે. આ પ્રમાણેના રાજ્યવહિવટથી આપણા દેશને અત્યાર સુધી ધણું સહન કરવું પડ્યું છે. માલની લાવજા કરવા માટે વિદેશી જહાજો અને તેમાં પણ અંગ્રેજોનાં ધણાં

જાહે અને તેની મારફત માલની, લાવજી ચાપ, એટલે એ રીતે, પણ કરેડો રૂપિયા અહીંથી જાય છે. ત્યાર પછી એ જોઈએ, ખાતું અને તેમાં પણ અગ્રિનેની એ જોઈ અને અગ્રિનેની કંપનીઓ જ એ બધું ભોગવે છે અને આપણા લોકોને એ બધી બાબતમાં ઘણાજ પછાત પડવું પડે છે. આટલું જતાં અગ્રિને હજી અહીં જે રાજ્ય ચલાવી રીકે છે તેનું કારણ માન એક જ છે, કે એ લોકો ધણા જ માહસિક છે અને ભરદરિયામાં અનેક સંકટો ખેડીને અહીં વેપાર કરવા આવી એ લોકોએ અહીંનું રાજ્ય લીધું છે પણ અન્યાયથી જ્યારે રાજ્ય ચલાવના લાગ્યા ત્યારે આપણા લોક જાગ્યા અને પોતે જે શુભાશુ હતા તેનું જ્ઞાન થયું હિન્દીઓ અગ્રિજ સાથેની સગામણીમાં કંઈ પછાત પડે એવા નથી અને આપણા લોકોની સખ્યા પણ ઘણી જ મોટી છે એટલે તેમાં હિન્દીઓ ગભરાઈ જાય એમ નથી પણ લોકોની સ્થિતિ કેવી છે તે સમજવાનું છે. આપણા લોકોમાં એવી જે બહીઓ દાખલ થઈ જવા પામી કે જેથી વિદેશી વસ્તુઓ વાપરતા આપણા લોક થયા અને તેટલું જાણે આજુ, હોય એમ દારૂ વળા દાખલ થયો. આવી સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવા માટે હું તમને એ જ પ્રજા છુ કે ખેલો સ્વરાજ્ય જોઈએ છે કે નહિ ?

લોકોનો જવાબ-જોઈએ છે.

પડિતજી-મોટી ખેલો સ્વરાજ્ય જોઈએ કે નહિ ?

લોકોનો જવાબ-હા, સ્વરાજ્ય જોઈએ છે

પડિતજીએ વધુમાં જણાવ્યું કે તો પછી આ સ્વરાજ્ય માટેની જ દાવની લડત છે અને તેથી એ લડતમાં સઘળા જોડાઈ જાઓ અને આગળ ચલાવો. એમાં હવે તમને વારે વડીએ શુ કહેવું પડે ? તમારી સામે રાષ્ટ્રીય કાર્ય તો પડેલું જ છે અને સ્વરાજ્યની લડત ચાલુ જ છે તો તેમાં જોડાઈ અને અર્ધિસાત્મક રીતેનો કાર્યક્રમ આગળ ચલાવી લડતને ફતેહમંદ બનાવવાની છે અને એ પ્રમાણે કરીને

સ્વરાજ્યની લડત જોસબેર ચલાવો અને સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ કરો. એને માટે જે અંતિમ ભોગો આપવા પડે તે આપજો અને જોશમાં જવું પડે તો તેમ પણ કરવાનું. લાઘવો અને બહેનો, મારે જે કહેવાનું હતું તે મેં તમને કહ્યું છે એટલે હવે તમે હાલની લડતનું રહસ્ય સમજી ગયા હશે એ જ સ્થિતિમાં ચાલુ રહેવું કે તેમાંથી મુક્તિ મેળવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવી છે? આજે કરોડો લોકો બૂખે મરે છે એમનો બૂખમરો દૂર કરવો છે કે નહિ? એને માટે વિદેશી શાપડનો બોયકાટ કરો અને સ્વદેશીનો પ્રચાર કરો. ગલત વાતો તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં દેશ તરફની તમારી જે ફરજ છે તે અદા કરો; અને ધીરજ, હિંમત તથા શાંતિ રાખીને તમારી સમક્ષ પડેલું દેશકાર્ય આગળ ચલાવો અને ભારતવર્ષની લાજ રાખો; અને સ્વતંત્રતાનું જે ધર્મયુદ્ધ છે તે આગળ ચલાવો; અને તેમ કરીને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરો. જે ઠાણ એમ કહેતું હોય કે આપણે રાજ્ય કરવાને લાયક નથી અને આપણે રાજ્ય કરવાનો હક નથી તો તે જરા પણ માનવું નહિ. હું સ્પષ્ટ રીતે તમને સમજાવવા માગું છું કે જે લોકો એમ કહે છે એ લોકોને એ પ્રમાણે કહેવાનો જરા પણ હક નથી. આપણા દેશમાં રાજ્ય કરવાનો માત્ર આપણો જ હક છે અને બીજા કોઈનો નહિ. આપણો એ જન્મસિદ્ધ હક છે અને તેને માટે જે ભોગો આપવા પડે તે આપજો અને જેટલાં દુઝો સહન કરવાં પડે એટલાં દુઝો સહન કરીને પણ આપણી લડત આગળ ચલાવી સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ કરજો. ઇશ્વર તેમાં સદાય થાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

પંડિતજી આઝાદ મેદાનમાં

[મુજબની પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના આચારા દેહળ એક મહેર સભા તા ૧૨-૮-૩૦ ની સાંજે ૬-૩૦ કલાકે આઝાદ મેદાનમાં શ્રીમતી હંસા મહેતાના પ્રમુખપણા દેહળ મળી હતી. જે વેળા પંડિત મદનમોહન માધવીયાએ મનનીય વાપણું કર્યું હતું. સભાનો સમય થવા અગાઉ સેંકડો માણસો મેદાનમાં એકઠા થઇ ગયા હતાં અને સભાનો સમય ચતાં લોકોની સંખ્યા હજારો જેટલી થઇ હતી. સ્ત્રીઓની પણ મોટી સંખ્યામાં હાજરી હતી. સમય ચતાં રાખેતા મુજબના રાષ્ટ્રીય ગીતો રાદ થયાં હતાં અને લગભગ સાત વાગે પંડિતજી બેસીતા આગેવાનો સાથે આવી પહોંચતાં તેમને તાળીઓના ગડગડાટથી આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો.]

પંડિતજીનું ભાષણ

બહેનો અને ભાઈઓ,

જે ભાઈઓ એક ખુણામાં ઉભેલા છે તેઓ બેસી જાય તો સાફ. હું આપને એ કહેવા માગું છું કે પાંચ માસમાં દેશમાં જે કાર્ય થયું છે તેની સમાલોચના કરવી. મહાત્માજીએ પણ આટલું બધું કાર્ય થઇ જશે એવી વધી નહિ રાખી હોય પણ તેમણે જે અનેક વર્ષ તપશ્ચર્યા કરી તે ભગવાને સાંભળી છે અને તેનું ફળ આજે આપણે જોઇએ છીએ. ભારતવર્ષમાં જનશરદસ્ત પરિવર્તન થયું છે. પેલાવરથી ક-યાંકમારી અધી

અને કરાંચીથી હિંદના પૂર્વ સુધી બધે અજબ પરિવર્તન થએલું છે. કેટલાક તો અગાઉ એમ જ કહેતા હતા કે આ દેશમાં કાયદાનો સવિનય અનાદર થઈ શકશે જ નહિ પણ આજે એ લોકોએ પણ જોઈ લીધું કે આ દેશમાં જ્યારે પરિવર્તન ચાલે છે ત્યારે અંદર અંદરના કંઈકા કાઠો નાખીને સૌ દેશકાર્યમાં જોડાઈ જઈ કાર્ય ચલાવવા લાગ્યા એ જ ખુશી થવા જેવું છે. હિંદુ, પારસી, મુસલમાન, શીખ અને સઘળા એક સાથે મળીને દેશની સ્વતંત્રતા માટેની જે લડત છે તેમાં જોડાઈ એક બીજાની સાથે જે કાર્ય કરી રહ્યા છે તે જોઈને ધણી ખુશાલી ચાલે છે. હાલની લડતનું રહસ્ય હવે તમને સમજાવવું પડે એમ નથી, કારણ કે મુખર્ષીએ જે કાર્ય કરી બતાવ્યું છે એ જ બતાવી આપે છે કે લોકો તેનું રહસ્ય સમજી શક્યા છે. હાલની લડત દેશની સ્વતંત્રતા માટેની છે અને દેશમાં વસતા દરેક હિંદીની ફરજ છે કે તેણે દેશની લડતમાં પોતાનો ફાળો આપી પોતાની ફરજ અદા કરવી. દેશમાં અત્યારે એવું મોટું આરોગ્યન ચાલી રહ્યું છે કે જેને માટે હવે ધણું કહેવાની જરૂર નથી. પણ જે અજબ પરિવર્તન અત્યારે થઈ રહ્યું છે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે સ્વરાજ્ય ધણું જ નજીક છે અને સ્વરાજ્ય જલદી આવી જશે એવી હવે આપણે આશા રાખી શકીશું. છેલ્લા ચાર પાંચ મહિનામાં ભારતમાં ચાલેલા કાર્યક્રમનો અહેવાલ આપી પડિતજીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે ભાઈઓ અને બહેનો! ભારતવર્ષના લોકોએ હાલની લડત દરમિયાન જે શાંતિ અને નિડરપણું બતાવ્યું છે અને જેલોમાં જઈને તથા લાકીઓના પ્રહારો સહન કરીને જે આત્મભોગે આપ્યા તે માટે તેમને ધન્યવાદ થટે છે. પોણાબસો વર્ષથી અંગ્રેજોએ અહીં આવ્યા છે અને વેપારથી તેઓએ અહીં રાજઆત કરીને પછીથી ગભ્ય કરવા લાગ્યા, તેટલા વરસમાં દેશ ધણો જ કંગાળ અને ગરીબ થઈ ગયો અને વિદેશી અમલને લીધે અહીંનો વેપાર અને ઉદ્યોગહુન્નર પણ પડી લાગ્યા. લોકોની

દશા પછુ દિનસે દિવસે એવી યધ ગધ કે જેથી કરોડો લોકો ભૂખે મરવા લાગ્યા અને ગુનામગીરીની દશામાં આ રી પડ્યા આ દશા જોઈને મહાત્મા ગાંધીજીને ધણુ કુ ખ થયુ અને તેમણે ઠેર ઠેર ફરીને લોકોની દશા તપાસી અને દેશની હિતિ માટેનો માર્ગ બતાવ્યો.

સ્વરાજ્ય એટલે ?

દેશની રાજકીય પરિસ્થિતિ સમજવી પડિતજીએ આગળ ચાલતાં જણાવું હતું કે લાહોરની કોંગ્રેસે તેથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેનો કુગવ કર્યો અને ચાર પાંચ મહિનાથી દેશમાં જેની અજબ અસર થઈ છે અને આજે આજો દેગ એક જ ખામત ધરિછી રહ્યો છે અને તે એ જ કે હિંદમાં વિદેશીઓનું નાહ પછુ હિંદીઓનું જ રાજ્ય જોઈએ. જોલો આપણા દેશમાં આપણુ રાજ્ય હોવુ જોઈએ કે ખીજાનું? લોકોને જવાબ—‘આપણું’ તો એને જ સ્વરાજ્ય કહેવાય આપણા દેશનો રાજ્યવહિવ આપણે કરીએ એને જ સ્વરાજ્ય કહેવાય. સ્વરાજ્ય એટલે કંઈ હિંદુઓનું કે મુસલમાનોનું રાજ્ય નહિ પણ હિંદુ—પારસી—મુસલમાન—શીખ—ગુરખા વિગેરે જે બધા હિંદુસ્તાનમાં રહેતા હોય એમનું રાજ્ય. એ બધાએ એક સાથે મળીને રાજ્ય કરવાનું છે સ્વરાજ્ય મેળવવાને માટે જે કાર્ય કરવાનું છે તે તમારી સમક્ષ પડેલું છે અને તે કાર્ય કંઈ દહે અજાણ્ય નથી જે જે રાષ્ટ્રીય ગર્વ તમારી સમક્ષ પડેલું છે તે આગળ ચલાવવાનું છે તમે બહો છો કે રાષ્ટ્રીય કાર્યનો ભાગ ખિટિશ માલના બહિષ્કારનો છે આપણા દેશના કરોડો રૂપિયા વિદેશી કાપડની વપરાશથી વિવાયત જતા હતા તે હવે દેશી કપડુ વાપરવાથી અને સ્વદેશીને હિતેજન આપવાથી નહી જશે બોલકોટનું જે કાર્યક્રમ છે તે બરામર રીતે પગિપૂર્ણ કરવાનો છે અને જે રાષ્ટ્રીય કાર્ય કરે તેમાં શાંતિ અને અહિંસા જે મહાત્માજીએ બતાવેલા છે તેનું બરામર પાલન કરજો તેઓ જે માર્ગ બતાવે છે તેમાં હિત જ છે એમ સમજીને એમણે બતાવેને માર્ગે આગળ ચાલવાનું છે

મુલેહની ચર્ચા

હાલમાં પંડિતજી મહાત્માજીની સાથે જોશમાં મસલત કરી રહ્યા છે. અને ખીન્ન જગત તથા ડાન્ સમુજે પણ તેમની સાથે મસલત થવાલેલી છે. એની ચિંતા તમારે રાખવાની નથી. મહાત્માજી જે કરશે તે હીક જ કરશે એમ સમજીને તેઓ જે માર્ગે કાર્ય કરવા હોય તે જ માર્ગે આપણે કાર્ય કરવાનું છે. મુલેહની વાતચીતથી સારા પરિણામની આશા રાખો, આજ વર્ષમાં મિત્રિ થઈ એની ખાત્રી રાખો અને તમારે જે કાર્ય કરવાનું છે તે કરો. કાર્ય કરી તમારી ફરજ આદા કરો. પરદેશી કાપડનો મોદા છોડો અને સ્વદેશી કપડાં વાપરો અને દિમત રાખીને દેશનું કામ આગળ ચલાવી સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ કરો. સ્વરાજ્યનું રહસ્ય સમજાવી છેવટે પંડિતજીએ શાંતિથી રાષ્ટ્રીય કાર્ય આગળ ચલાવવા અને સ્વરાજ્ય આવે નહિ ત્યાં સુધી જાપીને નહિ બેસવા અપીલ કરી હતી.

છેવટે પંડિતજીનો આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

હિંદી મીલઉદ્યોગ આબાદ કેમ બને ?

[ધી બોમે કોટન મરચન્ટ્સ એન્ડ મુકાદમ્સ એસોસીએશન લીમીટેડ અને ધી બોમે કોટન લોઈર્સ એસોસીએશન લીમીટેડના બેગા આશરા નીચે રૂના વેપારીઓની એક પ્રચલ્લ જાહેર સભા તા ૧૪-૮-૩૦ ના રોજ બપોરના ૧૨ વાગે રીવરી ઉપર આવેલા કોટન એક્સચેન્જના હોલમાં મળી હતી જે વંચા શ્રીયુત પત્રિત મદનમોહન માવત્રીયા અને શ્રીયુત વિદ્યુતભાઈ પટેલે રૂના વેપાર સ્વરાજ્ય કાર્યમાં ફેવી રીતની મદદ કરી થકે તે ત્રિપ્લ ઉપર તથા દાસની સ્વરાજ્યની પ્રવૃત્તિ ઉપર લાપલોઈ કર્યા હતાં સગ પરગોતમદાસ મોરદાસે સભાનું પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું બધાઓ વક્તાઓને બરાબર સાંભળી થકે તે માટે લાઈડ સ્પીકરની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી]

લાઇઓ

આજે જરૂર બાપલ કરવાનું આમત્રણ મે કઈક મોઝામ સાથે રીમર્ક છે, કેમકે વેપારી બાજનોમા હું કંઈ નિષ્ણાન નથી છતાં તમારા આમત્રને વચ ચક્રને મે આ આમત્રણ સ્વીકાર્યું છે દિદના ઈતિહાસમાં દાસના જેવો વખત આગાઉ કદી હતો નહિ આજના જમાનામાં દિદ પોતાનું કાપડ પોતે જ બનાવતું હતું એટલું જ નહિ પણ બીજા દેશો આને પણ પોતાનું કાપડ નિકાસ રતું હતું પણ દાસ તો આપણે આપણા કાપડ માટે પરદેશો ઉપર

આધાર રાખવો પડે છે, પણ ખુશીની વાત છે કે દેશમાં હાલ ન્યારથી છુટાપણાની લડત શરૂ થઈ છે ત્યારથી મુંબઈના વેપારીઓ પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને આ લડતમાં જોડાયા છે તે જોઈને મને આનંદ થાય છે. હિંદમાં ૬૦ લાખ ગાંસડી જેટલું ૩ દર સાલ થાય છે. હિંદમાં પાંચ હજાર વરસ પહેલાં પણ સુતરનો વેપાર થતો હતો. હિંદ માટે જ નહિ પણ પરદેશો ખાતે મોકલવા માટે પણ કાપડ તૈયાર થતું હતું. ત્યારે હાલ આપણને આપણા કાપડ માટે પરદેશો ઉપર શા માટે આધાર રાખવો પડે છે ? તેનું કારણ ફક્ત આપણા વેપારીઓનો સ્વાર્થ છે પણ તે વેપારીઓ હવે પોતાનો સ્વાર્થ છોડીને દેશની લડતમાં જોડાયા છે. વળી પરદેશી કાપડના બહિષ્કારની દિલ્લચાલ પણ મોટા પાયા ઉપર ચાલુ છે ત્યારે સ્થિતિ એવી ઉભી થવી જોઈતી હતી કે જ્યારે હિંદી મીલોના કાપડનો મોટો ઉડાવ થવો જોઈતો હતો અને એવી આશા રાખવામાં આવી હતી કે માગણીને પહોંચી વળવા માટે બે કે ત્રણ શીફ્ટમાં કામકાજ ચાલુ રાખવું પડશે, પણ અહીં તો મામલો તદ્દન જુદા જ પ્રકારનો જોવામાં આવે છે. હિંદી મીલોનો સ્ટોક તો હજુ એમજ પડ્યો છે અને કાપડની માગણી જ મંદ પડી ગઈ છે. આ બધાનું કારણ શું છે તે આપણે શોધી કહાડવું જોઈએ. આગળ જાણતાં તેમણે કાપડના વેપારની મંદીનાં કારણો બાબતે વિવેચન કરતાં કાપડ ઉપરની જકાતો, વેપારીઓ અને મીલોના નફાઓ વગેરે બાબતો ઉપર વિવેચન કરી જણાવ્યું કે એ બધાના પરિણામે દેશનો ખેડૂતવર્ગ જે હિંદની વસ્તીના ૮૦ ટકા જેટલો છે તે નિર્ધન થઈ ગયો છે. અને તેની ખરીદશક્તિ કમી થઈ ગઈ છે. જેથી હાલ બધા વેપારોની મંદી જણાય છે. તેમણે જણાવ્યું કે જાપાને ૫૦ વરસમાં પોતાના દેશમાં અનેક સુધારા વધારા કરી પોતાના દેશને એક આગેવાન મુલકની પંક્તિમાં મુકી દીધો છે. તેમણે જણાવ્યું કે હિંદમાં ૬૦ લાખ ગાંસડી જેટલો ૩ નો પાક થાય છે તેમાંથી ૩૦ લાખ ગાંસડી જેટલો

જ્યો પરદેશ જાય છે જે આપણે માટે સરમાવનારી બીના છે દિદમાંથી એક પણ માસડી દિદની બહાર ન જાય તેવી સ્થિતિ ઉભી થવી જોઈએ તેમણે મુંઝવણના મીઠામાલેકા બાબતમાં વિવેચન કરતા જણાવ્યું કે મીઠામાલેકા અને મીઠાકામદારોએ બને એક વેપાર ઉદ્યોગના બે જુદા જુદા અંગો છે અને એમાંથી એક પણ અંગ નમળું હોય ત્યાં સુધી તે વેપાર ઉદ્યોગ નબળો રહેશે તેમણે જણાવ્યું કે અમદાવાદના મીઠામાલેકા સારો નફો કરે છે જ્યારે મુંઝવણના મીઠામાલેકા ખોટની ખૂસ મારે છે, તેનું કારણ અને તે એ કાગે છે કે તેઓ શોષાર્થમાં તથાઈ જાય છે તેઓએ મોળા આહેમો ન થતાં છોટા સાહેબો બનવું જોઈએ પરદેશી કાપડ દસ આનાથી ઓછી કિંમતે રતબને લાવે મળે છે જ્યારે આપણા મીઠામાલેકાને ખાર આનાથી ઓછો લાભ પોપાતો નથી આથી તેઓએ છોટા સાહેબ થઈ વધારે જોડમત લાવવી જોઈએ અને પહેલાં અમદાવાદના મીઠામાલેકા સાથે હરિદ્વાર કરી તે પછી પરદેશી કાપડ સાથે હરિદ્વાર કરી વિજય મેળવવો જોઈએ

આગળ બોલતા તેમણે પાકા ઉગાડનારાઓને પોતાના પાકા ઓછી કિંમતે કહાડી નાખવાની ફરજ ન પડે તે માટે તેઓને એકીગતી સંગવડ કરી આપનારી સંસ્થાઓની જરૂરીયાત છે, તેમણે જણાવ્યું હતું કે હિંદો રૂનો વેપાર એક અનાથ જાળક જેવો છે આપણી સરકાર રૂના વેપારના રક્ષણ માટે નથી કેમકે જો તેમ હોત તો તે કહેત કે આ વર્ષે રૂના પાકનો મોટો રટોલ પડેલો છે તેથી બેકુતોએ આ વર્ષે રૂનો પાક ફક્ત અધો પાક ઉગાડવો પણ આપણી સરકાર તેમ કરતી નથી કેમકે તેનું વલણ તો ઈંગ્લાન્ડને સરવું રૂ મળે તેનું જણાય છે તેમણે એ પછી સંધ્યાઓને બની શકે તો કાંતવાની અને હાથથી વણેલું કાપડ વાપરવાની અરજ કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે કાપડ સૌથી એક છે તે પછી બીજો નબરે પરદેશી મીંચોનું મપડ વાપરવું પણ પરદેશી મીંચોનું કાપડ તો કદી

વાપરવું નહિ. તેમણે દેશના વેપારીઓને રાજદ્વારી બાબતોમાં ભાગ લેવાનો અને હિંદમાંથી એક ખણ ગાંસડી પરદેશ ખાતે જવા ન પામે ત્યાં હિંદની મીલો ડબલ શીફ્ટમાં કામ કરે અને બધા દિંદી રતું કાપડ મનાવે તેવો પ્રબલ કરો. આગળ ચાલતાં તેમણે જણાવ્યું કે આપણા દેશનું રૂ પરદેશ ન જાય તે માટે પાંચ સાત કરોડ રૂપિયાની ચાપણુ કાચની સીડીકેટ બની કરવી. સગદારને તો તેની લોનમાં કરોડો રૂપિયા મળી ગયા છે, ત્યારે શું તમારી સીડીકેટ માટે એટલા નાણાં નહિ મળે ? તમારે મહારાણું નહિ તમે જે ઝંડો ઉઠાવ્યો છે તેને કદી નીચે પડવા નહિ દેતા. એવી રીતે વર્તશો તો તમે સ્વરાજ્ય જલદી મેળવી શકશો. વિદેશી કાપડનો વેપાર બંધ કરો. સ્વદેશી કાપડના ઉદ્યોગને અને વેપારને બને તેટલો આગળ વધારો અને તે માટે તમે બધા સાથે મળીને વિચાર કરો અને સાથે મળીને કામ કરો. એવી રીતે કામ કરવાથી જ તમે પૂર્ણ સ્વરાજ્ય જલદી મેળવી શકશો.

ઘાટકોપરમાં ભાષણ

[ઘાટકોપર ગ્રામ્ય મહામંચ સમિતિના આશરે નીચે શનિવાર તા. ૧૬-૮-૩૦ ની બપોરે ચાર વાગે નવા ઉપાગ્રમ હોસમા એક જાહેર સભા મળી હતી. જે સમયે હજારો ભાઈઓ તથા ચાર હજાર બહેનોએ હાજરી આપી હતી. પુણ્ય માવવીયાજી અને શ્રી વિકૃતભાઈ બરાબર ચાર વાગે આવી પહોંચ્યા હતા જેમને લોકોએ અજબ ઉત્સાહથી વધાવી લીધા હતા. પાંચ મિનીટ સુધી “ માવવીયાજી કી જે ” અને “ વિકૃતભાઈ કી જે ” ના પોકારો આવું રજા હતા એટલે ભાઈ ચંદુલાલે બધાને સાત કર્યા હતા.]

આજકાલ હિંદમાં સ્ત્રીઓનો ઉત્સાહ જોઈ મને બહુ સંતોષ થાય છે. પરમેશ્વરનો આશીર્વાદ મને છે આ ચળવળમાં બધા ભાગ લઈ રહ્યા છે. ગભરૂનીતિ બધાં ઠીક હોય ત્યાં જ ધર્મ પથ આલે છે અને રક્ષણ પણ થાય છે. સ્ત્રીઓની ધરપકડ થઈ ગઈ છે. યુ. પી. આ, પબ્લિકમાં દરેક ઠેકાણે સ્ત્રીઓ જોવામાં જઈ રહી છે. આવી રીતે દેશની સ્ત્રીઓ આ લડતમાં ભાગ લઈ રહી છે. દેશને જરૂર પડે દરેક સ્ત્રી પોતાના પુત્ર, પતિ, પિતાને પોતાની સહાય આપશે અને દેશના કામગામમાં પડી જશે જાગજ ચાલતાં જણાઈયું હતું કે ઘાટકોપર પાસે આ નેલ બહુ સુંદર અને મોટા છે તેનો લાભ લઈ દર અઠવાડિયે મધ્યમાં ભાઈઓ તથા બહેનો એકાદ ચાઓ અને ચાહુ લીડત વધાઈએ રાખવા નિશ્ચય કરે. વિદેશી કાપડો

ત્યાગ કરો. ધરેધર ફરીને દરેકને વિદેશી વસ્તુ નહિ ખરીદવા સમજાવો. આપણું રાજ્ય ધર્મથી આપણા ધર્મની રક્ષા થાય છે. આજે અંગ્રેજો હિંદુ હિંદુ દરબાર પર છે તે પૈસા ને દિંદને મળે તો પૈસા બચી જાય આજે કરોડો લોકોને એક વખતનું ભોજન મળતું નથી તેનું કારણ બ્રિટિશ ગભ્ય છે. સ્વરાજ્ય મેળવીએ તો જીવન સુધરે, ધનની રક્ષા થાય. માટે હું આજ રાખું છું કે દરેક બહેનો સંકલ્પ કરી દે કે સાપ કાંચળાને છોડી દે છે તેમ વિદેશી વસ્ત્રોને છોડી દરેક બહેન સુતર કાંતે. જોજામાં જોજા દરેક જારથી છ કસાક સુધી સુતર તૈયાર કરો અને દેશની લક્ષ્મીને બચાવો. સુતર કાંતવામાં પવિત્ર ભાવ રહે છે, બહુ સારી શક્તિ આવે છે. માટે સ્ત્રીઓએ પોતાનો પુરો હિસ્સો આપનો હોય તો સ્વદેશીનો પ્રચાર કરો, સુતરના દગબા કરો અને પરદેશી માસનો ત્યાગ કરો. પ્રભુભક્તિ સાથે દેશનાં ગીત ગાઓ. હવે જણાવ્યું હતું કે બગવાન બનો અને જે પ્રકારે શરીરમાં તાકાત વધે તેની કસરત કરો. સૂર્યને નમસ્કાર કરીને, ગરબા ગાઇને શરીરને કસરત આપો. સીતાજી, ઝાસીની રાણી લક્ષ્મીમાર્ધના જીવનને નજર આગળ રાખો. દેશનું જે કામ બિવિધમાં આવી પડે તેમાં ખડા યર્ધ જાવ. ડરશો કે ભાગશો નહિ, પણ હિંમતવાન બનો અને મરણનો ભય દૂર કરો.

ત્યાર બાદ મહેમાનોને સુતરના દારોથી લાંકી દઇ સભા વિસર્જન થઇ હતી.

વીલે પારલેમાં ભાષણ

[તા. ૧૬-૮-૩૦ ને દિવસે શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ તથા પંડિત માલવીયાજી સાંજે પારલા જોરણીમાં પધાર્યા હતા. તેમનાં ભાષણો સાંભળવાને સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની દ્વાજરીથી જાવણી ચીકાર થઈ ગઈ હતી, લોકોએ નેતાઓને આવતાં વેંતજ વધાર્યા હીધા.]

પંડિત માલવીયાજી

વીલેપારલેમાં જે કામ થયું છે તે સાંભળી હું પ્રસન્ન થયો છું, જે હું વીલેપારલે ન આવું તો મુંબઈની મારી ચાના અધુરી રહી જાય. મુંબઈમાં કામ પ્રણય થાય છે પણ તે અધાનું મળે તો વીલેપારલે અહીં તમે સૌ બહેનો અને લાકડો ઉત્સાહથી કામ કરી રહ્યા છો. બહેનો પણ હવે તો તીક્ષ્ણ પડી છે. આજ સુધી પુરુષો રાજ કરતા હતા, તેમની રાજ્યપદ્ધતિમાં સ્વાભાવિક રીતે દોષો રહી જતા પણ હવે તો બહેનો બદાદુરી બતાવી રહી છે. હવે તેઓ જાતે જ આત્મરક્ષા કરશે અને લાકડોને પણ તારશે. બહેનો ભાગ કેમ ભજવી શકે તેનો નમુનો અહીં નજરે નજર જોવામાં આવે છે. હું પ્રાર્થના કરું છું કે તમારો ઉદય થાઓ, શક્તિ વધે, તમે સફળ દરતા ધારણ કરો.

અહીં આજ સુધીમાં જે કામ થયું છે તેનો લેખિત અહેવાલ મને મળ્યો છે. જે આવું કામ ચીજ દેરોમાં પણ થાય તો સ્વરાજ સારું વિલંબ નહિ રહે. જે કામ થયું છે તે બહુ પ્રશંસનીય છે.

બહેનોને સાફ તો એટલું જ કહેવાનું કે તમે સૌ સુતર કાંતો, કાંતવાથી, રેટિયા ચલાવવાથી ખાદી ઉત્પન્ન થશે. ખાદીની પેદાશથી વિદેશી કાપડનો બહિષ્કાર સધાશે અને દેશ દરેક રૂપિયા બચશે. મીતોમાં જઈ લોકો ધર્મદીન ચાપ છે, નીતિવિદિન અને છે, કુખી થાય છે, તેમને રેટિયા ચલાવી બચાવી લેઈ મોટું પુન્ય ફાંસીલ કરો. અંગ્રેજો આજે હિંદ પર સત્તા ઇચ્છતા હોય તો તેનું એક મોટું કારણ તેમનો દિંદ સાથેનો વ્યાપાર છે. જાસકં કરોડની શાશ્વતી તેઓ અહીં ડેરા તાળી રચા છે. સુતર કાંતવાથી ધન, ધર્મ અને અતંત્રતા મળશે. આજથી જ બહેનો પ્રત લઇ લે. બહેનો તો મને બાધા છે કે કીણું જ સુતર કાંતશે. પહેલાં તો હિંદમાં પશુ કીણું કાપડ થતું. આજે પણ બેઝવાડમાં એક આધળા વૃદ્ધ છે તે અતિ કીણું સુતર કાંતે છે, બહેનોને હથેરે મામથરું, છુદિ, આપ્યાં છે. જો મન લગાવવો તો કીણું કાંતી શકો છો જ્યારે જ્યારે ખાદી જોઈ છું ત્યારે મારી આંખોને શીતળ જળના સ્પર્શ જેવો અનુભવ થાય છે. 'ખાદીધારી બહેનો તેમની વિદેશી કાપડ વાપરતી બહેનોને તે પાપમાથી બચાવે. આપણા ઘરમાં જાડુઓ બૂખે મરે અને બહારના પરદેશીઓને આપણે ખટાવીએ એ ક્યાનો ન્યાય? આપણા દેશમાં આજે કરોડો બૂખે મરે છે આ બધાનું કુખ મટાડવા, રોજ આપવા મારી નાશ વિનંતિ છે કે તમે સૌ ખાદીને જ પરમ ધર્મ સમજો. હિંદમાં કુલે પંદર કરોડ સ્ત્રીઓ છે, આવી મોટી મંખ્યામાથી જો માત્ર એક કરોડ સ્ત્રીઓ જ નિયમપૂર્વક સુતર કાંતવાનું સ્વીકારે તો કેટલું બધું કામ થઈ જાય !

આજનું આપણું યુદ્ધ તો અહિંમાંનું છે, સરકાર પાસે દારૂગોળો છે, તોપ છે, બદ્દો છે. આ તો ગાંધીયુગ ચાલે છે. ગાંધીયુગથી આપણે અદિસાની લડન આદરી છે. આપણી પામે અહિંમત રાખ્યો છે. ગાંધીજીએ આપણને એક માત્ર સુતરના ધાગા વડે સ્વગત્ય જીતવાનું

શીખવ્યું છે. સુતર એને આપણી તોપ છે, ગોળી છે. હવે તમે સુતરના ધાગાને પણ પકડશો નહિ તો સ્વરાજ્ય કેમ આવશે ?

અહીં બેડેલા બાધઓને પણ હું કહું છું કે તમે પણ કાંતો તમે શા સાફ નહી કાંતો ? તમને બે હાથ છે, પગ છે, તમે ધણે સમય ગપસપમાં અને પરસુરણમાં નકામો ગુમાવો છો. બાંધી છ પોતે કાંતે છે તો પછી તમે શા સાફ શરમાઓ ? જાપાનમાં બાળકને નાનપણથી જ તસ્વીરો દેરતાં શીખવાય છે. આપણે અહીં પણ દરેક નાનાં મોટાઓએ રેડિયો ચકાવતાં શીખવું જોઈએ. તમે સૌ આ સંદેશો બીકરો ત્યારે જ અંગ્રેજોને ખબર પડશે કે હવે દિંદને સ્વરાજ આપવું પડશે. વાનર સેનાની લીલાધી તેને ગજરાટ છુટ છે. જોશમાં માફે સ્વાગત કરવા ૧૩ છોકરાઓ નવધી દશની, ઉમ્મરના સ્ટેશન પર આવતા હતાં. તેમને માશ્વરેટ કાયદાજંગ કરવા સાફ પકડ્યા. હું ગયો ત્યારે કોર્ટમાં સૌ ગીતો ગાતા, મઝા કરતા બેઠા હતા. માશ્વરેટ તેમને છોડી દેવા કહ્યું. તેમણે કહ્યું કે જાઓ, બાગો, પણ તેઓ તેમ જવા નહોતા ઇચ્છતા. તેમના ત્રણ રાષ્ટ્રીય આવડા સાફ તેમણે મામણી કરી. આખરે તેઓ ન્યાય મેળવીને ગયા, આવી વાનર સેનાને કાળું પકડશે.

જ મહિનામાં સ્વરાજ્ય આવશે તેમાં કાંઈ સંદેહ નથી. તમારો ઉત્સાહ દીવો ન થવા દેશો. ધીના દીવામાં જેમ ધી રેડી બળતો રાખો તેમ તમે તમારું કામ જર્જરિત રાખજો. તમારો મનોરથ સાફ થાઓ.

તે પંછી સભા વિસર્જન મંદ્ર હતી.

શ્રી કૃષ્ણ જન્મ સંબંધી કથા

[કૃષ્ણ જન્મંતિને અંગે એક જાહેરસભા ચોપારીની રેતીમાં મળી હતી. જે વેળા પંડિત મહનમોહન શાસ્ત્રીયાશ્રમે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણના જીવનચરિત્ર ઉપર અને જન્મશાસ્ત્રી સંબંધી પ્રવચન કર્યું હતું અને શ્રી કૃષ્ણજન્મનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું.]

પંડિતશ્રમે “ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ” ના શ્લોકથી કથાની શરૂઆત કરી હતી અને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો જન્મશાસ્ત્રીને દિવસે જન્મ થયો હતો તેનું રહસ્ય સમજાવવા જેવું છે. પંડિતશ્રમે તે પછી એક એક શ્લોક વાંચી જઈ તેનો અર્થ સમજાવ્યો હતો અને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે જ્યારે દુનિયામાં અનર્થ વધી જાય છે ત્યારે ભગવાનને અવતાર લેવો પડે છે. તે જ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને પણ જન્મ લેવો પડ્યો હતો. કસે દેહખાનામાં પુરી રાખેલા દેવકી વાસુદેવને ત્યાં દેહખાનામાં તેઓ જન્મ્યા હતા અને તેમના જન્મથી કંસને મોટી ફાળ પડી હતી. તે પછી કંસે અનેક ઉપાયો દ્વારા શ્રી કૃષ્ણનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ અને તે ફાવી શક્યો નહોતો. કૃષ્ણ ભગવાનની બાલકીડા, ભગવાનની લીલા, ગોપીઓનું રહસ્ય, બંસીનો ચમત્કાર વિગેરે સમજાવી પંડિતશ્રમે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જીવનનું રહસ્ય સમજાવી કથામાંથી ચોગ્ગ સાર ગ્રહણ કરવા સલાહનોતે બોધ આપ્યો હતો અને છેવટે જણાવ્યું હતું કે તેમના જે

બહોતો હતા તેમના પર સકોટો આવી પડે ત્યારે ભગવાન તેમને મદદ કરતા હતા કેસના પાપનો ઘડો જ્યારે ભારાઈ ગયો અને તેણે જ્યાં ધણા જ આત્માચાર કરવા માંડ્યા અને પ્રજાને પણ ધણી પીડા કરવા માડી ત્યારે ભગવાને તેના જીવનનો અત આણ્યો મનુષ્યો જ્યારે અહંકાર અને દુઃખદર્શી આવે છે ત્યારે ધણા જ ગર્વિષ્ટ મને છે અને આત્માચારો કંઈ પાપ એકઠું કરે છે તેવજતે ભગવાન તેને પુરતો બદલો આપે છે મનુષ્ય જેવાં કાર્યો કરે છે તેવો તેને બદલો મળે છે પાપ કરતાં માણુમો પાછા વળી જીએ એટલા માટે વિચારવાની તક ઇશ્વર સોને આપે છે પણ જ્યારે મનુષ્યો અવિચારી બને છે અને પાપમાં જ આનંદ માને છે ત્યારે ઇશ્વર તેને ઘટતો બદલો આપે છે અને અતે એવા માણુસોને પસ્તાવું પડે છે એ જ પ્રમાણે શામાયણ, મહા-ભારત તેમજ અન્ય ધર્મ પુસ્તકોમાં મનુષ્યના કર્મ પ્રમાણે ઇશ્વરે તેમને બદલો આપ્યાનાં દૃષ્ટાંતો સમજાવી પડિતજીએ છેવટે ગુલામ ગીરીની દશા જોઈ હોય છે તેનો જ્ઞાન, પાડવો જુગાર રમ્યા પછી ગુનામગીરીની જે દશામાં આવી પડ્યા તેનો એક અહેવાલ આપી સમજાવ્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે અતે સત્યનો જય છે અને ધર્મ એ જ રક્ષણકર્તા છે માટે આપણા ધર્મનો વિચાર કરી સત્ય અને નીતિને માર્ગે ચાલવાથી હમેશા ઇશ્વર આપણું બધું જ કરે છે નીતિને માર્ગે ચાલો અને સત્યને ખાતર આત્મભોગ આપો અને સત્યને ખાતર બધું જતું હોય તો તે જવા દેવું પણ સત્ય ન હોય તો એને મત્યાવહ કહે છે એ સત્યાગ્રહથી ધણા તરી શક્યા છે અને મહાન કાર્યો કરી શક્યા છે માટે સત્યને છોડતા નહિ પડિતજીએ બે કલાક સુધી પ્રવચન કરી વાગે કયા પૂરી કરી હતી બાંધ તેમના અરણ્યસ્પર્શ માટે લોકોની ખૂબ પડાપડી થઈ હતી.

બાંધ ઘોડીવારમાં પડિતજીના વિદાય થયા પછી સભાજનો વિખેરાઈ ગયા હતા

સુરતનું ભાષણ

[તા. ૧૯-૮-૩૦ ના રોજ પં. માલવીયાજી અને વિઠ્ઠલભાઈ નેલ સુરત પધારતાં હજારો ભાઈઓ, બહેનો અને વોલન્ટીયરોએ તેમને સ્ટેશને તેમજ તેમના માનમાં કાઢવામાં આવેલા અપૂર્વ સરખસ સમયે આવકાર દીધો હતો.]

વેરા અને મુસલમાન ભાઈઓ ઉપરાંત પડે રહેનારી બહેનોએ પણ થોડા વખતને માટે પડે દૂર કરી આ મહાન દેશભક્તોના દર્શનનો લ્હાવો લીધો હતો. આશરે વીસ હજાર ભાઈઓ અને બહેનો સરખસમાં જોડાયા હશે. સરખસ લાંબું હતું પારસી ભાઈઓ અને બહેનો પણ મરવમમાં જોડાયાં હતાં. પં. માલવીયાજીનાં નેત્રો આ સત્કારથી પ્રેમભીનાં થઈ ગયાં. અને દેશભક્તોનાં ગળાં પુલકારેથી ભરાઈ ગયાં હતાં. દોઢ કલાક સુધી સરખસ ફર્યા પછી તે ડક્કા ઓવારે આવી પહોંચ્યું. ત્યાં ૭૫૦૦૦ ની માનવમેદની પં. માલવીયાજીનું અને વિઠ્ઠલભાઈ પટેલનું ભાષણ સાંભળવાને ઉમટી હતી]

જે ઉત્સાહથી તમે મારૂં અને માનનીય વિઠ્ઠલભાઈનું સ્વાગત કર્યું છે એને માટે રોમે રોમથી તમારો આભાર માનું છું. તમારો પ્રેમ મારા પર આજે જ્ઞાતીય ભાવથી દબે છે. તમારા ઉત્સાહથી ખાત્રી થાય છે કે, હિંદ જલ્દીથી સ્વતંત્ર થશે.

હિંદ બધાથી ઉત્તમ

હિંદ એ સર્વોત્તમ દેશ છે આ દેશની બરોબરી કોઈ ન કરી શકે. અહીં ધાન્ય પાક છે કપડા માટે કપાસ થાય છે બધા ધર્મોના પ્રતિનિધિઓ આ દેશમાં વસે છે, હંડીવાળા પ્રદેશો પણ અહીં છે. ગરમ પ્રદેશો પણ છે. ઇશ્વારમાં ધર્મ પાકતા નથી કપાસ થતો નથી હિંદુસ્તાન અને અમેરિકાથી વડ ન જાય તો અંગ્રેજો ભૂખે મરે, હિંદ ઇશ્વર વિગેરેથી કપાસ ન જાય તો એમને પહેરવાનાં કપડાં ન મળે, હિંદમાં બધું થાય છે નીસ લાખ રૂની ગાંમડી દેશમાં ગહે છે, નીસ લાખ પરદેશ જાય છે ફ્રાન્સ, મેક્સિકો, અને કેટલાક પ્રકારના બોજન બધાએ આ દેશમાં મળી ગયું છે

આપણા મુસલમાન આપણે માલીક

હિંદ માતાની ગોદમાં ઉત્પન્ન થયેલા બધા આપણે બાઈઓ છીએ પછી તે ગમે તે ધર્મના હોય

આ દેશમાં વસતા બધા લોકો આ દેશના માલીક છે જે મુસલમાન ઈશ્વરે જેમને પેઢા કર્યા તે જ તે મુસલમાન રાજ્ય કરી શકે વિસાપતમાં અંગ્રેજ, જર્મનીમાં જર્મન, અરમ્મતાનમાં આરબ, તેવીજ રીતે હિંદમાં હિંદુસ્તાની રાજ્ય કરે એ ન્યાયની વાત છે પરદેશી રાજ્ય ગમે તેટલું સારું હોય તો પણ તે તે દેશની પ્રજાનું જેવું બહુ જોઈએ તેવું ન ઇચ્છે એ કોઈ બીજી બીજાના ધરમાં આવીને કહે કે તું જમીન પર બેસ, હું ગાદી પર બેસીશ, મારા છોકરા ખુરશી પર બેસશે અને તારા છોકરા દરવાજા પર ચોટી કરશે તો કોઈ ગહેન આ વાત કબુલ કરશે ખરી કે ? આ બધી બહેનો એની સાથે લઈને એને કહાર્ડી મુકે, નોકર બનીને રહે તો કદાચ રાખશે પણ શેક તરીકે તો નહિજ પરદેશી રાજાનો મુલક એને મુગારક આપણો મુલક આપણને

હિંદુ અને મુસ્લીમ રાજાઓ

હિંદુ રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે પ્રજા મુખી હતી તે

વખને રામરાજ્ય હતું. મુમલના વખતમાં હિંદ આખાદ હતું. શાદખદાનની જાદોજલાલી તો જમમશદુર છે. એનું કારણ એ છે કે હિંદને એમણે પોતાનો દેશ માન્યો હતો, એમાંજ જન્મ્યા હતા અને ધન પણ એમાંજ થયા. બહુમત વિગેરે મોતસ ગતઓનાં આ કારણોથી વખાણ થયાં હતાં અને હજુ પણ યાદ છે.

હિંદ માટે શરમની વાત

અંગ્રેજો સુરતમાં પહેલવહેલા આવ્યા; હિંદુ મુસલમાનમાં એમણે ટોડો નોયો. હિંદ મળ્યું એટલે એમણે ધર હતું અને પછી મમે તે ઉપાયોએ એમણે સ્થાપના કામ કરી. કર કરેડ હિંદીઓ વમરા છતાં ચાર કરેડ અંગ્રેજો એના પર ગત્ય કરે એ હિંદને માટે શરમની વાત છે.

નીમક-સંધામ

મહાત્માજીએ મગધરને એતવણી આપી કે મીડાનો કાપડો લુભી છે, લોકાની મરજી વિરુદ્ધ નખાયો છે માટે એને દૂર કરે. નહીં તો અમે એ કાપડો તોડીશું. સરકારે વિતવણી ન માની અને ઠેર ઠેર કાપડો હોયોક વૂટયો. આપણે શાંતિથી લડવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. કવિપાર ઉઠાવવું નથી.

ધીરે ધીરે સ્વરાજ

અંગ્રેજો કહે છે કે હિંદીઓને ધીરે ધીરે સ્વરાજ આપીશું. એની પરીક્ષામાં પામ થઈએ એટલે એઓ આપણને ઉપર ચઢાવશે. તમે નીમકહલાવજનો. પોતાના આપની મીલકત છાકરાઓ લેવા જાય ત્યાં તેને એમ કહે કે "તું લાચક યા ધીરે ધીરે તને મળશે" એ કેટલી નાવાયકીની વાત દેહેવાય અમે અમારાથી થયે તેવું રાજ્ય કરીશું પણ તેમનાથી તો તે સાઈ જ હશે.

નાલાયકી ભરેલો રિપોર્ટ

સાધમન રિપોર્ટ જેવો નાવાયકી ભરેલો કાઈ જોવામાં આવ્યો.

નથી. એમાં નરી આપણી નાલાયકીની વાતો કરે. અંગ્રેજ સરકારે અનેક ખરીતા ક્યાં છે પણ સાધ્મિન રિપોર્ટ જોડેલા ખરાબ તો એક નથી બધી સઘા હિંદના હાથમાં ભય એ એને ગમતું નથી, પગલું આપણે તો સીધી વાત બોધએ છે

હિંદીઓ હારી જાય તો

અંગ્રેજો પાસે તોપ, બટુક, હવાઈ જહાજ અને બધું છે; આપણી પાસે કંઈ હથિયાર જ નથી એ લોકો ૫૦૦ અંગ્રેજો પસંદ કરી લે અને આપણે ૫૦૦ હિંદીઓ પસંદ કરીએ, એમને જેવા હથિયાર આપવામાં આવે તેના જ હથિયાર હિંદીઓને આપવામાં આવે. તો આ લડાઈમાં હિંદીઓ હારી જાય તો હું સ્વરાજની વાત કરવી મૂંઝી દઉં. મને પહેલાં સાચું હતું કે ગાંધીજીએ આ લડત ઉપાડીને બહુ જૂન કરી છે પણ હવે મને લાગે છે કે એમાં ખૂબ નથી, કારણ કે પરમેશ્વર અમને દોરે છે.

આવો બુરંસો અમે કદી જોયો નથી

આટલા બધા ભાઈબહેનોને સ્વરાજ્યની એક સામટી જૂખ ક્યાંથી લાગી ? એ બધા કેમ જાગી ઉઠ્યા ? આખા દેશમાં એકજ સદ્ગતિ પેસી ગઈ છે કે 'સ્વરાજ્ય લીધા વિના હમો જીવીશું નહિ' સ્વરાજ્ય પહેલાની આ ભગ્નતિ છે. આ ભગ્નતિ એવી છે કે જીવંતમાં આવો જોસનો સમુદ્ર કદી જોયો નથી બધા સ્વરાજ્યની ભાવનાના મતવાળા થયા. જોડેલો વખત તેમાં વિવળ લાગશે એટલો વખત આપણી આર્થિક દ્વાનિ છે-મદાન દાનિ છે

સ્વરાજ્ય એટલે ?

સ્વરાજ્ય એટલે બધાનું રાજ્ય. હિંદુ મુસલમાન, પારસી, ઈસાઈ બધાનું હિંદુસ્તાનની એ પાય આગળી છે. પાય આગળીની મુદ્દીથી હાથી જેવા જોરાવર માણીને પણ દોરડા વતી ખેંચી ચકા છે.

પરંતુ એક આગળી કપાઈ એટલે કુવામાંથી લોટો કાઢવાનું પણ મુશ્કેલ પડે છે. સ્વરાજ્ય એટલે ભાઈઓ અને બહેનોનું રાજ્ય. એકલા ભાઈઓનું નહિ. પંદર કરોડ બહેનો તમને એકલાને રાજ્ય નહીં કરવા દે.

તમે ઠરશો પણ બહેનો નહિ ઠરે

સ્વરાજ્યની લડતમાં તમે ભાગશો પણ બહેનો નહિ ભાગે. તમે ઠરશો પણ એ નહિ ઠરે. આ બહેનોના ઘરમાં 'મેમ' રાજ્ય કરવા જાય તો એને એક ઘડી પણ ઉભી ન રહેવા દે.

ખાદી પહેરી પાપ ધુએ.

તમારા શહેરમાં પહેલવહેલા અંગ્રેજો આવ્યા છે. આ પાપ ધુએ. ખાદીફી ગંગામાં નાહીને પવિત્ર થાઓ. પરદેશી કાપડ શરીરને ન બગાડો, એને મેલાની માફક ગણો-સમજો. પરદેશી કાપડનો પુરો બહિષ્કાર થાય તો સ્વરાજ્યને અર્ધે પથે આપણે આવી રહ્યા એમ માનજો. ગાંધીજી સુતર કાતે તો તમે કૃમ ન કાતો? તમે બહેનો એટલું તો સુતર કાતો કે સુરત જીલ્લાની બહાર પણ નિકાસ થાય. કાંતવામાં ઈજ્જત જવાની નથી. મહાત્માજી જોવો કેાઈ ઈજ્જત-દાર નથી અને ગાંધીજી નવગણની વેળાએ કાતે છે. ખાદી પહેરીને ભારતમાતાને પ્રસન્ન કરો.

શરાબનો ત્યાગ કરો.

દારને તમે દેશવટો આપો, મુસલમાન ધર્મમાં પણ હરામ છે. હિંદુને માટે પણ એમ જ છે. શરાબનું પાપ ગંગામાં ન્હાવાથી પણ જતું નથી. શરાબના પીધ પર ગાંધીજી પીકેટીંગ કરો. વિદેશી કાપડના અને દારૂના પૈસા તમે જ્યાંવશો તો થોડી વારમાં તમારી પાસે સ્વરાજ્ય આવીને ઉભું રહેશે.

ભાઈ ભાઈમાં લેઈ ન રાખો.

કેટલાએક મુસલમાન ભાઈઓએ મને ગ્રીમથી નવરાવ્યો, પાર-
ગીઓએ સત્કાર કર્યો અને હિંદુઓએ માન આપ્યું. મુસલમાન
બહેનોએ મને પણ સુમારકમાદી આપી આપણા બધામાં કંઈ એક
નથી ન હોવો જોઈએ પોતાના ધર્મ પ્રમાણે કામ કર્યો જાણી-
આયથી સુવેદ થશે તો ગાંધીજી મજબૂર કરશે, પણ તમે તમારા
કાન તેતરફ ન ગમ્મશો. સુનેવનું બુદ્ધિગત બ્યારે સેનાપતિ પુકે ત્યારે
જ આપણે તો કામ કરતા અડ્ડુ.

છ માસમાં સ્વરાજ

વિવાલતી માલના બહિષ્કારથી લોકેશાપરની મીસો ડોલી ઉઠી
છે અંગ્રેજો ઉપર દારૂના પીકેટીંગની અસર થાય કે ન થાય
પણ બહિષ્કારની અસર તો જરૂર થશે. અંગ્રેજના પૈસાની બ્યારે
ખરાબી થશે સારે ઝિના બને અવાજ જશે બેબકોટ તો સુદર્શન
અંક છે મૂક્યું કે પોબાગ એ લોહી કાઢશે નહિ પણ ઈંગ્લાંડને તો
હયમથાની મૂકશે. સુરત છ વર્ષો એક વાર પણ કાપડ ન ખરીદાય
તો છ માસમાં સ્વરાજ્ય મળે.

સંગ્રામપુરામાં ભાષણ

- [તા. ૧૯ મી ઓગસ્ટે સવારે સંગ્રામપુરામાં રાષ્ટ્રધ્વજ ચઢાવવાનો કાર્યક્રમ હતો. સંગ્રામપુરાના પાટીદારોએ આખું પડે શણગાર્યું હતું. વીરપૂજને માટે અધીરા બનેલા હજારો ભાઈબહેનો મળરફે ચાર શગે આવીને તપ કરતા હતા. ત્રિફલભાઈ પટેલે આવીને રાષ્ટ્રધ્વજ ચઢાવ્યો. થોડી વાર રહીને માધવીવાળી આવ્યા.]

મહેનો અને ભાઈઓ:

વિદ્યાર્થીઓમાં મળખૂત ભાવ હશે તેટલું સ્વરાજ્ય નજીક આવશે. દેશની આશા બાળકો છે.

જેના માખાપ દેશભક્ત છે અને જેણે દેશભક્ત બાળક માટે પ્રાર્થના કરી છે, એના બાળક દેશભક્ત થશે. શુદ્ધામી દેશમાં શુદ્ધામી પ્રજા અને સ્વતંત્ર દેશમાં સ્વતંત્ર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. નેપોલિયને કહ્યું કે બાળકના જન્મથી વીસ વર્ષ પહેલાં એવું ગિહણ શરૂ થાય છે. બાપનું વર્તન શુદ્ધામી પ્રજા જેવું હોય તો પુત્રનું પણ એવું જ થાય.

આજે તો અધા આઝાદીનાં ગીત ગાય છે, ‘જલ્દીમ સરકારને દેશમાં ન રાખવી’ એમ કહે છે. પચીસ વર્ષ પહેલાં દેશભક્તિનું ગીત ગાતા તો રાજદ્રોહી કહેવાતા-મેટો ગુન્હો લેખાતો.

પરંતુ દેશમાં રાજાનાં વખાણ થાય છે. પરંતુ શિવાજી કેવી વીર દેશભક્ત હતો, એની દેશભક્તિ કેટલી તીવ્ર હતી, એની બહાદુરી કેવી અનોખી હતી, એની ચર્ચા તો થોડા વાક્યોમાં જ હોય છે. લક્ષ્મીબાઈએ અંગ્રેજોની સાથે ત્રણ વાર મોરચા માંડ્યા. એની વાત

અંગ્રેજોએ સજેવા ઇતિહાસમાં નથી મળતી જીજ્ઞાસા દેશોમાં રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન કરીને નિશાળ અને હોસ્ટેલોમાં જવાય છે આપણા દેશમાં નાનાં છોકરાઓના હાથમાંથી પોલીસ અમલદારો કૂરતાંથી ઝડા ખુસરી લે છે.

આપણાં છોકરાં કોઈ દેસ કરતાં ઉતરતા નથી આપણું મેળવ હતું ત્યારે મોડા વીરો દત્તા આ શિક્ષણ દેશમન્દો ઉત્પન્ન કરવાવાળું નથી, આવી નિશાળોમાં જઈને આપણા વિદ્યાર્થીઓ શું શીખવાના દત્તા? તેથી કરીને અતીવ વિશ્વવિદ્યાલય, શાળા, મહાશાળાઓ ખોલવાની જરૂર છે

ઈશ્વર કૃપાથી આ વર્ષમાં એવી જાગૃતિ આવી છે, એતન આગ્રહ છે કે રીસ વર્ષના શિક્ષણથી પણ એ ન આવી શકે વિદ્યાર્થીઓના હોતમાં દેશભક્તિનો જાન આવી ગયો છે

મને એમ થાય છે કે આ વાનરોની સાથે હું રમુ-ખેતુ, હાથમાં સ્વખોટી અને દડો લઈને જાગે આ વાનરો માર્થે એવ મૂં અને વાનર સેનાનો સૈનિક બનુ તમે અત્યારે પિતા અને પિતામહ બન્યા નથી મારા જાવને નમુવકો ન સમજી શકે આ સંજામાં વૃદ્ધો બેઠા છે એમના હોવામાં પોતાના બચ્ચા અને બચ્ચાના બચ્ચા જોઈને કેવા તરંગો ઉઠે છે? 'ઝડા ઉઘા રહે હમારા' ગાય છે ત્યારે મારા દીનમાં મોજી ઉછળે છે

માતાપિતાઓને અપીલ

સર્વે માતાપિતાને મારી અપીલ છે કે તમારા છોકરાને વાનર મૈત્ર્યમાં દાખલ કરાવજો, આ છોકરાઓ જ્યાં સુધી વાનર-મૈત્ર્યમાં દાખલ થયા ન હતા ત્યાં સુધી પોલીસોથી ગણતના દત્તા હવે એ પોલીસોને બહાદુરીથી સવાલો પૂછે છે અને જવાબો આપે છે એમ નામાં નહુ એતન આશ્ચર્ય છે કે મરી જઈશુ પણ ધ્વજનું રક્ષણ

કેટલાક કહે છે કે બચ્ચનિ રાજ્યનીતિ કેમ સીખવાય ? પણ ગભ્યનીતિ તો ધર્મનું અંગ છે ભચ્ચામાં આત્મનિર્ણયતા બચપણથી હોવી જોઈએ. કામ મેક્ટ આવે ત્યારે મલાર્થ ન જાય વાનગ્સેના એ પણ અર્થસૂચક નામ છે. એ ઉછળે છે, ફટે છે, ઝેનામાં ચેતન છે. વાનરોની બધી ઝેજ એ છોડી દે છે અને ચેતન પકડી ગમે છે.

મોટા વિદ્યાર્થીઓને

મોટા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી મને પૂરા મતોપ નથી. જુટલી દેશભક્તિ એમનામાં હોવી જોઈએ તેટલી નથી. એમાં વડીલોના દોષ છે, મોટરાઓ. દુશ્મનરી નોકરી કર્યા કરે છે. પરંતુ એ તો ઠેકણે આવશે, સવારનો બૂલો પડેલો સાંજે તો ઘેર આવશે જ. મધ્ય વિદ્યાર્થીઓ દેશને માટે તન, મન, ધન અર્પણ કરવા સંચાર રહે.

સત્યેન બ્રહ્મચર્યેષુ વ્યાધામેનાથ વિધયા ।

દેશભક્ત્યાત્મત્યાગેન મયાર્થે સતતં ભવ ॥

આ શ્લોકમાં વિદ્યાર્થીઓની ફરજ સમાર્થ જાય છે

સુતર કાંતો ખાદી પહેરો

નિશાળના વિદ્યાર્થીઓએ બચપણથી દેશભક્તિના પાક લણવા જોઈએ, દરેક વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીની ખાદી પહેરી લે. દેશભક્તિની એ પહેલી સાખીતિ છે. વિદેશીનો ત્યાગ કરો અને આપણા દેશમાં જનેલું કાપડ પહેરો, પુરસદના વખતમાં સુતર કાંતો. તમારા પૂરતાં કપડાં બનાવી લો. બીજા વિદ્યાર્થીઓને પણ એમ કરવા પ્રેરો. દરેક દરેક મહાસભાના કાર્યક્રમમાં સક્રિય ભાગ લો.

દોલેજીઅન અભ્યાસ ન કરી શકે

ગામમાં આગ લાગી હોય ત્યારે ગામનો મોટો વિદ્યાર્થી અભ્યાસ ન કરી શકે તેવીજ રીતે દેશમાં આગ લાગી હોય ત્યારે દોલેજીઅન અભ્યાસ ન કરી શકે. દેશમાં લડત ચાલી રહી છે એનાથી વિમુખ

ન રહે. કાલેજ છોડ્યા પછી ઘેર જઇને આજસુ જીવન ન ગાળે
પરંતુ કામ કરે. સોળ વર્ષથી ઉપરના દરેકે દરેકે આ લડતમાં
અંપલાવવું જોઇએ. કાલેજમાં પીકેટીંગ થાય એ હું ઇચ્છતો નથી.
આપોઆપ એનામાં ભાવ ઉત્પન્ન થવો જોઇએ.

મારી છોકરી વારંવાર એક ગીત ગાતી હતી તે મને યાદ
આવે છે.

હે ભગવાન, દે વરદાન,
કામ દેશે આવું મય,
શીર જનું, અરૂં ધીર જનું
જોર જસ ઉસડી દેશાનું મય.

એ ગાયન મારા કાનમાં યુજે છે.

ઈંગ્લાંડની દેશભક્તિ.

ઈંગ્લાંડની દેશભક્તિ અજોડ છે, એની બરોબરી તમે કરો,
મહારાણા પ્રતાપ, ગુરુગોવિંદસિંહજીમાં કેવો ભાવ હતો, તે યાદ
કરો; તમારી સમક્ષ આદર્શ રૂપે રાખો, દરેક વિદ્યાર્થીએ નીચેનું
કાવ્ય કંઠસ્થ કરવું જોઇએ.

I vow to thee my country
All earthly things above
Entire and whole and perfect
The love that stands the test.
The love that asks no question
That lays upon the altar
The dearest and the best
The love that never falter
The love that pays the price
That makes undaunted
The final sacrifice

જેડૂતો સમક્ષનું બાધણ

[તા. ૨૦-૮-૩૦ ની સાંજે ૪-૪૫ વાગે અમદાવાદમાં વીસા શ્રીમાળાની વાડીમાં જેડૂનોની સભા મળી હતી. ત્યાં શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલે તથા પ્રકિત માલવીયાજીએ બાધણો કર્યા હતા.]
ભાઈઓ અને બહેનો-

આજે જેડૂતભાઈઓના પ્રતિનિધિઓ પટેલ અને તલાટીઓને જોઈને ધજોળ આનંદ થાય છે. જેડૂતો જીનાળાની મરમીમાં અને શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં સખ્ત મહેનત કરી અજ પકવે છે. અને તેનાથી સરકાર અને તેના અમલદારોના પેટ ભરાય છે, તમે ચાલુ લડતમાં જે ફાળો આપો છો તે જોઈને આનંદ થાય ■ આ દેશ પર અંગ્રેજોને લગભગ ૨૦૦ વર્ષથી રાજ્ય કરે છે, અને તેમના રાજ્યની શરૂઆતથી જ મહેસુલની લડત ચાલે છે સરકાર મહેસુલ માટે એક સેટલમેન્ટ ઓફીસર નીમે છે તે જે રિપોર્ટ કરે તેના ઉપર આધાર રાખી મહેસુલમાં વધારો ધટાડે થાય ■ આ રીતમાં બહુ અન્યાય છે. વિદેશી રાજ્યકર્તાઓ આપણા દેશના રીતગિવાને, ભાષા વિગેરે ક્યાંથી સમજી શકે ? અને આવા માણસો આપણા ઉપર રાજ્ય કરે તો આપણને તકલીફ પડે કે નહિ ? અંગ્રેજો ઉપર જર્મનો રાજ્ય કરે તો તેમને તકલીફ ન પડે ? અંગ્રેજ રાજ્યમાં દોષો ન હોય તો પણ તે રાજ્ય જવું જોઈએ. સ્વરાજ્ય એટલે આપણુ રાજ્ય, આપણી સત્તા. આપણે જ આપણા મહેસુલમાં વધારો ધટાડો કરી

શકીએ. સરકારમાં આપણા પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ. તેઓ સરકારને રૈયતનાં ફુજો જણાવે અને તે હક્ક આપણને હોવો જોઈએ. દિન્ડુસ્તાનમાં લગભગ ૮૦ લાખ જેટલાં છે, તેમનો આધાર ખેતી ઉપર છે. સરકાર તેમનું કહેવું ન સાંભળે તો તેમને શું સુખ હોઈ શકે ? આ સંબંધે સરકાર સંભળતી નથી. અને તે માટે આપણી લડત છે. ગાંધીજી તે લડત કંઈ બુદ્ધિ અને હથિઆરોથી લડવા માગતા નથી. તેમણે શાન્તિમય મંત્ર રાખ્યો છે. તેઓ સરકાર સાથે કાંઈ પણ જાતનો વહેવાર નહિ રાખવા કહે છે. મહેસુલ ન બરો અને સરકારને પૈસા મળતા બંધ કરો.

રાજ્યની અંદર જે પ્રજાનું પ્રતિનિધિત્વ નથી તે પ્રજાને જ આપવાનો હોયજ નહિ. "No taxation without representation" આ વાત મહાત્મા ગાંધીજી બરાબર સમજે છે અને કહે છે કે સરકારને ગેરકાયદેસર પૈસા નહિ બરીએ તો તે શી રીતે રાજ્ય કરશે ? આટલા મોટા સંગ્રામમાં દુઃખ સહન કર્યા વિના સુખ મળવાનું નથી. અને તે દુઃખો સહન કરવા માટે તમારે તૈયાર રહેવું, અને તેમાં જો તમે દૃઢ રહેશો તો સરકાર નમશે. આખા દેશમાં ખારડોલીનો દાખસો બેસાડો. દિંમત છોડશો નહિ, અને બીજાઓને દિંમત આપના રહો. ખેડૂનોએ આ લડતમાં જે ભોગ આપ્યો છે તે અણબુલ છે અને આખો દેશ આપના યુધ્ધ માગે.

હું આપની સમક્ષ બીજી એ વાત કહેવા માગું છું કે દરેક જગે કુરસદના વખતમાં પોતાના ખર્ચ નોટલું મુતર કાંતવું, આખા દેશને પુરી પડે તેટલી ખાદી કાંતો તો પરમાત્માની ઇચ્છાથી જ માત્રમાંજ સ્વરાજ્ય મળે.

આણંદમાં ભાષણ

[તા. ૨૧-૮-૪૦ ના રોજ પડિત માસવીયાજી તથા શ્રી વિદ્યભાઈ પટેલ આણંદ આવી પહોંચતાં લોકોએ તેમનું અપૂર્વ સ્વાગત કરી સરઘસ રૂપે શહેરમાં ફેરવી ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટીના ખુલ્લા મેદાનમાં લઈ ગયા હતા. તેમનું ભાષણ સાંભળવા ૨૦ હજાર માણસોની મેદની જમી હતી. નડિયાદથી પણ પુષ્કળ લોકો આવ્યા હતા.]

ખેડેનો અને ભાઈઓ.

આ. સમુદ્ર જેવી લહેરતી તમારી સલા જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે. તમારા શહેરનું નામ આણંદ છે, તેથી આનંદ આપનાર છે, તમારા હૃત્માહથી માલમ પડે છે કે તમે બધા કેમ એકા થયા છો? શુ અગિતાયા છે? આપણા દેશમાં આપણુ રાજ્ય આવે છે? યુરોપ, અમેરિકા વિગેરે દેશોમાં જેમનું રાજ્ય હોય તેમનું રહેવા દે. હિંદુસ્તાનમાં હિન્દીઓનું રાજ્ય હોય જોઈએ, તેમાં હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તી, મુસલમાન હાથની આંમળાઓ માફક મળીને દામ કરે. તો દેશમાં રાજ્ય કરશે. હળીમળીને રહેજો પરદેશી રાજ્યના દોષો તો તમે જાણો છો. તે સાફ હોય તો પણ તે પાપ કહેવાય. એક સ્ત્રીના ઘરમાં બીજી સ્ત્રી હુકમ કરે તેમ આ સરકાર રાજ્ય કરે છે. ખેડેનો તમે ઘરમાં બીજી સ્ત્રીની બરદાસ નથી કરી શકતા તો આ રાજ્યમાં તેની બરદાસ કેમ કરો છો. જેકૂતો ગામમાં પંચ કરી ફેંસલો કરે

તો તે માને છે. તેમ પ્રજાના પાંચ પ્રતિનિધિઓ ધારાસભામાં બેસે ત્યાં જઈ પ્રજાનું દુઃખ કહે તેનો ન્યાય કરે તે રાજ્ય કહેવાય, પણ એક નાનો સરકારી અમલદાર લાડી લઈ ઉભો થઈ જાય અને તેણે કરવાનું ના કહે તો તે રાજ્ય કહેવાય? ન્યાયનું શાસન હોવું જોઈએ. મહાત્મા ગાંધીજી બહુ અને તોપની લડાઈની વિરુદ્ધ છે. માયુ' ના કુટે, લોકોનું દીધુ ના પડે તેથી તેમણે વોઇસરોયને કાગળ લખ્યો. હવે જુલેહની વાત થાય છે. શાંતિથી અને પ્રેમથી સરકાર વાત કરે તો સમાધાન થાય. આ પુરાણો દેશ છે. તેની ઉચી રહેણીકરણી અંગ્રેજ કરતાં સારી હતી. હિંદુસ્તાનની વસ્તી ૩૨ કરોડની અને અંગ્રેજની વસ્તી ૩ કરોડની છે. નીમકનો કાયદો આ સરકાર આપ્યા પહેલાં ન હતો. આ સરકારે તે કાયદો કર્યો. અંગ્રેજો તેમજ મહુમ દાદાભાઈએ સો વરસથી લખ્યું છે કે—

નીમકનો કાયદો ના જોઈએ

પણ સરકારે માન્ય નહી. નીમક દરેકને જોઈએ છે. તેથી પ્રજાને ગાંધીજીએ તે કાયદો તોડવાનું કહ્યું તેમાં માથાં કુટ્યાં. તેથી પ્રજામાં અસતોષ પેદા થયો. હવે દાંડની વાત જુઓ છો કે ત્યાં પણ લોકોનાં માથાં કુટે છે. એ બીજી અસતોષની વાત છે દાંડનો અટકાવ કરવા જે બહેનો પ્રયત્ન કરે છે તેમને પકડે છે. તે ન્યાય છે, કે અન્યાય? (અવાજો અન્યાય) તેથી આ રાજ્યને હકાવી પ્રજાનું રાજ્ય કરવું, તે માટે હથિયાર લઈ સામા થવું એ તો જુની વાત છે, પણ ગાંધીજીએ સરકારનું ગાંડું ટેકસ નહિ આપવાનું જણાવી અટકાવ્યું તેથી સરકારે તેમને પકડ્યા, હથિયાર લઈને સ્વરાજ લેવાનો હક છે પણ મહાત્મા ગાંધીજીએ તે નથી કર્યું તેથી આ કર ન ભરવાની દિવસાલ ચોડા ભાગમાં ઉભી થઈ છે. ગાંધીજી સાથે વાટાઘાટ કરી સાઈ પરિણામ ના લાવે તો ચોડા ભાગમાં કર નહીં ભરવાની દીવસાલ ચાલી છે પણ જ્યારે આખો દેશમાં તે લડત ઉપડશે ત્યારે લાડી ઉગામી ટેકા લેવા જશે. પણ જો ટેકા ના લગાય તો જાગી માગનારને

પૈસા ક્યાથી આપશે અને લાડી મારનાર. ખાશે શું ? તેથી તમારે ટેક્સ નહિ ભરી સરકારની શુદ્ધિ ઠેકણે લાવવાની છે. ટેક્સ નહિ આપવાનું કારણ રાજ્ય શાસન બદલે અને દેશમાં શાંતિ થાય એવું દરેક માણસ ઇચ્છે છે. એમ જાહેર કરો કે સ્વરાજ કે કુમીનીયન સ્ટેટસ આપવાનું છે તો મહાત્મા ગાંધીજી, હું કે પટેલભાઈ ઓ

લંડન ગોળમેજી પરિષદમાં જઈશું

હકે માંગવા એ પ્રજાની ફરજ છે. પણ તેમને લાડી મારવી એ નાહકની છે, સ્વરાજ્ય વગરની માગણી સિવાય મહાત્મા ગાંધીજી સમજીતી કરે તો આપણે કશું કરીશું નહીં. આટલાં બલિદાન બપાય, માર્યા કુટે ત્યાં સ્વરાજ્ય સિવાય બીજું કંઈ ના જોઈએ. ખાદી બનાવો, પહેરો અને તેથીજ મહાત્મા ગાંધીજી મારફત સ્વરાજ મેળવવા ભારત આત્માની મુક્તિ મેળવીશું.

બોરસદમાં બાપણુ

[તારી ૨૧-૮-૩૦ ના રાજ બોરસદમાં આપેલું બાપણુ.]

પૂંજિજીએ બાપણુ કરતા જણાવ્યું કે આટલી વિશાળ સભા જોઈ મને બહુ સંતોષ થાય છે. તમે જે ઉત્સાહથી શ્રી વિદ્યભાઈ પટેલ અને મારું સ્વાગત કર્યું છે તે માટે તમને ધન્યવાદ આપું છું. આ મોટી સભામાં મારો અવાજ બધા નહિ સાંભળી શકે. એકદમ બધા યાત રહેા તેા મારા શબ્દ સાંભળી શકશેા. આપના તાલુકામાં જે કામ થયું છે તેના સમાચાર મેં જાણ્યા છે. દેશની સ્વતંત્રતાને માટે હાલનું રાજતંત્ર બદલી પ્રજાનુ રાજતંત્ર કરવા તમે બહુ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં જે કામ થયા છે તેમા તમારા તાલુકાના કામેા સોનાના અક્ષરે લખાશે શ્રી વલ્મળભાઈ પટેલ પકડાયા પછી તે છુટે નહિ ત્યા સુધી તેમ જ મહાત્માજી છુટે નહિ ત્યા સુધી ૧૪ ગામેાએ પણ તમારા જેવો ઠરાવ કર્યો છે અને ભાગે જવામદારી ઉઠાવી છે તેમા તમારા મનોરથ જલદી ફળીભૂત થાવ આપણા દેશમા આપણા મનમર્તુ રાજ્ય હોય. ઇંગ્લાડમાં જ્યારે સરકાર પ્રજા પાસે ટેકા માગે ત્યારે પ્રજા પોતાનું કુખ દૂર થાય તેા ટેકા આપે. અંગ્રેજી રાજ્યે થોડા મહેસુલ માટે મોગી મીલકત ગુમાવવી જોઈએ નહિ જેઓ મહેસુલ ભરવાની ના કહે છે તેમનેા મુદ્દો સમજી સરકાર તે બાબતનો નિકાલ કરે સરકાર સમજીને

મ ગાંધીને બોલાવી નિકાલ કરે, તેા જલદી સમાધાની થશે જે તેમ નહિ થાય તેા બોરસદ તાલુકામા અને ગુજરાતમાં થોડા થોડા ગામેામાં થઈ છે તે ચળવળ તમામ દેશમાં થશે તમારો ઉત્સાહ ઉચો રહે અને સિદ્ધિ ના મળે ત્યા સુધી કામ કરે જાવ વિદેશી કાપડ કાપ પણ રીતે ખરીદ્યો નહિ સુતર કતિ, ખાદી બનાવેા અને તેનાં કપડા પહેરેા. ભારત માતાની લાજ દેવીએા અને જહેનોના હાથમા છે જે તમે તમારા સકલ્પમાં મક્કમ રહેશેા તેા મહાત્મા ગાંધી જ માસમાં છુટી તમારી સામે ઉભા રહેશે.

નડીયાદમાં ભાષણ

[તા. ૨૧-૮-૩૦ ના રોજ નડીયાદમાં આપેલું ભાષણ.]

બહેનો અને ભાઈઓ:

આ પવિત્ર પ્રાતઃકાળના મેળામાં તમે બધા સર્વશક્તિમાન પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરો. કારણ કે તેની શક્તિથી આપણે બધું કરીએ છીએ. મોટા મોટા ભોગીઓ પણ તે કરી શકતા નથી. દરેક સ્ત્રીજમાં તેની રચના અને અંશ છે. તે સર્વ શક્તિમાન પ્રભુનું અંગ છે. પ્રકૃતિ અને સ્ત્રીમાં જીવાત્માની જ્યોતિ પ્રગટ કરે છે તેવા પ્રભુનું ધ્યાન કરવું એ તમારું કામ છે. જ્યારે વિશ્વાસ બેસી જાય છે કે પ્રભુ એક જ છે, ત્યારે બીજી નીકળી જાય છે. જેના મનમાં પ્રભુ બેસે છે તેને ડર કેનો હોય ? મારો જીવ જાય પણ ધર્મ ના જાય. દરેક કામમાં એક જીવાત્મા વિરાજમાન છે. તેઓ એક થાય છે ત્યારે જગડા નીકળી જાય છે. એક દેશ ઉપર બીજો દેશ રાજ્ય કરે તે સાફ નહીં કહેવાય અને જો રાજ્ય કરે તો પ્રેમથી કરે, ન્યાયથી કરે, કોઈ માણસે કોઈની સાથે અન્યાય ના કરવો જોઈએ પ્રભુની શક્તિ અપરપાર છે. તેની જ્યોતિનું સર્વ ધ્યાન ધરે છે પણ કોઈ સમજી શકતું નથી. દરેકમાં તેની શક્તિ છે. જે દેશમાં જે લોકો હોય તેનું રાજ્ય હોય. અમેરિકા, ઇંગ્લાંડ, જાપાન, યુરોપિયનમાં તેમના લોકોનું રાજ્ય છે તેમ હિન્દુસ્તાનમાં હિન્દીઓ એટલે દરેક કામનું રાજ્ય હોવું જોઈએ. હાથની પામ જાગણી પ્રમાણે હિન્દુસ્તાનની દરેક કામ કામ કરે તો બધું થાય અને દાથીને પણ જેવો શક્તિ. તેથી બધા

જેના મળી કામ કરશે તો પૃથ્વી ઉપર કાષ્ટ યજ્ઞિત નથી કે સ્વરાજ નહિ આપે. છ હજાર માઇલ દૂરથી અગ્નિને અહીં આવ્યા તેનું કારણ આપણા અંદર અંદરના ઝંઘડા છે. પ્રાચીન કાળમાં ગામરાજ્ય હતું પછીથી મુસલમાનો રાજ જમાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પણ મેળ ખેડો નહિ. બાદશાહ અકબરે પોતાના હોકરાને હુકમ કર્યો કે હોંદુઓને સાથ કરો. અકબરનો જન્મ પંડાણ કોટમાં થયો હતો એટલે તેમનું કુટુંબ હોંદુસ્તાની હતું. દેશી રાજ્યોમાં હોંદુ મુસલમાનનું રાજ છે. જે લોકોએ આટલા વરસ રાજ્ય કર્યું તો શું હવે આપણે રાજ્ય નહિ કરી શકીએ? ઇંગ્લેન્ડ પોતાના ઉપર બીજાનું રાજ્ય માલે તો તે સહન કરે કે મુઠીબર અંગ્રેજ લોકો રાજ્ય કરે છે તેનું કારણ તેમની એકતા અને દેશભક્તિ છે આ શરમની વાત છે કે આપણા પર તેઓ ૧૭૫ વરસથી રાજ્ય કરે છે આવી શરમ કેટલા દિવસ ચાલુ રાખશે? આ રાજ્યનું તત્ત્વ જે માલે છે તે હિંદુસ્તાનને નાશ કરનાર છે. જ્યારથી હિંદુસ્તાન ઉપર બીજાનું રાજ્ય માલે છે ત્યારથી નાશ, મૃત્યુ, પુરાણા વખતમાં અકબરને મહારાણા પ્રતાપે માથું નહોતું નમાવ્યું. પ્રતાપના મરણ વખતે કહેવાયું હતું

■ પુત્ર પેદા કરો તો પ્રતાપ જેવા કરો ■

આ પુરાણી વાત છે. વિદેશી રાજ્ય નીચે રહેવું એ લાજવા જેવું છે. આ રાજ્યે બહુ તુકમાન કર્યું છે. આવા રાજ્યે મ. ગાંધીને લો. મો. તિલક, દાસ અને નહેરુ જેવાને જેલમાં પૂર્ણ છે. આવા માણસો તો રાજ્યના પ્રધાનો થઈ શકે. ૫૦ વરસથી સરકારને ઇંગ્લેન્ડ કહેતી આવી છે કે અમારા પ્રતિનિધિઓ મારફતે રાજ્ય કરવા દો, પણ માન્યુ નહિ. જર્મન લડાઈ વખતે હિંદુસ્તાનના લોકોએ બહુ મદદ કરી, પૈસાની પણ મુશ્કેલ ભેટ કરી. તે વખતે ઈંગ્લાંડના મંત્રી કહેતા હતા કે આ સ્વતંત્રતાની લડત છે. તે વખતે લોર્ડ ન્યોર્મ કહેતા હતા કે સ્વતંત્રતા મળશે પણ ના મળી. લીગ ઓફ નેશન બનાવી અને તેમાં હિંદુસ્તાનને લાખસ કરી સ્વતંત્ર ના

ખનાવ્યું તેઓ બધા આત્મશાસન કરવાવાળા છે. પણ તેમાં આપણે જ બાકી રહ્યા છીએ. મ. ગાંધીની લડત શાંતિમય છે. તોપ બંદુક કે લાડીની નથી. પાર્લામેન્ટમાં કર નાંખવો હોય તો પ્રજા પોકારે કે કુખ દૂર કરે તો કર લોકો આપે. આ રાજ્યમાં લાંબા લાપણ કરવાં એ બધું નકામું છે. આ રાજ્યને બીમાર ગણી ગાંધીજીએ અસહકાર પોકાર્યો. મહેસુલથી સરકારનું રાજ્ય ચાલે તે આપણું બંધ કર્યું. ઇંગ્લાંડમાંથી એક શીલીંગ પણ નથી લાવતા. મીઠા વેરા, જમીન મહેસુલ ઉપરાંત અનેક રસ્તેથી આપણી પાસેથી પૈસા વસુલ કરે છે. તેથી ગાંધીજીએ પૈસા નહિ આપવા જણાવ્યું.

ગાંધીજીએ આ સરકારને સુચના કરી પ્રજાની મરજી માફક રાજ કરે. અગર પ્રતિનિધિઓને કારભાર સોપો તો જ લડાઈ બધ અશે નહીં તો એક પૈસો પણ કર નહીં મળે. ગુજરાતને અભિમાનની વાત છે કે ગાંધીજીનો જન્મ ગુજરાતમાં થયો અને તેની આખરે દુનિયામાં વધારી. તેથી ગુજરાતી લોકો આખરે વધારે કર નહિ ભરવાની લડત ગુજરાતે ચડે કરી છે. મ. ગાંધીજી અને શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ કહે નહીં ત્યાં સુધી જમીન મહેસુલ ભરો નહીં. સરકાર મ. ગાંધી, શ્રી. વલ્લભભાઈ અને બીજાઓને બોલાવી પૂછે. ઇંગ્લાંડમાં લાડી ગાળીઓ ચાલતી નથી. ત્યાં ગેરકાયદેમર રાળીઓ નથી, ઇંગ્લાંડ સમજવું હતું કે આ લોકોને મારો પીટા એટલે તે શાંત થઈ જશે પણ ચાર મહીનામાં બધું તે નકામું થયું છે. તેથી આ લડત ચાલુ રાખો તો જ સરકાર ગાંધીજીને બોલાવી સુલેહ કરશે. અમારી મરજી પ્રમાણે જો રાજ્ય નહિ કરે તો કર નહિ આપીએ એમ જણાવી દે. સરકાર ગુજરાતની વાત જાણે છે પણ થોડા દીનસમાં આખા દેશની વાત થશે. જો પ્રજા કર આપવા બંધ કરે તો રાજ્ય ચાલે કેમ કે તેથી તમારો દંડ સકલ્પ ચાલુ રાખે. વિધાયતી કાપડ એક પણ ઈંચ ખરીદ્યો ન હ. ૬૦ લાખ રૂની ગાંસડીઓ અડીયો લઈ જઈ ત્યાંથી કપડાં બનાવી મોકલે ને કેટલી સર-

મની વાત છે. હવે જાપાન/ચીની ગાંસડીઓ ૨૦ લાખ લઈ જાય છે તેથી પહેલાંની માફક હવે દેશનું કાપડ દેશમાં જનરુ જોઈએ. આ જુનરાતમાં ખાદી જોઈ દેવી શક્તિ યાદ આવે છે. જ્યારે મહાત્મા અધીજી કાંતે છે તો બહેનો તમે કાંતો દેશની આજર તમારા હાથમાં છે. ચાર મહિનામાં સરકાર બહિષ્કારથી કંટાળી ગઈ છે. જો વધુ બહિષ્કાર કરશો તો તેની મેળ સમજી જશે. એટલે કહેશે કે-તમે જોયું, અમે પણ જોયું. સ્વરાજ્યમાં જે બાઈબહેનો જોઈમાં પડ્યા છે તે પાંચ પૈસાના બોજનમાં પુર કરે છે. હવે તો સોજ આનાની વાત કરવાની છે. જો મેળ નહિ બેસે તો લડત ચાલુ રાખીશું ૧૯૪૦ માં સ્વરાજ્ય મળશે એવો મારો નિશ્ચય છે. તેવો જ તમારો નિશ્ચય રાખજો. આપણી ન્યાયની લડત છે કારણ કે પરદેશી રાજ્ય દુષ્કરે છે. કાયદો મને ત્યારે કરે પણ સ્વરાજ્ય જોઈએ. ખાદી અને તકલીને ઉંચી ના મુકેશો. શાંતિમય સંગ્રામમાં લાડી વાગે, માથું હાથપગ ભાગે તો પણ હાથ ઉપાડશો નહીં. કડવું વચન ના કહેશો તો જ તમારો વિજય થશે.

અમદાવાદમાં ભાષણ

[૨૩-૮-૩૦ ના રોજ પરિતજ્ઞે આપેલું ભાષણ]

આજે મને સાંભળવા સારું તમો બધાએ બીજી વખત તકલીફ લેવાની છે તે માટે તમને ધન્યવાદ આપું છું. મને વખતે મેં મારું નિવેદન ના કર્યું તે માટે મને ખેદ થતો હતો. પરંતુ હું કે શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ કે બીજા શું કહીએ ? કહેવાની વાત ચોટી છે. તમો બધા કહેવાનું શું તેનું તત્ત્વ સમજી ગયા છો. હિંદુસ્તાન પુરાણો દેશ છે. તેના જેવો દેશ પૃથ્વી ઉપર બીજો નથી આ દેશની સમ્યક્તા બીજા દેશો કરતાં વધારે સારી અને ઉત્તમ છે આપણો ઝગવેદ ૪૦૦૦ વરસ કરતાં પણ પુરાણો છે આપણી સમ્યક્તા કેટલી પુરાણી તેનો હજી પત્તો લાગતો નથી. આ દેશમાં પહાડ નદીઓ વીગેરે છે પુના મહાબલેશ્વર વગેરે સ્થળો જાણે તે જ શીતળતા આ દેશમાં છે તેવી શીતળતા ઇન્ડિયામાં પણ નહીં હોય. આ દેશમાં ઘણી નદીઓ છે તેમાં ગંગાજી પવિત્ર નદી છે. તેનું જળપાન કરવાથી રોગીના રોગ મટી જાય છે. આ દેશ સમુદ્ર ઉપર વસ્યો છે દ્વિમાસપથી કન્યા-કુમારી સુધી સમુદ્ર દેશના પગ ધુએ છે બીજા બાણુ કરાચીથી આસામ સુધી દરીયો છે, આવો દેશ દુનિયામાં નહીં મળે. આ દેશનો મહિમા કે ગૌરવ હું શું કહું ? તેથી આ

ભારત ભુમિમાં જન્મવું ધન્ય છે.

આ દેશ પ્રુષ્યભુમિ છે ભારતમાતાનું રૂપ તમોએ નકશામાં જોયું છે, તેથી આ દેશમાં જન્મવું તે ભાગ્યની વાત છે આ દેશનો મહિમા એવો છે કે અહીં રૂષિભુમિઓ, રાજર્ષિઓ, મહારાષ્ટ્રા પ્રતાપ,

જનપતિ શિવાજી ગુજરાતી જોવા પેદા થયેલા. તે દેશની આજે શી સ્થિતિ છે. જે દેશમાં અનાજ પેદા થાય છે તે પોતાના દેશને પૂર પાડવા ઉપરાંત ખીજા દેશને પૂર પાડે. માતાનું દુધ તો ફક્ત નાનપણમાં મળે. જ્યારે દેશની ગાયોનું દુધ મનુષ્યની ગમે તેની સ્થિતિમાં મળે, જે સૃષ્ટિમાં ભાગત માતાની રચના થઈ છે તેની આરતી શું કહી શકાય! ૪૦૦૦ વરસ, ઉપર અર્ધવર્ષી રાજ રાજ્ય કરતા હતા. ૨૦૦૦ વરસ ઉપર મહારાજા અશોકનું રાજ્ય હતું. થોડા વખત પછી મુસલમાનનું રાજ્ય થયું. તે વખતે બાબરે હુમાયુને કહ્યું કે “હોદુઓ સાથે હાથ મીલાવો” ત્યારપછી અકબરના રાજ્યમાં જ્યાં હોદુસ્તાની સરખા મળ્યાં હતાં. કારણકે તેઓ પહાણકોટમાં જન્મ્યા હતા. ૧૭૫ વરસ પર અંગ્રેજો આવી આ શહેરની નજીક સુરતમાં કાઠી નોંખી અને જળથી બળથી અને અપજતાથી પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું. તેથી આજે આ દેશ આ અવસ્થાએ પહોંચ્યો છે. હોદુસ્તાનની ૩૨ કરોડની વસ્તી છે જ્યારે ઇંગ્લાંડમાં વસ્તી ચાર કરોડની છે. ૭ હજાર માઇલ દૂરથી આવી એ આપણા ઉપર રાજ્ય કરે.

એ સંજ્ઞાની વાત છે.

તે માટે એક બક્ષર આપણે મેટિથી નથી બોલી શકતા. દુનિયાના ખીજા મુલકોમાં જે પ્રજા હોય તેમનું રાજ્ય હોય તેમ હોદુસ્તાનમાં હોદુઓનું રાજ્ય હોય જોઈએ. જે દેશમાં વિદેશી રાજ્ય હોય તે પ્રજાનું કાલું કરે નહીં કારણ કે રાજ કરનાર પ્રજા પોતાનો કાયદો અને કાલુ જુએ છે. અંગ્રેજોના કેટલા લુપાનો નાના મોટા દરજ્જા ભોગવે છે કાંઈ હોદીને ગવર્નર જનરલ કે ગવર્નરની જગ્યા મળી નથી પણ તે મોટી જગ્યાએ ઉપર જ્યાં અંગ્રેજો જોવામાં આવે છે. કમાન્ડર, જનરલ મેજર જ્યાં અંગ્રેજ છે. નાના અંગ્રેજને એકદમ મોટો અમલદાર બનાવી દેવામાં આવે છે. મહુમ્મ ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે કહેતા હતા કે જે દેશની ઉપર વિદેશી રાજ્ય હોય તે તેનું માથું ઉચું કરી શકે નહીં. દુનિયામાં મોટામાં મોટા માણસ હોય તો

મહાત્મા માંધી છે. તેની ઈચ્છાત છ વરસ કે કેટલા વરસ માટે જોલમાં પુરી બંધ કરી તે કહી શકાતું નથી. આ સરકારની રીતિ છે. તેથી પ્રજાને નુકસાન અને હાની છે. તેથી તેઓ બોલ્યા કે આ સરકાર સાથે અસહકાર કરો. જ્યારથી સરકારે મહાત્માજીને પકડ્યા ત્યારથી પોતાની નિંદાની પરાક્રાશ શરૂ કરી. આ સરકાર જે માણસની બહુ ઈચ્છાત હોય છે તેને જોલમાં પુરે છે. લો. માન્ય તિલકને દુનિયા માનતી હતી. તેમને પણ ત્રણવાર જોલમાં પુર્યા. ૧૯૨૨ માં પંડિત મોતીલાલ, દેશબંધુલાલ, ઉપરાંત મોટા ડાક્ટરો, વકીલો, બેરીસ્ટરો, વેપારીઓ અને અધ્યાપકોને જોલમાં પુરેલા. આને ચોરી કર્યા વિના, જુદાં કર્યા વિના ૩૦ હજાર માણસો જોલમાં છે, કેટલાકના જાન પણ ગયા છે. ૧૨૫ પકાણોના જાન આપણા બાંધખોળને બચાવતાં ગયા. પેશાવરમાં અને સોલાપુરમાં ગોળી ચાલી. ગોળીથી એકવાર છવ જાન પણ હાલમાં જે ચાલે છે તે

લાઠી તો છુરી અને પાણ છે.

કારણ કે લાઠી જેને વાગે છે તેને બહુ દુઃખ થાય છે. આને લાઠી જ્યાં ત્યાં ચાલે છે. સામાન્ય વખતમાં લાઠી મારનાર સામે કેસ ચાલે પણ હાલમાં કોણ કોને પૂછે? પોલીસ, ફોજ, માઉન્ટેડ પોલીસ અને બીજા સરકારી માણસો બેરહેમી છે. મેં અહીં કોંગ્રેસ હોરપીટલમાં એક છુટ્ટી જોઈ અને મને તે વખતે ઘણું લાગી આવ્યું. આવી ગતિ આ રાજ્યમાં ચાલે છે. એક ઉપર બીજી પ્રજા રાજ્ય આવી ગતિ આ રાજ્યની આ નીતિ કાયમ રહે કરતી હોય તો છુરાઈ થાય. જે આ રાજ્યની આ નીતિ કાયમ રહે તો આ દેશની ઈચ્છાતનું ઠેકાણું નહીં રહે. આવી દશામાં આપણો દેશ છે. આવો ધનધાન્ય વાળો બીજો કોઈ દેશ નથી. દરેક દેશમાં પોતાનું રાજ્ય હોય ત્યારે

આ એક દેશ અભાગી છે,

કે જ્યાં મોટા રૂપી મુનિઓ હતા ત્યાં વિદેશી લોકો તે દેશની કેવી બરદાસ્ત કરે છે, તમે ગુલામી દશા કાયમ રહે તે ઇચ્છો છો કે સ્વરાજ ? (સભામાંથી અવાજ સ્વરાજ) આપણા દેશમાં આપણું

રાજ્ય જોઈએ. ૪, વરસથી કેઝિસ સ્વરાજ માંગે છે અને દેશના અતિનિધિઓ મારફતનું રાજ્ય માંગે છે. સરકાર કોઈ વખત જોઈ આની કોઈ વખત દેહ આની આપે. ખરી લડાઈ હવે આવે છે જુના વખતમાં લડાઈ વખતે હથીઆર, ઉઠાવવા શક્તિ, હથીઆર અને શીખેલા સીપાઈઓ જોઈતા. બરાબરીયાની લડાઈ હોય તે હારજીત થાય પણ મહાત્મા ગાંધીજીને પરમાત્માએ આ રસ્તે નહીં જવાનું સુચવ્યું તેથી વગર હથીઆર લડવા તૈયાર થાય, અત્યાચાર કરે, કરને છોડે, અને જે દુઃખ આવે તે ઉપાડી લ્યો. બીજાને દુઃખી ના કરશો. જો દરેક સ્ત્રી પુરુષ તે પ્રમાણે કરે, તો આ સરકાર માનશે. આ ઉપદેશ આખા દેશે ઉપાડી લીધો તેથી મહાત્મા ગાંધીજીએ લડત ઉપાડી. આ લડતમાં કોઈને વાગે નહીં, માયું તુટે નહીં, લોહી નીકળે નહીં અને આપણી જીત થાય એવી લડત છે. આ સરકારનું રાજતંત્ર પેસાથી ચાલે છે. અને તે પેસા, ગીલા વેરા જાગીન મહેસુલ વગેરે અનેક ભતના કરે. નાંખી આપણી પાસેથી વસુલ કરે છે. તે જો ના મળે તો તેનું રાજતંત્ર ખટકી બચ. જે રાજ્ય આપણું સાંભળે નહીં તેને આપણે મદદ કેમ કરીએ. તેથીજ મ. ગાંધીજીએ અસહયોગ કરવાનું કહ્યું. વિભાગતમાં જો પ્રજાનું દુઃખ દૂર કરવામાં આવે તો જ પ્રજા કર આપે. તેથી રેવતની મરજી માફક રાજતંત્ર ના બદલે તો આપણે દેશ ના આપવા. આ રીતમાં કોઈને ગુલશાન નથી થવાનું. માયું પણ નથી ફુટવાનું. જો આમ થયે તો સરકારને નીતિ બદલવી પડશે. સરકાર કર લઈ ખરચ કરે છે. સરકારી નોકરો નોકરી છોડી દે, જોનરરી કામ કરવાનું મૂકી દે તો સરકારનું કામ ના ચાલે. વોઇસરોયને ગાંધીજીએ કહ્યું પણ માન્યું નહીં તેથી લડત ચાલુ કરી. અને સરકારના કાયદા તોડવાનું શરૂ કર્યું. તેમણે પ્રથમ મીયાનો કાયદો તોડવા કાયદામાં કામ લીધું. નહીંમાંથી પાણી લઈ પીએ, લુગડાં ધોઈએ તો કાંઈ નહીં પણ તે પાણી ઉઠાવે મીઠું બનાવીએ તો જુદાં ધાય. આ રાજ્ય આખા પહેલાં નીમકનો કાયદો નહોતો. સમુદના પાણીનું

કિરણી મીઠું બનાવીએ તો ભુક્ષ્ય થાય તે માટે જેલમાં મોકલે. પણ કાયદામાં નથી લખ્યું કે લાડી મારે.

શરાબ એ ખરાબ ચીજ છે

હીંદુ મુસલમાન માટે શરાબ પીવો એ ખરાબ ચીજ છે, પહેલાં શરાબના વાસણમાં પગ પડી જાય કે અડકાઈ જવાય તો બધાં લુગડાં પલાળી નહાવું પડતું. અંગ્રેજ આવ્યા પહેલાં કાઈ કાઈ માણસ દારૂ પીનાર હતા. અંગ્રેજો તેમનો દેશ ઠંડો હોવાથી દારૂ પીતા. તેમણે દેશમાં ઠેર ઠેર પીણાં બોલાં. આ પીણાંથી નુકસાન ગરીબ લોકોને થયું. શરાબ પીનારનાં બાળકોમાં સ્ત્રી વીગેરે જુએ મરે છે. તેથી ગાંધીજીએ પીકેટીંગ કરવાનું કહ્યું અને તે કરવામાં લડવું નહીં. ગાંધી દેવી નહીં. દારૂની આવક ગુજરાતમાંથી ૧૪ લાખ થાય છે તે કરવાથી બચે એટલું લોકો દુધ પીએ. દારૂનું પીકેટીંગ કરનાર ઉપર લાડી ચલાવવી તે શું અનર્થ ના કહેવાય ?

વિદેશી કાપડ

દર વરસે ૬૬ કરોડ રૂપિયાનું વિદેશી કાપડ આવે છે. દુનિયામાં અંગ્રેજોને હીંદુસ્તાન મળ્યું તેથી તેઓ દોષતમંદ થયા. ભારતવર્ષ આજે ગરીબ દેશમાં છે, આજે હીંદમાં આવક ઓછી છે. આ દેશમાં કરોડો લાખ બહેન જુએ મરે છે. આ ગરીબાઈ મટાડવા વિદેશી કાપડની દુકાનો ઉપર લાખ બહેન પીકેટીંગ કરેલાં લાગ્યાં. હીંદુસ્તાનનું કાપડ નહીં વાપરવાનો કાયદો કરવાનો તેમને ઇચ્છાંડમાં હક્ક છે. આપણને વિદેશી કાપડ નહીં વાપરવા માટે કાયદો બનાવવાનો હક્ક નથી. અને વિદેશી કાપડ નહીં ખરીદવા સમજાવનાર બાઈ બહેનોને પંકડી જેલમાં પૂરે છે. વિદેશી રાજ્ય કે વિદેશી લોકો બાઈ બહેનોને કાયદો ન કરી શકે. કારણ કે તેઓ તેમનાં ખીરસળીમ દેશને કાયદો ન કરી શકે. ઠર કરોડ હીંદુ મુસલમાન બેગા મળી રાજ કરે ભરવાની વાત કરે. ઠર કરોડ હીંદુ મુસલમાન બેગા મળી રાજ કરે અને દેશને સુખી કરે એજ મ. ગાંધીજી માગે છે. જ્યાં જોશો ત્યાં દરેક જગાએ અંગ્રેજ લોકો જોશો. દરેક જગાએ આપણે હીંદુ હોવો જોઈએ. સ્વરાજ હોય તો તમામ જગાએ ઉપર આપણે ગ

તેને નીમીએ અને આપણે રાષ્ટ્રીયધ્વજ હોય. જાજ સુધી ભારત-
વર્ષનો વાવટો નહોતો તેથી જાળકે પોતાની નિશાનમાં રાષ્ટ્રીય
વાવટો ચડાવવા માગે તો તેને કાઢી મારે વિભાગલની સ્કુનોમાં તેમના
વાવટાનું માન છે તેમ આપણને આપણે વાવટો વઢાલો હોવો
- જોઈએ અને તેને માટે માન હોવું. જોઈએ.

તમે તમારા દેશમાં અમે અમારા દેશમાં

રાજ્ય કરીશું સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે ધણું લાઇખેન અને ઓ
પુરોએ બળિદાન આપ્યા છે. મ. ગાંધીજીના રસ્તે ચાલીશું તો સર-
કાર જલદીથી વાતચીત કરશે જે કમ ચાલે છે તે સરકાર સમજી
મળે છે કે લોકો ઊભા થયા છે. મનમાથી ડર કાઢી નાખો. સાથ,
દયા અને ધર્મ કાયમ રાખો. મારે તો માર આવ પશુ અલ્લિસાનું
પાલન કરો. સ્વરાજ લીધા પછી આપણે સતોષ માનીશું. પહેલાં
કાળાં કપડાનો રંગ ચનીશ્વર કહેવાતો તે હવે બદલાઈ ગયો છે. તમે
બધા સંકલ્પ કરો કે હવે પછી એકપણ ઇંચ વિદેશી કાપડ નહીં
પરીધીએ. જેણે આવો સંકલ્પ કર્યો હોય તે હાથ ઊંચા કરો. (બ-
ધાએ મહામા હાથ ઊંચા કર્યા) તમે હાથ આગળમાં ધસી તરફ
ઊંઘાવી સંકલ્પ કર્યો છે તેથી તમારો સંકલ્પ જૂની ના જશે. પુરાણ
વખતમાં માતાએ અને બહેનો સુતર કાતતી હતી તે કામ આજે
ચાલુ થયું છે, દશ વરસમાં ખાદીનો પ્રચાર થયો છે તે રૂપીએ ચાર
આનાજ થયો છે,

કાઈ બહેનની હરિકાષ જોઈએ

મીલના શેડીઆએ મીલમા સારા રૂનું ઝીણું સુતર કાઢે તેના
કરતા બહેનો ધણુંજ સારું ઝીણું સુતર હાથે કાતી લાઇ બહેન વચ્ચે
હરિકાષ કરે, હજી ખાદીનો પ્રચાર બાર આના જાણી છે, મ. ગાંધી
કરતાં કાઈ માણસ મોટો નથી છતાં જેલમા કાંલા સિવાય તે ખાતા
નથી સુતા નથી. બહેનો અને લાઇએ ભારત માતાની લાજ તમારા
હાથમા છે, બાદ વદેમાતરમનું ગીત ગવાયા પછી મીટીંગ બર-
ખાસ્ત થઈ હતી.

‘મીલએનર્સ’ એસોસીએશનની સભા

[તા. ૨૩-૮-૩૦, અમદાવાદના મીલમાલિકો સમક્ષનું પ્રવચન]

અમદાવાદમાં જેવો સ્વદેશી વ્યાપાર ચાલે છે તેવો બીજે
 યાસતો નથી. અમદાવાદમાં મેનેજરો, ડીરેક્ટરો બધા સ્વદેશી છે.
 વળી તમારો અને મજૂરોનો સંબંધ પણ સારો છે. મુંબઈમાં હડ-
 પડવાથી

૩. ૬ કરોડનું ટુકડાશાન

થયું હતું. પણ તમારે બહોં મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રતાપથી મીલો બંધી
 દિવસ પણ બંધ નથી રહી. આ બધી સલામતી બાબત છે બંધી
 જે સ્વદેશી વ્યાપારની ઉત્પત્તિ થઈ છે, અને મજૂરો અને માલિકો
 વચ્ચે જે સારો સંબંધ છે તે સંતોષકારક છે. પરંતુ ભારતવર્ષમાં
 બેટલું ૩ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અડધો ભાગ પરદેશ જાય છે. સરકાર
 ૨૦ લાખ ગાંસડીઓ પરદેશ જાય છે તેમાંથી કાપડ બનીને આપણા
 દેશમાં આવે છે. મુંબઈમાં ૧૨ આને રતલ જાપાનનું કાપડ વેચાય
 છે. તેમાંથી ૩ આના કરના આપવામાં આવે છે. જાપાનનું કાપડ
 આટલું સસ્તું વેચાય છે. દેશમાં જે ૩ થાય તે અમદાવાદ, મુંબઈ,
 કાનપુર કે અમૃતસરમાં વણાવું જોઈએ. આપણું ૩ આપણા દેશમાં
 શા માટે ન વપરાય તે દૃષ્ટિથી વિચાર કરવો જોઈએ. જાપાન ઘોડા
 વખતથી મીલોનો વ્યાપાર કરે છે. છતાં તેની ઉત્પત્તિ કેવી થઈ છે ?
 ત્યાં દેશની દૃષ્ટિથી વ્યાપાર ચાલે છે. છેલ્લા ૫, ૭ વર્ષમાં

લેન્કેશાયરની જેટલી આપાત ધરી છે તેટલી જાપાનની વધી છે. હું જાપાનનો ભક્ત નથી પણ હિંદુસ્તાનનો છું તો પણ જાપાનમાં જે યુજી હોય તે આપણે લેવા જોઈએ. લઘાઈ ચાલતી હતી ત્યારે જાપાનની સરકારે મજુરોની કેળવણી કેવી હોવી જોઈએ તેની તપાસ કરવા માટે કમીટી નીમી હતી. જાપાન જાણતું હતું કે લઘાઈ પુરી થયા પછી વ્યાપારી લઘાઈ ચાલશે, તે વખતે મજુરોની કામ કરવાની શક્તિની હરીફાઈ થશે, આપણા હાથમાં આપણી સરકાર નથી છતાં મજુરોની

કામ કરવાની શક્તિ

વધે તે માટે મજુરોના કલ્યાણના કામો થવાં જોઈએ જાપાનની ૧૦ વર્ષમાં ઉત્તિ થઈ તેનું કારણ મજુરોની કામ કરવાની શક્તિ છે. જાપાનમાં મીલો ગત દિવસ કામ કરે તેથી ત્યાં સસ્તુ કાપડ ઉત્પન્ન થાય છે સરકારે જાપાનના કાપડ પર પણ ક્યુટી નાખી છે પણ જાપાનની સરકારને તેની પરવા નથી. આપણા દેશમાં ૬૬ કરોડનું પરદેશી કાપડ આવે છે તે લગભગ અને કલંકની વાત છે. આપણા દેશમાં બજાર છે છતાં આપણે રૂ. ૬૬ કરોડ બહાર જવા દઈએ છીએ હું પહેલાં મીલનું કાપડ પહેરતો હતો પણ જેટલું સુખ ખાદી પહેરવામાં પડે છે તેટલું ખીર્ત કપડા પહેરવાથી પડતું નથી ખાદી ઉત્કાળામાં કડક અને શીયાળામાં ગરમી આપે છે. પણ એકલી ખાદીથી પગેય જતા પૈસા અડકશે નહિ. ખાદી અને મીલનના કાપડ બનેથી રૂ. ૬૬ કરોડ જયાવવા જોઈએ. નવી મીલો કરે અથવા જુની મીલો રાતદિવસ ચલાવે. અમદાવાદમાં ૧૦ નવી મીલો થઈ છે. પણ મજુરોને ઘણી હાડમારી નેહવી પડે છે. હું ફરીથી અમદાવાદમાં આવ્યો છું તે જાહેર બાપજી કરવા માટે નહિ પણ મજુરોની સ્થિતિ જોવા હું ગુજરાત કાઉન્સિલ, એડવાન્સ મીલ, અરોલ મીલ, અને ગુજરાત જેકીસનની મીલો જોઈ આવ્યો છું. મેં મજુરોની સ્થાલીઓ જોઈ. વીસમીસદીમાં અમદાવાદની મુનીરીપાલીની

આવી ચાલીઓ કેમ રહેવા દે છે ? અમદાવાદ મોટું શહેર છે, ૩ લાખની વસ્તી છે, ૬૦ મીલો છે લખનૌ. કલકત્તા, કાનપુર વગેરે શહેરોની મ્યુનીસીપાલિટીઓએ કેવા સુધારા કર્યા છે ? તેમની સર-ખામશીમાં અમદાવાદ નર્ક છે. આ શહેરમાં ભવિષ્યમાં વ્યાપાર વધવાનો છે. અમદાવાદ ગુજરાતનું કેન્દ્ર છે, પાસેજ સુરતનું ૨ છે, તેથી મીલ ઉદ્યોગ હજી વધશે પણ મળુરોની સ્થિતિ ખરાબ છે, તે સુધારો. શહેરનું આરોગ્ય સુધરશે તો વ્યાપાર સારો ચાલશે. કસ્ટરબોર્ડની અસીક મીલ જોઈ હું પ્રમત્ત થયો ટાટાની એડવાન્સ મીલ પણ સારી છે, પણ ગુજરાત કોટન મીલ જોઈને મને લાગ્યું કે અહીં મ્યુનીસીપાલિટી કે મરકાજ છે કે નહીં ? ભવિષ્યમાં ભયંકર વખત આવે છે. મળુરોને માટે મકાનની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ, મળુરમહાજનના મંત્રી મી ગુલઝારીલાલને મેં પુછ્યું કે મળુરો ન્હાય છે કે નહીં ? મળુરો મનુષ્ય છે તેમને માટે પીવાનું પાણી નથી તો ન્હાવાનું ક્યાંથી હોય ? ન્હાવા વગર કામ સાઈ થઈ શકતું નથી. મળુરોને જાગૃત્તું પણ દુઃખ છે. મળુરો માટે ઘરોની યોજના બનાવો. મળુરો માટે ૩૦ લાખ મકાનોની જરૂર છે મળુરો માટે મારા મકાન હોય તો તેઓ ૨૫ થી ૫૦ ટકા સાઈ કામ કરે. મીલોમાં મોટા રીઝર્વ ફંડ છે. આ રીઝર્વ ફંડ બેન્કમાં કે મરકારી કાગળાયામાં રોકવાં તેના કરતા મળુરોના મકાનો કરવામાં રોકવાં તે વધારે સાઈ છે. અથવા લોન લઈને મળુરો માટે મકાનો બનાવો. મ્યુનીસીપાલિટીએ ગટરની પણ યોજના કરવી જોઈએ. અમદાવાદ જેવી મ્યુનીસીપાલિટી માટે સ્વતંત્ર કાયદો જોઈએ. મળુરો અને માલિયાના પ્રતિનિધિઓ મળી મ્યુનીસીપાલિટીને સુધારો. આ દેશનું કામ છે જેમ માનો. મળુરો સુખથી રહેશે તો તેમની કામ કરવાની શક્તિ વધશે. બપાનના સરતા મીલ સાથે દરીદ્રાર્થ ચાલુ છે. વ્યાપારી જગતમાં મુદ્દ ચાલી રહ્યું છે.

રસમય ચર્ચા

રા. ગોરધનભાઈ—અમદાવાદ મ્યુ. માંથી મીલમાલેકાનું પ્રતિ નિધિત્વ નીકળી ગયું છે.

શેઠ અંબાલાલ—અમદાવાદમાં માથા દીક ૬૪૫ ૩. ૬ જ કર છે

પંડિત માલવીયા—અમદાવાદમાં જે સગવડો છે તે જોતાં તેટલો પણ કર ન હોવો જોઈએ.

શેઠ અંબાલાલ—હું કહું છું કે લોકો કર આપવા અને કારો-ખારી ખાતાને સત્તા આપવા તમાર નથી જો કોઈ સુધારા કરવામાં આવે છે તો લોકો કહે છે કે અમદાવાદને પેરીસ અને લંડન બનાવે છે. લંડન અને પેરીસ જેટલું સ્વચ્છ અમદાવાદ એકદમ નહીં થાય પણ તેને સ્વચ્છ બનાવવાનોજ વિરોધ કરવામાં આવે છે.

પંડિત માલવીયા—દરેક ગામ લંડન અને પેરીસ જેવું સ્વચ્છ હોવું જોઈએ.

શેઠ અંબાલાલ—અમદાવાદની વસ્તી એકદમ વધે છે.

પંડિત માલવીયા—બાળક મોટું થાય તેમ તેના કપડાં બદલવા જોઈએ. બાળી કંઈ આપનાં કોઈને ગમતું નથી. તોપણ લોકોને સમજાવવાથી તેઓ સમજશે.

મી. જી. વી. માવલંકર—અમદાવાદમાં કોઈ સારા માણસને એક દાંતુ સદા આપી દામ કરવાની જરૂર છે. તેથી જુલો થશે પણ દામ એકદમ થશે.

શેઠ અંબાલાલ—અમદાવાદમાં સહેર સુધારવાની ઈચ્છાજ નથી.

પંડિત માલવીયા—અમદાવાદને સ્વર્ગ બનાવો અને પ્રજામત રૂખે.

ડાક્ટરમાં બાપણુ

[તા. ૨૩-૮-૩૦ ને દિવસે ડાક્ટરમાં આપેલું બાપણુ]
માઈએ! અને ખંદેનો:

ભગવાન રણુછાડરાયની નગરીમાં બાપએ અને ખંદેનોની આવી વિશાળ સભા ભેઠ હું ખરેખર આનંદ પામું છું અને સભા શા માટે મળી છે તે આપ જણો છો, આપણો દેશ કયો છે? હિન્દુસ્તાન પૃથ્વી ઉપર જુનામાં જુનો સૌથી સારામાં સારો દેશ છે. તેના જેવો બીજો દેશ કોઈ જગ્યાએ નહીં હોય. કારણ આપણને ભગવાને ધન, સુખ, વિગેરે પહેલેથી આપ્યું હતું. આ બુદ્ધિ ઉપર ભગવાને સ્વસુખથી ઉપદેશ કર્યો. ભાગવતમાં વિષ્ણુપુરાણમાં લખ્યું છે કે જે જનને જન્મ હિન્દુસ્તાનમાં થયો તે સદ્ભાગી છે. જેણે મુસાફરી કરી છે તેને ખજાર હરો કે ભારતવર્ષ જેવો દેશ બીજો ક્યાંય નહિ હોય. પદ મોગની સામગ્રી આ દેશમાં છે. ભગવાને આપણા ઉપર અનુગ્રહ કરી ભોઈતી દરેક દરેક સીજ હિન્દુસ્તાનમાં પેદા કરી છે. તેમણે જે અનેક સુખનાં સાધન બનાવ્યાં છે તેની ગણતરી કરવી મુશ્કેલ છે. ઈર્ષ્યાડમાં ઘઉં નથી પાકતા. જો તે અમેરિકાથી ના જાય તો ભાંના લોહા બૂખે મરે આપણા દેશમાં ઘઉં, બાજરી વિગેરે બનાવ્યાં છે. લુગડાં માટે દેશમાં ૩ પણુ પાકે છે. અંગ્રેજોને ૩ની ખજાર નહોતી. તેથી ૩ જો ત્રિવાપતમાં ના જાય તો ત્યાંની મીસોનું શું થાય? આપણે બધા આ દેશનો શો મહિમા ગાઈશું? ધર્મથી રહેવામાં સુખી

ચવાય છે. આ દેશના આચારો દુનિયાના બીજા દેશોમા નથી. ઈશ્વારમાં દાંત સાફ કરવાની અને ન્હાવાની પણ ખચર નથી. હાલમાં વિલાપતની સ્કુલમાં સાફસુફ ગખવાનું શીખવવામા આવે છે, પણ અંદરની સફાઈ નથી. ૩૨ કરોડની વસ્તી હિંદુસ્તાનમાં છે. રામરાજ્યની વાત ગાંધીજી છે એ રાજ્યમાં કાંઈ જાતના ઝવડા ન હતા અંગ્રેજોએ, વેપાર કરવા આગા પછી, આપણું કાપડ લઈ જઈ દલાલી ખાવાની શરૂઆત કરી. તે વખતે આપણા અંદર અંદરના ઝવડાને કીધે રાજ્ય ચલાવ્યું અને જમાણુ તે તેમની તારીફની વાત છે. પણ આપણે લાજવાનું છે. આપણા દેશમા આપણુ રાજ્ય હોવુ જોઈએ એ પરમાત્માનો નિયમ છે એક પ્રજા ઉપર બીજા પ્રજા રાજ કરે તો તેમાં ઘણી છુરાઈઓ પેદા થાય અનુભવથી માનુષ પડ્યું છે કે ૧૭૫૫ વરસથી અંગ્રેજ રાજ્યમાં છુરાઈ લઈ છે જે સુખ ભોજન છે તે નથી મળતુ ૪૫ વરસથી કેમિસ માત્રતી આવે છે કે પ્રજાએ ચુટેલા પત્ર મારફતે આ દેશમાં રાજ્ય હોવુ જોઈએ, પણ અંગ્રેજ રાજ્યે માન્યું નહી. હાલની અંગ્રેજ રાજ્યનીતિ છે તેથી દેશને નુકસાન છે દાદાભાઈ નવરોજી ૭૫ વરસ સુધી સરકારને લખી છુટ્ટા થઈ મરી ગયા પણ સરકારે માન્યું નહિ મહેસુલની બાબતમાં પણ તેમણે અને બીજાઓએ કહ્યું કે ખેડૂતો કેટલી હાકમારી ભોગવી અનાજ વાવે છે છતાં તેમની પાસેથી જે કર લેવામાં આવે છે તે ઘણું ભારે છે અને ખેડૂત કાંઈ બચાવી શકતો નથી જમીન મહેસુલ અડધું કરે કે ચોમા ભાગનું કરે. પણ સરકારે માન્યું નહી એક કારોબારી અમલદાર રિપોર્ટ કરે કે મહેસુલ વધારો તો વધારે બારડોલીનો દાખલો જુઓ, ખેડૂતોએ જ્યારે મહેસુલ બારડોલીમા બંધ કર્યું ત્યારે તેમને ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું આખરે કમીટી નીમી અને મહેસુલ ઓછુ થયું આ સરકાર પ્રજાની મરજી માફક કામ કરતી નથી.

ખેડુતનું ધન મુદ્દ છે

માવના બચ્ચાને માર દોહતી વખતે દુધ રાખતુ પડે છે તેમ
 ૧૨ા ખેડુતને બચાવો તે માટે મ ગાંધીજીએ ગ્રામસંગઠનને દાગળ
 નો કે મહેસુલ અડધુ કરો. સરકારે માન્યું નહિ, અંગ્રેજ રાજ્યના
 જાબ્યા પહેલા નીમકનો કાપદો નહોતો, આ કાપદો કાઢી નાખવા
 માટે દાગસાધએ કહેયું હવે ઉપર ટેક નથી તે પ્રમાણે નીમક ઉપર
 ટેક ના નેમએ માવ બગલને મીઠું ના મગે નો દીવાલ ચાટે છે
 તેથી આ કાપદા માટે મ ગાંધીજીએ લખ્યું સરખ પુગણા વખતમા
 થોડા લોક પીતા હતા તે પછુ સરમાધને પીતા હાલમા આ દેશમા
 દારૂ પીવાનું ખૂબ વધ્યું છે. તેથી પૈસા ખોવા અને ઇનગત પછુ
 જાય છે દૂધનો મહિમા આ દેશના લોકો સારી રીતે જાણે છે પછુ
 અંગ્રેજોએ ગાયોને પછુ મારી નાખી તેમાં તેઓ કાતી નથી એમ
 મનજે છે આમ ચવાધી શહેરમા દૂધ અને દહી દેખાતુ નથી તેથી
 બાળમગ્ધનું પ્રમાણ વધે છે

ચવાય છે. આ દેશના આચારો દુનિયાના બીજા દેશોમાં નથી
 ઈજ્જાડમાં દાંત સાફ કરવાની અને નહાવાની પણ ખબર નથી હાલમાં
 વિલાપતની સ્કુનમાં સાફસુફ રાખવાનું શીખવવામાં આવે છે, પણ
 અંદરની સરાઈ નથી ઊર કરોડની વસ્તી હિંદુસ્તાનમાં છે. રામરાજ્યની
 વાત સાંભળેલી છે એ રાજ્યમાં કેાઈ જાતના કંવડ ન હતો અંગ્રેજોએ,
 વેપાર કરવા આવ્યા પછી, આપણું કાપડ લઈ જઈ દલાલી ખાવાની
 શરૂઆત કરી તે વખતે આપણા અંદર અંદરના કંથડાને લીધે રાજ્ય
 ચલાવ્યું અને જમાવ્યું તે તેમની તારીફની વાત છે, પણ આપણે
 લાજવાનું છે. આપણા દેશમાં આપણું રાજ્ય હોવું જોઈએ એ પર-
 મા માનો નિયમ છે એક પ્રજા ઉપર બીજી પ્રજા રાજ કરે તો તેમાં
 ધણી ભુરાઈઓ પેદા થાય. અનુભવથી માનુષ પડ્યું છે કે ૧૭૫
 વરસથી અંગ્રેજી રાજ્યમાં ભુરાઈ થઈ છે જે સુખ જોઈએ છે તે
 નથી મળતું ૪૫ વરસથી કેાંગ્રેસ મામતી આવે છે કે પ્રજાએ મુટેલા
 થયે મારફતે આ દેશમાં ગભરૂ હોવું જોઈએ, પણ અંગ્રેજી રાજ્યે
 માન્યુ નહીં હાલની અંગ્રેજી રાજ્યનીતિ છે તેથી દેશને નુકસાન છે
 દાદાભાઈ નવરોજી ૭૫ વરસ સુધી સરકારને લખી છુટ્ટા થઈ મરી
 ગયા પણ સરકારે માન્યું નહિ મહેસુલની બાબતમાં પણ તેમણે
 અને બીજાઓએ કહ્યું કે ખેડૂનો કેટલી હાડમારી ભોગવી અનાજ
 વાવે છે હતાં તેમની પાસેથી જે કર લેવામાં આવે છે તે ઘણું
 ભારે છે અને ખેડુત કાંઈ બચાવી શકેતા નથી જમીન મહેસુલ
 અડધું કરે કે ચોથા ભાગનું કરે પણ સરકારે માન્યુ નહીં એક
 કરોબારી અમલદાર રિપોર્ટ કરે કે મહેસુલ વધારો તો વધારે
 બારડોલીનો દાખલો જુઓ, ખેડૂતોએ જ્યારે મહેસુલ બારડોલીમાં
 બંધ કર્યું ત્યારે તેમને ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું આખરે કમીટી નીમી
 અને મહેસુલ ઓછું થયું આ સરકાર પ્રજાની મરજી માફક કામ
 કરતી નથી.

મનુષ્યોને રહેવા લાયક નથી.

અમદાવાદમાં કામદારો માટે વધારે મકાનો બંધાવવાની અતિ-
 : જરૂર છે. મેં આ પ્રશ્ન મીલ માલીકો સાથે ચર્ચો હતો.
 ઓ કહે છે કે મકાનો બાંધવા તેઓ તૈયાર છે પણ જગા મળતી
 થી એમ કહે છે. પાણીના નીકાલ માટે કશી સગવડ નથી. એટલે
 પાણીની જોઈતી સગવડ થઈ શકતી નથી. ધરોની તાલુ જોઈને મને
 મેટલું દુઃખ થયું છે કે જ્યાં સુધી પુરતા પ્રમાણમાં સારાં મકાનો
 હિંચાય ત્યાં સુધી મને સતોષ થશે નહિ. હું મજૂર મદાજન,
 મીલ માલિક મંડળ તથા મ્યુ. ને આગ્રહ પૂર્વક આ પ્રશ્નને નિકાલ
 રવાની વિનંતિ કરીશ. મારો સિદ્ધાંત છે કે મીલ માલીકો તથા
 મજૂરો માલીકો બે પેઢા માલિક, જમણા ને ડાબા હાથ મમાન છે.
 જ્યાં સુધી બન્ને જોગા ન મળે ત્યાં સુધી કલ્યાણ ન થાય. મુંબઈની
 હડતાળોથી કરોડોનું નુકસાન થયું, પણ અહીં મહાત્માજી ને મીલ-
 માલીકોની સમજૂતિને લીધે એક હડતાળ પડી નથી. અહીંનાં
 મજૂરો તથા માલીકો વચ્ચે સંબંધ સારો છે, એ તારીફની વાત
 છે. પરંતુ મીલમાલીકો તથા મજૂરો વચ્ચે ખરો ગ્રેમ તો ત્યારે જ
 સ્થપાય જ્યારે માલીકો મજૂરોનાં દુઃખ દૂર કરવા તથા સુખ વધા-
 રવા માટે હંમેશા તત્પર રહે. મકાનની બાબતમાં અસખત અડચણ
 છે, પાણી પૂરતું મળતું નથી, બાળકોના સ્વાસ્થ્ય માટે સારા ઘોડીઆ-
 ખાતાની, શિક્ષણશાળાઓની તથા દવાખાનાઓની જરૂર છે.
 એજામાં એજા નવાં ૨૦-૨૫ હજાર મકાનો જ્યાં સુધી ન બને
 ત્યાં સુધી મને સતોષ નહિ થાય. આ બધાં મકાનો એક વર્ષમાં
 તો નજ બની શકે પણ દર વર્ષે પ હજાર તો થઈ શકે. આ માટે

મજૂર હાઉસીંગ સોસાયટીની

ઘણી જરૂર છે. તેમાં મજૂરમદાજન, મીલમાલીકો તથા મ્યુ.
 ત્રણેના પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ. એમાં ૫૦ લાખ રૂ કરોડ રૂ.

મોલ મજુરો સમક્ષ ભાષણ

ભાઈઓ અને બેહેનો,

તમારી વિશાળ સભા જોઈને મને સતોષ થાય ૪ નવ વર્ષ પહેલાં હું આવ્યો હતો ત્યાંથી અત્યારે તમારે ઉત્પત્તિ જોઈ હું પ્રસન્ન થયો છું તમારૂં માસિક લવાજમ રૂ ૧૦૦૦ ઉપર છે, તમે પાઠશાળા, અખાડા, હોસ્પિટલ, વિગેરે ઉત્પત્તિનાં અને સાધનો વસાવ્યા છે તેથી મને પરમ સતોષ થયો છે, પણ હું થોડામ સતોષ માનું તેવો નથી હજી ધણીજ ઉત્પત્તિની આવશ્યકતા છે. મારે અભિલાષો તો એવા છે કે તમે

નાગરિકોની માર્ક કરો.

મે તમારા મની શ્રી નંદને પૂછ્યું કે બધા કામદારો મવારમાં સ્નાન કરીને કામ ઉપર જાય તે કે કેમ ? ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે તેમને પાણીનું કુંખ છે, બળરત્નું કુંખ છે, બહુ મુશ્કેલી પડે છે. માણસ માનને રાત્રે સુતા પછી પરસેવા વળે છે, તેથી શરીર મેલું થઈ જાય છે મટિ સ્નાન તો કરવું જ જોઈએ તેનાથી તાજગી, નર્વ બળ, શક્તિ તથા હિતસાહ આવે છે મજુરને ગમે તે પગાર મળતો હોય પણ તેને સવારમાં સ્નાન કરવાની સગવડ તો હોવી જ જોઈએ. આજે મેં કેટલીક ચાલીઓ જોઈ તેમાં અંગ્રીક મીલની ચાલી સતોષકારક છે, જો કે તેમાં પણ સુધારા આવશ્યક છે, પરંતુ એક એવી ચાલી જોઈ જેથી મને ઘણું કુંખ થયું ત્યાંની કાટડીઓ

મનુષ્યોને રહેવા લાયક નથી.

અમદાવાદમાં કામદારો માટે વધારે મકાનો બંધાવવાની અતિ-
 ૧૫ જરૂર છે. મેં આ પ્રશ્ન મીલ માલીકો સાથે ચર્ચો કર્યો હતો.
 તેઓ કહે છે કે મકાનો બંધવા તેઓ તૈયાર છે પણ જગા મળતી
 નથી એમ કહે છે. પાણીના નીકાલ માટે કચી સગવડ નથી. એટલે
 પાણીની જોઈતી સગવડ થઈ શકતી નથી. ધરોની તાજી જોઈતે મને
 એટલું દુઃખ થયું છે કે જ્યાં સુધી પુરતા પ્રમાણમાં સારા મકાનો
 નહિ થાય ત્યાં સુધી મને સંતોષ થશે નહિ. હું મજૂર મહાજન,
 મીલ માલિક મંડળ તથા મ્યુ. ને આમદ પૂર્વક આ પ્રશ્નનો નિકાલ
 કરવાની વિનંતિ કરીશ. મારો મિદ્દાંત છે કે મીલ માલીકો તથા
 મજૂરો માટેના જે પૈસા માફક, જમણા ને ઝાખા હાથ સમાન છે.
 જ્યાં સુધી બંને એકા ન મળે ત્યાં સુધી કંઈપણ ન થાય. મુંબઈની
 હડતાળોથી કરોડોનું નુકસાન થયું, પણ અહીં મદદમાલો ને મીલ-
 માલીકોની સમજુતને લીધે એકે હડતાળ પડી નથી. અહીંથી
 મજૂરો તથા માલીકો વચ્ચે સંબંધ સારો છે, એ તારીફની વાત
 છે. પરંતુ મીલમાલીકો તથા મજૂરો વચ્ચે ખરો પ્રેમ તો ત્યારે જ
 સ્થપાય જ્યારે માલીકો મજૂરોનાં દુઃખ દૂર કરવા તથા સુખ વધા-
 રવા માટે હંમેશ તત્પર રહે. મકાનની બાળતર્માં અસખત અડચણ
 છે, પાણી પૂરતું મળતુ નથી, બાળકોના સ્વાસ્થ્ય માટે સારા ઘોડીઆ-
 ખાતાની, ચિકિત્સાગ્રાજાઓની તથા દવાખાનાઓની જરૂર છે.
 જોખમાં જોખ નવાં ૨૦-૨૫ હજાર મકાનો જ્યાં સુધી ન બને
 ત્યાં સુધી મને સંતોષ નહિ થાય. આ બધાં મકાનો એક વર્ષમાં
 તો નજ બની શકે પણ દર વર્ષે ૫ હજાર તો થઈ શકે. આ માટે

મજૂર હાઉસીંગ સોસાયટીની

ઘણી જરૂર છે. તેમાં મજૂરમહાજન, મીલમાલીકો તથા મ્યુ.
 તરફના પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ. એમાં ૫૦ લાખ રૂ. કરોડ રૂ.

જોઈશે. મીલમાલોકો જેમ તેમના અમલદારો તથા સચિવો રાજ્યમાં
માટે લાખો રૂા. ખર્ચા મકાનો, બનાવે છે, તેમ તમારે માટે પણ
બનાવવા જોઈએ. સારા મકાન થશે તો મન, શક્તિ, ક્ષુદ્રિ સુધારશે
ને સહેજે સંવાધું, દોઢું કામકાજ તમે કરી શકશો.

તમે નિસાણો, અખાડા, પુસ્તકાલયો વિ. સ્થાપ્યા છે પણ તે
હજી પુરતા નથી. દરેક દેશની સભ્ય સરકાર દરજ્જામાં ફેળવણી મફત
આપે છે. આપણે ત્યાં તેમ નથી, માટે સ્વરાજ્યની જરૂર છે. અત્યારે
જે લડાઈ થાય છે તેમાં ખેડૂત તથા મજૂર જે બે સ્વરાજ્યના ફળના
વધુ અધિકારી છે. એક અનાજ પકવે છે, બીજા, ઉપર વેપારનો
આધાર છે. બીજા દેશના મજૂરોને ચેતાના દેશોનું મર્જત્વ હોય છે,
તે કામ સારી રીતે કરી દેશબંધિત બતાવે છે. જાપાન અમેરિકાના
મજૂરો ચતુર તથા હોશીઆર છે. તેઓ કહે છે કે અમે હિન્દી
મજૂર કરતાં ત્રણગણું કામ કરીએ છીએ, ત્યારે મને કુખ થાય છે,
એ શા માટે? પરમાત્માનો અંશ તો સોમાં સરખો છે; આમી ફક્ત
વિદ્યાની છે, તેમને બચપણથી સુવિદ્યા મળે છે. તેઓ બચે છે ને
રાજ વધુ નિપુણતા મેળવે છે. તમે પણ તેમ કરી તેમનાથી પણ
ઘડી જામ તેવી મારી ઉમેદ છે. બીજું તમે

પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર

કરજો જેથી કદ કદાંડ ફીખ્યા બચશે. એ પૈસા રહે તો ક્યારાનું
પાણી જેમ આખા જાગમાં ફરી વળે છે તેમ દિંદમાં પૈસાની
રેસ ફરી વળશે. એટલું કાપડ આપણા દેશમાં બનાવી લેા. કુરસવાળા
લોહા હાથે સુતર કાંતી કાપડ બનાવે. ગાંધીજી જેવ કે રેસ્વેમાં બધે
સુતર કાંતે છે. તેઓ કહે છે

સુતર આપો ને સ્વરાજ લો

ફેટલો સરતો સોદો? ફૂનીવામાં આથી સરતો સોદો સાંભળ્યો
નથી. સરકાર પાસે તો તેષિ બદલ ને લાઠી પણ છે. લાડીનો ઉપયોગ

૭૧. કિપર થાય તે શરમની વાત છે, જે જળારા ઘોડેસ્વારો દેશના રક્ષણ માટે રોકવામાં આવ્યા છે તેઓ આ દેશના નાના બચ્ચાઓને બાકીથી જુડી નાખે તે કેટલું બંધકર છે ? તેની સામે ગાંધીજીનું શસ્ત્ર-કાયા સુતરનો ધાગો છે, એ તો બહુ છે. તમે વધુ કાંતી ન શકો તો એકવાર કાંતો. ગાંધીજી ઈશ્વરની પેઠે ભાવના, પ્રેમના ભૂખ્યા છે. તેમને એથી-મતોય ચરો વિદેશી કાપડ બધ કરો ને તેની જોડ પુરી પોડવા એવું સાફ કામ કરો કે સૌ ચકિત થઈ જાય. વિભાવતમાં એક માણસ ૧૮ શાળા ચલાવે છે, શા માટે તમે ૨૦ ન ચલાવો ?

૬૧૩ નિષેધ

મને સાંભળીને આનંદ થાય છે કે તમે કરાવ કર્યો છે કે જે દાડ પીએ તેને તમારા મહાજનમાંથી દૂર કરવો. ૧૯૨૦ માં ગાંધીજીએ તમારી સમક્ષ એ વસ્તુ મૂકી હતી ત્યારે તમે તૈયાર ન હોતા. આજે તમે એ કરી બતાવ્યું છે, કેટલું સાફ થયું છે કે જે મજૂર છાતો દાડ પીએ તેમને મજૂરો કે મજૂર સ્વયંસેવકો પોતેજ પકડીને લાવે છે તથા તેમનો દંડ કરાવે છે. બધા માણસો પંકિટીંગમાં રોકાયેલા છે તે બહુ આનંદની વાત છે તે માટે હું અભિનંદન આપું છું. બાકી ૧૪ લાખ રૂ. બચશે. એટલે પ્રમાણમાં તમારો પગાર એટલો વધ્યો કહેવાય. તેનું બાળકોને દૂધ પીવરાવો અમેરિકાએ તો બધા વર્ષથી દાડબધીનો કાનુન કર્યો છે. આપણને હજી તેનો કાયદો કરવાનો અધિકાર નથી મળ્યો તે માટે સ્વરાજ્ય જોઈએ છે. પરંતુ તમે મજૂર મહાજનની પાલ્કામિન્ટમાં જે બીલ પસાર કર્યું તે માટે ખૂબ અભિનંદન થઈ છે. દાડથી ઇજ્જત, કીર્તિ, પૈસા બધું જાય છે. જીવતા માણસો રામ જેવા થઈ જાય છે. વળી અત્યારે આઝાદીની લડત ચાલે છે, તેવે સમયે તમે અમદાવાદમાં ૧૪ લાખ રૂ. બચાવી વધુ મદદ કરી છે.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ

તુલસીદામે કહ્યું છે કે પંચતત્ત્વના મનુષ્યના પુત્રજામાં ઈશ્વરનો

અંશ છે; તે જીવ છે, તે અવિનાશી છે. તે જ્યોત શંકરાચાર્યમાં, પંચમ જ્યોર્જમાં, મારામાં ને અજ્ઞતમાં. સૌમાં સરખી છે. જૂત અને અજ્ઞત સૌ ઈશ્વરને મન સરખા છે. માટે અજ્ઞતો સાથે સારા માણસો સાથે વર્તો છો. તેવી રીતે વર્તો. તમારા સ્વાશ્રય ઉપર આધાર રાખો ને, પરમાત્મા તમને જરૂર મદદ કરશે. શુદ્ધો પરમાત્માના પગ કહેવાય છે, પણ પરમાત્માના ચરણકમળનું તો જોગી ભેટા જ્ઞાન ધરે છે, ત્યારે તે દક્ષકા શાના ? જગતચિતાએ શરીરનો સચિત્ત સૌને સરખો આપ્યો છે, જરાએ ભેદભાવ રાખ્યો નથી. જો સિદ્ધજીની અનુક્રુણા મળી હોય તો તેઓ પણ મહાન પુરૂષો જેટલા શુદ્ધિમાન થઈ શકે.

સદાચાર પાળો. ખાત-કાળ તથા સાયંકાળ ઈશ્વરનું સ્મરણ કરો. ઉગતો સૂર્યને તથા કુળતા સૂર્યને અર્ધ આપો. કારણ સૂર્યને ઈશ્વર બનાવ્યો છે, ને તે તેનું સ્મરણ કરાવનાર જ્યોતિષ છે. કસરત કરો, અખાડામાં કુસ્તી કરો. શરીર કેળવો ને પછી દેશ સેવા કરો. દેશ માટે

તાન, મન તથા ધન

અર્પણ કરો તો થોડા જ માસમાં સરકાર ગાંધીજીને ખોલાવશે ને સ્વરાજ્ય સ્થપાશે, ઈશ્વર તમારું કલ્યાણ કરો.

ગોધરામાં બાપણુ

[તા. ૨૫-૮-૩૦ ગોધરામાં બાપણુ.]

૧. અને બહેનો:

જે ઉત્સાહથી મારૂં ગઈ રાત્રે સ્વાગત કર્યું છે તેમ જ આજે સવારે અહીં આવ્યા છો તે માટે તમારો આભાર માનું છું. આ માં જોઈ મને ધણો સતોષ થાય છે. સરખસ કાઢવામાં પ્રેમ હોય છે પણ મને જે પરિશ્રમ પડ્યો છે તે મારા અવાજથી માલુમ પડતો હશે. મારે સેવા કરવાના થોડા દિવસ છે. કારણ કે મારી જીંદગી પછી વીતી ગઈ છે. પ્રજુની માયાથી આ સસાર રચાય છે. પરમાત્મા એક છે. હિંદુઓ પરમાત્માને પરબ્રહ્માના નામથી પૂજે છે. મુસલમાનો પણ અનેક નામથી પૂજે છે. જોણે મુસલમાનને બનાવ્યા તેણે જ હિંદુઓને બનાવ્યા છે માટે હિંદુ મુસલમાનોને બનાવનાર પરમાત્મા કે ખુદા એક જ છે. અને જો એક જ ખુદા હોય તો દુનિયામાં તમામ પ્રજા તેની જ છે, રામ રહીમ બનેની મતલબ એક જ છે. જ્યારે આપણે તેની આવાદ છીએ ત્યાર આપણી દરેક કામની કરજ છે કે એક બીજાને પ્રેમથી જોવા જોઈએ. ધર્મ જે પ્રમાણે શીખવે છે તે પ્રમાણે આપણે કરવું જોઈએ. જે ધર્મ આપણા ધરડાઓ બતાવી ગયા છે તે પ્રમાણે કરવું. જુદી જુદી રીતે જેની સેવા કરીએ છીએ તે એક જ છે. સેવા કરવાના ગમે તેટલા રસ્તા જુદા હોય તો પણ આજે એકની જ સેવા કરવાની છે. તેથી આ વિચાર પહેલાં લાવી બાપણું કે પરમાત્મા અને ખુદા એક છે. જો આ સમજીએ તો અંદર અંદર પ્રગટ ના થાય. (સભામાંથી એવાજ આવ્યો કે સરકાર અંદર અંદર

અગાડા કરાવે છે.) આપણો દેશ હિંદુસ્તાન છે. હિંદુસ્તાન જોવો દેશ દુનિયા ઉપર કોઈ બીજો નથી. પરંતુ આ વખતે હિંદુસ્તાનની શી હાલત છે તે જુઓ.

જે ભૂમિમાં જન્મ્યા છીએ તેજ ભૂમિમાં રહેવું.

મુસલમાનનું વર્તન પણ હિંદુસ્તાન છે. આપણે દેશ સુટી નથી કાઢતા. જે મુસ્લિમો આપણો જન્મ માથે તેજ આપણો દેશ. તો તે દેશથી આપણને કોઈનામાં તોડાત નથી કે જુદા કરી શકે. મુસલમાનો જો બીજો દેશ પસંદ કરવા માગશે તો હિંદુસ્તાન સિવાય બીજો દેશ પસંદ નહિ કરી શકે. હિંદુસ્તાનમાં કૌડોની પ્રજા છે, તેને માટે પરમાત્માએ જે દોહત આપી છે તેનો ઉપયોગ સારી રીતે કરવાનો છે. વરસાદ કોઈ જાતનો ખેડલાએ રાખ્યા વગર વરસે છે તેમ જ્યારે અમારા ઉપર આદત આવે ત્યારે તમો જામ લઈ રહ્યા છો.

કોઈ ધર્મનો પુરૂષ કોઈનું મન દુઃખાવે એ ધર્મ નથી.

હિંદુ કે મુસલમાનની સ્ત્રી કે બેટી જતી હોય તો તે દરેકની મા બહેન હોવી જોઈએ. હિંદુસ્તાનના વારસ આપણે છીએ. હિંદુસ્તાનમાં હિંદીઓનું રાજ્ય હોવું જોઈએ. જર્મનીની લડાઈ વખતે અંગ્રેજો કેટલા મલારાએ હતા? પણ તેઓ એટલા તૈયાર થઈ ગયા કે દેશને માટે મરવા તૈયાર થઈ ગયા.

હિંદુસ્તાની કોણ કહેવાય ?

હિંદમાં વરતી દરેક કોમ હોંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી અને ધર્સાઇ હિંદુસ્તાની કહેવાય છે. તે પ્રમાણે દરેક કોમ મળીને કોમ કરે તો સાફ. પણ જો એક કોમ અલગ થઈ જાય તો સ્વરાજ નહીં મળે. બધાનું રાજ તે સ્વરાજ. પણ આજે તો અધી સરકારી તાકરીમાં અંગ્રેજો છે તેથી દરોડો રૂપીઆ વિસાવત નામ છે. દરોડ કોપડમાં અને બીજા અનેક રીતે રૂપીઆ વિસાવત નામ છે. મા. દેશની સ્થિતિ શું કંચાળ ન થાય? તેનું અરજી બીજા દેશની

સરકાર અને પ્રજા રાજ્ય કરે છે. મુમલમાની રાજ્યમાં હિંદુસ્તાન
કેટલું સુખી હતું? અંગ્રેજ કહે છે કે લીદીઓ હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય
કરવાને લાયક નથી. તેથી તેમણે હત્ય કે દસ દસ વગેરે પરીક્ષા લઈ
તેમને સ્વરાજ આપીશું. પણ આપણે તો પરીક્ષા પાસ કરી લીધી
છે, જો દીલ મળે તો ઝંખડો ના રહે. આ રોટલીના દુકડા માટે
સડત નથી પણ આજો થાળ ભરવાની લડત છે. તેથી એકલા હિંદુ
માટે નહીં પણ દરેક કામને માટે સ્વરાજ જોઈએ. પેશાવરમાં
યુવકોએ એવો સરસ બદોમસ્ત કર્યો હતો કે ત્યાં પોલીસની જરૂર
નહોતી, તેમ તમે ગાધરાવાળા સંપ કરો અને જુઓ કે પોલીસ
જતી રહે કે નહીં?

એ રસ્તા.

હું કહું છું કે સરકાર આપણામાં અંદર અંદર લડાવી મારે
છે. અને કહે છે કે તમે લડી મરો છો. ૧૭૫ વરસમાં અંગ્રેજ રાજ્યે
મુમલમાનો સાથ નથી કર્યો. બીંડી બજારમાં મુસલમાનો ઉપર ગોળા
બાર કર્યો, પેશાવરમાં પણ ૧૨૫ મુમલમાન (પઠાણ) ઉપર ગોળા-
બાર કર્યો. થોડા દીવસ માટે આપણે અંદર અંદર લડીશું તો પણ
જાણ પાછળથી દડા પડીશું અને સમજી લઈશું કે લોડ અરવીન
પગાધાની દીલથી આહે છે. પણ કેટલાક અંગ્રેજોએ એમ માને છે કે
હિંદુસ્તાન ઉપર તેમનો કાબુ રહે. સ્વતંત્રતા મેળવવા બે રસ્તા છે,
તેમાં એક હથીયાર લઈ જીતવાનો છે, પણ તે આપણે કરતો નથી.
બીજો રસ્તો મ. ગાંધીજીએ બતાવ્યો છે અસહકાર કરો. મહેસુલ બધ
કરો. જેથી પ્રજાના પ્રતિનિધિ ચુંટાઈ પ્રજાની મરજી માફક રાજ્ય
કરે. અને જો તેમ કરે તો મહેસુલ આપવામાં વાંધો નથી. જો મહે-
સુલ બધ કર્યો તો સરકાર આપણને જરૂર પૂછશે તેથી શાંતિમય
લડતમાં જરૂર ફતેહ પામશો.

કલોલમાં આપેલું ભાષણ

[તા. ૨૫-૮-૩૦]

માધ્વિ અને બહેનો:

જે પ્રેમ અને ઉત્સાહથી ભાષ બહેનોનું એકઠું થઈને દર્શન આપ્યાં તેને માટે તમેને ધન્યવાદ આપું છું. ૧૫ વરસથી કોંગ્રેસ માગણી કરતી કે આ દેશમાં રાજ દિંદીઓનું હોવું જોઈએ. તેનું ફળ મ. ગાંધીજીની તપશ્ચર્યાથી જણાઈ આવે છે. આજે જે દેશપ્રેમ તમારામાં છે તે જ મહીના પહેલાં નહોતો દેખાતો, આજે સર્વે દેશસેવામાં પડ્યા છે. પુત્રીઓ અને માતાઓ આજે પ્રજાત ફેરી ફેરી ઘેર ઘેર સ્વદેશીને પ્રચાર કરે છે. પંજાબમાં રાવલપીંડીથી માંડીને આખા દેશમાં સ્ત્રીઓ અને ભાષ-જો કામ કરી રહ્યાં છે. તેથી આશા છે કે આપણા દેશમાં આપણું માન્ય હોવાના મનોરથ પરમાત્મા સફળ કરશે. હિંદુસ્તાનમાં દિંદી-ઓનું રાજ્ય હોવું જોઈએ. ત્યારે હૈદલી લગાડ થઈ ત્યારે ક્રાંતિ અને ઇંગ્લાંડના યુવક કલ્લ મર્યા અને દેશની આઝાદી કાપમ રહી. તે દેશની સેવામાં ક્યા પિઠાર્યોએ મરી ગયા તેનું લીસ્ટ ત્યાંની યુનીવર્સિટીઓમાં છે. અંગ્રેજ સમજે છે કે પોતાના દેશ માટે દરેક યુવક મરવું જોઈએ.

ભારતવર્ષમાં.

અંગ્રેજો પહેલવહેલા દિંદીમાં વેપાર કરવા આખા યુક્તિ અને યુવાઓની રાજ્ય જમાવ્યું. તેમાં હું-તેમની નિંદા નથી કરતા પણ

આપણે માટે લાજવાની અને શરમની વાત છે. આપણો દેશ ઠર કરાડનો છે. છ હજાર માર્ષલથી આવી તેઓ આપણા ઉપર રાજ કરે તે આપણે માટે શરમાવા જેવું છે. તેઓ કહે છે કે તમે હજી તૈયાર થયા નથી. નિશાળોમાં તો દર વરસે પરીક્ષા થાય છે. આપણા દેશના લોકોની પરીક્ષા દર દસ વર્ષે ગોરાઓનું એક કમીશન નીમી તે દ્વારા લેવા કરાવ્યું. આપણે તો આજે રાજ્ય કરવા તૈયાર છીએ. હિંદુસ્તાનમાં હજી દેશી રાજ્યો રાજ્ય કરે છે. અંગ્રેજી રાજ્ય કરતાં દેશી રાજ્ય મને સારું લાગે છે. કોંગ્રેસ અને મ. ગાંધી કહે છે કે હવે, અમે રાજ્ય કરવાને લાયક થયા છીએ પણ અંગ્રેજો કહે છે કે, જો અમે અમારો કાણુ ઓછો કરીશું તો હિંદુ-મુસલમાન અંદર અંદર લડી મરશે પણ તે વાત ખોટી છે. કારણ કે અમને રાજ મળ્યું નથી અને મળે એટલે જોશો. હવે રાઉન્ડટેબલ કોન્ફરન્સની વાત ચાલે છે પણ તે વાત પહેલાં માની નહોતી. આ લડતમાં કોઈનું માથું ફાડવાનું નથી. કોઈને મારવાનો નથી. અને કોઈ જો મારે તો માર આવે. જેલમાં જવું જ્યારે સરકાર કહેશે કે હવે સ્વરાજની મુલેહ કરો ત્યારેજ આ લડતનો અંત આવશે. હાલમાં સમાધાનીની વાત ચાલે છે. જે વાત માટે મ. ગાંધી, કોંગ્રેસ અને અમે લડતા આવ્યા છીએ તે વાતનો નિકાલ થાય તોજ સમાધાની થાય. કેટલા જેલમાં ગયા છે, કેટલાના પ્રાણ ગયા છે, હિંદમાં આપણા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓનું રાજ ચાલતું જોઈએ, અને તે જો સરકાર માનશે તો ઠીક નહીં તો

મ. ગાંધીજી લડત બંધ નહિ કરે.

આ લડત માટે બીજો ઉપાય વિદેશી દાખડનો જાડિયાર છે. ૬૬ કરોડ જે પરદેશમાં જાય છે તે જયાંવો દેશની ગરીબી અટકાવવી તે પુન્યનું કાર્ય છે. આ સભામાં જેણે સંકલ્પ નથી કર્યો તે અને

જેણે સંકલ્પ કર્યો છે તે બધા જોવો નિશ્ચય અને સંકલ્પ કરે કે
દેવે પછી

વિદેશી કાપડ ખરીદવું એ હિંદની ધુરાર્ધની વાત છે.

મ. ગાંધીજી દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષ હોવા છતાં જોલમાં કાતે છે,
તો તમે બધા સુતર કાતો તો હ માસની અંદર સ્વરાજ મળી જશે
એવી મારી ચોક્કસ માન્યતા છે.

ખાદીનો ખેસ લોટ આર્યો.

બાદ હાલોલમાં હાથે કંતાયેલા સુતરનો હાથ વણાટનો એક
સુંદર નકશીવાળો ખેસ પડિત માલવીયાજીને ગામલોકો તરફથી
એટ આપવામાં આવ્યો હતો. તરતજ પડિત માલવીયાજી હાલોલ
જવા મોટરમાં નદી ઉતરીને ઉપડી ગયા હતા.

હાલોલમાં બાપણુ

[તા. ૨૬ મીએ સાંજના પાંચ વાગે પાંડિત મદનમોહન માલવીયાએ પંચમહાલ જીલ્લાના હાલોલ ગામમાં કરેલું બાપણુ.]

માધવો અને બહેનો:

ખોરમદ તાલુકાની માફક તમારા તાલુકાએ ચાલુ લડતને અંગે સરકારને જમીન મહેસુલ નહીં આપવાનો દરાવ કર્યો છે, તેને હું હર્ષથી વધાવી લઉં છું. તમે ઠરાવ કર્યો હશે તે બરાબર સમજીને કર્યો હશે. જમીન મહેસુલ સરકારને નહીં આપો તો તેમાં તમારે તમારી સ્થાવર જંગમ મિલકત ખોવી પડશે અને મહેસુલ વસુલ કરવાને તમારા ઉપર તમારાથી સહન નહીં થાય તેવા જીલ્લો ગુમનરો, તમેને જેલમાં મોકલશે, લાઠીઓ મારશે, તમારા ધરબાર લૂંટશે અને છેવટે તમારી મિલકત પાણીના મૂલે વેચી દેશે. આ બધું જો સહન કરવા તૈયાર હો તો તમે તમારા સમજીને કરેલા ઠરાવને વળગી રહેશો. આ ઠરાવ અમલમાં મૂકવા તમારે બીજા એક વસ્તુનો ખાસ ઉપયોગ કરવો પડશે. મ. ગાંધીજી દુનિયામાં સૌથી મોટામાં મોટા પુરુષ છે તે જ્યારે જેલમાં તકલી કાતે છો ત્યારે તમારે પણ તકલી કાંતવી પડશે, રેડીયો ચલાવવો પડશે અને તેનાથી જે સુતર કાંતાશે તેનાં કપડાં વણાવી તમારે પહેરવા પડશે. તમારો તાલુકો જો આટલુંજ કરે અને સાથે સાથે અદર અદર ઝંખડા નહીં કરે તો હું તમેને ખાત્રી આપું છું કે જ મહિનાની અંદર આપણે આપણા દેશમાં આપણા પ્રતિનિધિઓ મારફતે રાજ્ય ચલાવીશું, એટલે સ્વરાજ મળ્યું સમજીને. તમારા ઠરાવને વળગી રહેવા પરમાત્મા તમને તાકાત આપો.

મુંબઈના કાપડીયાઓ સમક્ષ ભાષણ

[તા. ૧૧-૮-૩૦ ની સાંજે પ્રોન્સેસ સ્ટ્રીટ પર આવેલ
કેશવબાગમાં મળેલી કાપડીયાઓની સભા સમક્ષનું ભાષણ.]

ભાઈઓ અને બહેનો:

મુંબઈ હાલની લડતમાં જે કાર્ય કરી રહ્યું છે તે માટે હું તમને
બધાને ધન્યવાદ આપુ છું. સંસારમાં જે જે કાર્યો કરવાનાં
છે તેમાં દેશ માટેનું પણ કાર્ય છે. વેપાર રાજગાર એ બધું ખરું
પણ તે સાથે દેશનો પણ સૌએ વિચાર કરવાનો છે. લાલાલાબનો
જેવો વેપારી દૃષ્ટિએ વિચાર દરો છે તેવી રીતે દેશનો પણ વેપારીઓએ
વિચાર કરવાનો છે. આપણા ભારતવર્ષની સ્થિતિ કેવી છે તે
હવે તમને સમજાવવું પડે એમ નથી આપણો દેશ ખેતીવાડીના કામમાં
ધણ જ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે એમ છે. આપણે અહીં ખેતીવાડી
ધણી છે અને પાક ધણો મારો થાય છે અને જે વસ્તુઓ આપણને
જોઈએ તે અહીંનાં પકવી શકાય છે. એટલું છતાં આપણે શા માટે
‘દુ ખી છીએ’ એનું કારણ માત્ર એટલું જ કે આપણને વિદેશી
વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવાની ટેવ પડી ગયેલી છે અને તેથી કરોડો
રૂપિયા આપણા પરદેશ જના રહે છે. આપણે એવી સ્થિતિ પર આવી
ગયા કે જોયી આપણા કરોડો રૂપિયા પરદેશ જવા લાગ્યા. આપણી
દશા પણ સુકામગીરીની થઈ અને તેમાથી કેવો રીતે મુક્ત થવું એ
સવાલ થઈ પડ્યો. એને માટે હાલની લડત એજ માર્ગ રહ્યો.

આપણા પર જે જઠાત નાખવામાં આવી હતી તેને પરિણામે દેશી કાપડ મોંઘું પડવા માંડ્યું અને વિદાયતી સસ્તુ પડવા માંડ્યું જેથી વિદાયતીનો ઉપયોગ વધી ગયો. વિદાયતથી જે માલ આવે તેની પર જે જઠાત હતી તે કમતી હોવાથી તે માલ અહીંયાં વધારે સસ્તો પડતો અને તેથી તેનો ઉપયોગ વધી પડ્યો હતો. અંગ્રેજો પહેલાં અહીંયાં આવ્યા ત્યારથી અત્યાર સુધી એ લોકો વેપાર કેમ સારી રીતે ચાલે એજ દૃષ્ટિબિંદુ બદલ્યાં રાખીને વેપાર કરતા આવ્યા છે આપણો દેશ એક વખત વેપાર રાજગારમાં અને ઉદ્યોગહુતરમાં ધણોજ આગળ વધેલો હતો, કારણ કે અહીંની વપરાશની હરેક ચીજ અહીંજ બનતી હતી, અને બધે દેશી વેપાર જ ચાલતો હતો. ઉદ્યોગ હુતર પણ ધણોજ ખીલેલી અવસ્થામાં હતાં, પણ છેલ્લાં કેટલાંક વર-સોમાં એ બધું પડી ભાગ્યું અને વિદાયતી વધી પડ્યું. એમાંથી મુક્ત થવાને માટે એકજ માર્ગ રહ્યો. આપણા દેશમાં ૬૬ કરોડનું તો વિદેશી કાપડ ખરે છે અને એ બધા કરોડો રૂપિયા વિદેશ જાય છે. બાનો અટકાવ કરવા માટે બોયકોટનું પ્રોગ્રામ રાખવામાં આવ્યું છે. આપણે ધણી હાડમારીઓ વેઠવી પડે છે અને આપણા કંગડો ભાષઓ અને બહેનો જૂએ મરે છે. આપણી સ્થિતિ તો ત્યારેજ સુધરે કે જ્યારે આપણા હાથમાં આપણી ગવર્નમેન્ટ હોય. તોજ આપણે વેપાર રાજગારમાં પણ સુખી થઈએ. આપણી ખેડો, આપણો વેપાર અને બધું આપણુંજ હોવું જોઈએ અને રાજ્ય પણ આપણું હોવું જોઈએ, આપણા દેશમાં આપણું રાજ્ય તેજ ચ્વરાજ્ય આપણી મમલ જે રાષ્ટ્રીય કાર્ય પડેલું છે તેમા જોડાઈએ અને તેને આગળ ધપાવો. આપણી પોતાની ગવર્નમેન્ટ થશે ત્યારેજ આપણા વેપારની ઉન્નતિ થશે. આપણે શાંતિથી કાર્ય કરીશું તો ફાવી શકીશું અને જેમ ગઈ કાલે તમે શાંતિ બતાવી કાર્ય કર્યું તેવીજ રીતે જે કાર્ય તમારી સમક્ષ પડેલું છે તેમાં શાંતિ રાખી જે સદન કરવું પડે તે સદન કરી અને જે આત્મભોગો આપવા પડે તે પણ આપીને

રાષ્ટ્રીય કાર્ય આગળ ચલાવવાનું છે અને તેને ક્ષેત્રમદ બનાવવાનું છે. અવસર પર સાઈ કાર્ય કરશે તો કલ્યાણનો માર્ગ મળશે, નહીં તો અવસર ચુક્યા તો નકામાજ થઈ જશે. હાલમાં પોતાનો અંગત સ્વાર્થ ન જુઓ. દેશના હિતનો વિચાર કરો. આપણે હિંદુસ્તાન એકજ દેશ છે જેમાં ગમચંદ્રજી, ભગવાન બુદ્ધ, હરિશ્ચંદ્ર, બીજા વગેરે થઈ ગયા છે. વળી એવા મહાપુરુષો થઈ ગયા છે કે જેમણે સત્ય અને એક વચનને ખાતર વરસો સુધી દુઃખો સહન કર્યા છે. રામચંદ્રજીએ ૧૪ વરસ વનવાસ ભોગવ્યો, હરિશ્ચંદ્રે સત્યને ખાતર રાજ્યની પછી પરવા નહીં કરી, બીજા પોતાના પિતાને ખાતર બીજા-પ્રતિજ્ઞા કરી, આપણા દેશમાં ઘણા મહાપુરુષો થઈ ગયા છે અને તેમણે ઘણા મહાન કાર્યો કર્યા છે. તો પછી આપણી પાસે જે થઈ શકે એવું કાર્ય પડેલું હોય તો તે જા માટે ન કરવું? આપણે આપણા દેશમાં બનેલા હોય એજ કપડાં એટલે દેશી કપડાં પહેરવાના છે. એટલું પણ આપણે ન કરી શકીએ? કાંઈ દેશ એવો છે કે જ્યાં બીજા દેશમાં બનેલા કપડાં ત્યાના લોકો પહેરતા હોય? આપણને જેવી રીતે ધર્મનું અભિમાન હોય તેવી રીતે આપણા દેશને માટેનું અભિમાન તો હોવું જોઈએ. દેશના માટે સૌને લાગણી હોવી જોઈએ. જલ્દી આપણા દેશનું કપડું બપમદાર ન હોય પણ આપણા દેશમાં બનેલું હોય તેજ આપણે માટે સાઈ કહેવાય. મારે માટે હું તો એજ ઇચ્છુ છું કે હું મરે ત્યારે પણ દેશી કપડુજ મારી પર જોઈએ અને તેજ દેશી કપડુ મને છેવટ સુધી મળેલું રહે. એ દેશી કાપડમાંજ મારા અમિતરકાર થાય એવું હું ઇચ્છુ છું. દેશી કપડાં પહેરો, સુતર કતિ, ઇશ્વરનું સ્મરણ કર્યા કરો અને ચરણો ચલાવો. ગાંધીજીના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલો, વિજ્ઞાપતી કપડાં નાં પહેરો અને સ્વદેશીની ઉત્પત્તિ કરો. વેપારની ઉત્પત્તિ કરો. વેપારની ઉત્પત્તિ મંદ છે ત્યાં ધીરજ રાખો અને સ્વરાજ્યને આવવા દો એટલે વેપારની ઉત્પત્તિ જામેલી તમે જોશો. ધીરજના ફળ ગીઠાં છે માટે ઇશ્વર પર બરોસો.

રાખો અને આપણું નાવ દરિયા વચ્ચે છે તેને કિનારે પહોંચાડવામાં તમારાથી બનતી મદદ કરો. એક વખત વહાણને કિનારે પહોંચવા દો અને સ્વરાજ્ય આવવા દો. પછી તમે જે બધું સહન કર્યું હોય એને માટે તમને જરૂરી બદલો મળી રહેશે એવો વિશ્વાસ રાખીને શાંતિ અને પ્રેમથી તમારી સમક્ષ પડેલું કાર્ય તમે આગળ ચલાવો અને વિદેશી વસ્ત્રો પહેરીને આપણે ધણા વરસથી ગુલામી અવસ્થામાં રહ્યા છીએ તેમાંથી મુક્ત થવાને માટે સ્વદેશી વસ્ત્રો પહેરો અને ગુલામી અવસ્થામાંથી મુક્ત થવાનો જે માર્ગ છે તે માર્ગે આગળ ચાલો. અત્યારે આપણો શિરોમણી મહાપુરુષ જેલમાં છે અને બીજા બધીંતા નેતાઓ અને કાર્યવાહકો પણ જેલમાં છે તો પછી તેમનો વિચાર કરો અને હવે એ જ નિશ્ચય કરો કે દેશી કપડું પહેરવું અને રાષ્ટ્રીય કાર્ય આગળ ચલાવવું. વેપારી બધુઓ, તમારા વેપારના અંગત નુકસાનનો તમે વિચાર ન કરો પણ અત્યારે તો સમસ્ત દેશનો વિચાર કરો. જેમણે લાડીઓના માર ઝીલીને આત્મભોગ આપ્યા છે. જેલમાં જઇને આત્મભોગ આપ્યા છે, અને અન્ય રીતે આત્મભોગો આપ્યા છે તેમના કુટુંબીજનોની સ્થિતિનો વિચાર કરો અને એ બધું ધ્યાનમાં લઇને અંગત નુકસાનનો વિચાર બાજુ પર રાખીને દેશનું કાર્ય આગળ ચલાવો. ધન્ય એમાં તમને મદદ કરે એજ મારી પ્રાર્થના છે.

પંજાબીઓને હાકલ

[લાહોરમાં તા. ૧૦ એપ્રિલ ૧૯૩૦ ની રોત્રે મોરીંગેટ પર ૫૦૦૦૦ માણુઓની વિશાળ સભા મમલ્સ આપેલુ લાવણુ]

લાઈઓ:

દેશનો મામલો અતિશય નાણુક છે. આ લાવણુ કરવાનો સમય નથી. પણ કંઇક કાર્ય કરી દેખાડવાનો પ્રસંગ છે. મીઠાવેશનો લંગ ગાંધીજીના કાર્યક્રમનો એક ભાગ છે. ગાંધીજીએ આ કાયદાના લંગની શરૂઆત કરી છે, કારણ કે તે સામાન્ય જનતા પર અસર કરતા છે. વાઈસરોય ખાત્રી આપવામાં નિષ્ફળ ગયા પછી મહાત્માજીએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર કરી. સખરસં સંગ્રામનો આરંભ કર્યો છે. આ મીઠાવેશ એવો છે કે તેને ઝાટકી દાઢવા શબ્દો પણ પૂરતા નથી. આ પરદેશી સરકારને નમાવવાનો માર્ગ સફળ હિલચાલ છે. હું પંજાબીઓને પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર કરવાની મજબૂત અપીલ કહું છું. તમારે ખાલી અને સ્વદેશીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ છે. હું પંજાબની સ્ત્રીઓને, સ્વરાજ્ય જોઈતુ હોય તો હાથે કાંતવાની અને ખાદી પહેરવાની અપીલ કહું છું. ત્યારે હિંદ પરદેશી કાપડનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કરશે ત્યારે બ્રિટીશ ગ્રામ બૂખે મરશે અને તે હિંદ સાથે સમાધાન કરવાનું દયાલુ કરશે.

મહાત્મા ગાંધીજીની ગિરફતારી

પુંડિત મદનમોહન માલવીયાએ છાપા ભેટું નીચેનું રેટ-મેન્ટ બહાર પાડ્યું છે.

મહાત્મા ગાંધીને જેલમાં પૂરીને કુદરતી રીતે દિંદના આત્માને જખમી કરવામાં આવ્યો છે. તેનાથી આપણા દુઃખ અને શરમની લાગણી ઝાર વધારે તીવ્ર બની છે. આપણે એક એવી પરદેશી સરકારની આપખુદ રૂએજ આપણા દેશગ્રસ્થોના સૌથી માનનીય અને આખી દુનીઆના બધા ભાગોમાં જેમનાં પવિત્ર ચારિત્રની અને સત્ય અને અહિંસા માટેની એકનિષ્ઠાની પીછાન કરવામાં આવે છે તેવા એક મહાપુરુષને આ પ્રાચીન ભૂમિમાં ફરીથી સ્વરાજ સ્થાપવા માટે અહિંસાત્મક લડતની આગેવાની લેવા માટે બીજી વખત જેલમાં મોકલવાનું સંભવિત બન્યું છે. આ બનાવ સરકાર તેમજ પ્રજા બંને માટે મૈત્રી અગત્યનો છે. સરકારને લાગેવળગે ત્યાં સુધી તેણે મોટી ભૂલ કરી છે, સરકારી મંડળોમાં અને સામાન્ય રીતે હિંદ અને ઇંગ્લંડ મધ્યેના પ્લિટીસરોમાં એવો અભિપ્રાય પ્રચલિત જણાય છે કે ગાંધીજીને જેલમાં નાખવાથી તેઓ સત્યાગ્રહની લડતને દબાવી દઇ શકશે. તેઓ ધારે છે કે ૧૯૨૨ માં બનેલા બનાવો ઉપરથી તેઓને તેમનાં એ પગલાને ટેકા મળશે. પણ તે વખત અને લાલના વખતમાં મોટો તફાવત છે. આ વખતની લડતની દિલચાલ આઠ વરસ ઉપરની લિલચાલના કરતાં વધારે ઉંડી અને વધારે જોહોળા વિસ્તારમાં

ફેલાઈ છે અને મૂંઝવેથી આગાહી કરવાની દિશામાં કંઈ છું કે આ દિલ્લયાસ સ્વરાજ સ્થપાય નહીં ત્યાં સુધી બંધ પડશે નહીં.

મહાત્મા ગાંધીજીને કેદ કરવાનાં સરકારનાં પગલાંથી જાહેર પ્રગતી લાગણી તેની વિરુદ્ધ પ્રગટી નીકળી છે. મરકાર થોડા જ વખતમાં મમજી જશે કે તેના આ પગલાંથી તેણે કંઈ મેળવ્યું નથી પણ ઉલટું ગુમાવ્યું છે. બીજા હાથ ઉપર ગાંધીજીએ ધણું મેળવ્યું છે. તેઓ માગતા હતા કે સરકાર તેમને પકડે અને તેમાં તેઓ ફતેહમંદ નીવડ્યા છે. ગાંધીજી જેલની બહાર હોય તેના કરતાં જેલની અંદર હોય ત્યારે વધારે અસર ઉપજતી ચકે છે. તેઓ પોતાનાં લાખો દેશબંધુઓનાં મનોને આગાહી કરતાં વધારે હથમથાવી શકશે. તેમને જેલમાં મોકલવામાં આવ્યા તે બીનાધીજ તેમને પગલે ચાલવાની સોફા ઉપર અપીલ થશે. નીમકના કાપડાલગના રૂપમાં તેમણે ચર કરેલી સત્યાગ્રહની લડતને આખા દેશમાંથી જારે રોકા મળ્યા છે. નામદાર વાઈસરોય તથા સરકારે વખોડી કહાડવા છતાં પણ આ દિલ્લયાસને ફિંદોઓ તરફથી સામાન્ય રીતે એક સાંત અને બધારણ પૂર્વકની દિલ્લયાસ ગણવામાં આવે છે. લોકોને કોઈ પણ અન્યાયી કાયદાનો અંત આણવાનો અથવા તો મુધરાવવાનો હક્ક છે એમ શીખવવામાં આવ્યું છે અને તેમ કરવાનાં જે કંઈ પરિણામ આવે તે ભોગવવાને તેઓ તૈયાર છે. તેણે સરકારની સાથે સામનો કરવાનો તથા રાષ્ટ્રીય છુટાપછાટની લડત માટે દુખો સહન કરવાનો જુરસો ઉત્પન્ન કર્યો છે. તેથી મહાત્મા ગાંધી અને તેમના સૌથી સારા કાર્યકર્તાઓને જેલમાં નાખવાથી આ દિલ્લયાસનો અંત આવશે નહીં.

પંડિત માલવીયા આગળ ચાલતાં જાપાનાં છુટાપછાટ ઉપર તરાપ મારનારા પ્રેસ ચોરડીન-સને વખોડી કહાડે છે અને સાંત સત્યામહીઓ તથા નિર્દોષ શહેરીઓ ઉપર પોલીસના હુમલાઓને પણ વખોડી કહાડે છે અને જણાવે છે કે આવા પગલાંઓને પરિ-

છામે પ્રેમમાં સરકારની સામે લાગણી પ્રગટી નીકળી છે જેને પરિણામે, પરદેશી કાપડના બહિષ્કારની ક્રોધેષ ઉપાડવામાં આવી છે અને આખા દેશમાં તેને ધરોળ ભારે ટેકા મળ્યો છે. આ દિલ્હીની ફત્તેહનો આધાર દેશમાં ખાદીની ઉત્પત્તિ વધારવાની ઉપર રહેલો છે અને તેથી પોતાના દેશને ચાહનારી બધી હિંદી બહેનોને મહાત્માજીની આજ્ઞા અનુસાર ઠાંતવાનું કામ ઉપાડી લેવાની તેઓ અરજ કરે છે. અને આજ્ઞા દેખાડે છે કે દેશમાં પરદેશી કાપડનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર થાય અને ઘેર ઘેર ખાદી વપરાતી થાય તો છ માસમાં જ આપણે માનપૂર્વક રીતે મહાત્માજીને હોડાવી શકવાને ફત્તેહમંદ નીવડીએ. આગળ ચાલતાં પંડિત માલવીયા હિંદના સ્વરાજ ભોગવવાના હક્ક વિશે વિચેચન કરતાં જણાવે છે કે 'લીગ ઓફ નેશન્સ' પણ દરેક દેશનો તેવો હક્ક સ્વીકાર્યો છે. કે જેમાં ગ્રેટબ્રિટન એક આગેવાન સલાહ છે. આથી હવે વખત આવી પહોંચ્યો છે કે સરકારે દમનનીતિ અખત્યાર કરી જાપાના, જાપાણના, ભેગા મળવાના વગેરેના છુટાપણા ઉપર અંકુશ નાખી પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરવાને બદલે ઇંગ્લંડ મધ્યેની પાર્ટીઓના આગેવાનોએ હિંદની મામણીનું બાજબીપણું સ્વીકારીને હિંદીઓની બધી લાગણી જીતી લેવી જોઈએ. હજી પણ આ ધારણા ઉપર હિંદ અને ગ્રેટબ્રિટન મિત્રો તરીકે રહી શકે તેમ છે. જો ઇંગ્લંડ આ વખતે સમજશે નહીં તો પછી તે હિંદને આપરલેડની માફક પણ લડત ચલાવીને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે કામ કરવા માટે હડસેલી મેલશે અને તે બધા માટેની જવાબદારી ગ્રેટબ્રિટનના રાજદારીઓ ઉપર રહેશે.

લંડનનું નાટક

તા. ૧૮ મી જુન લાહોરની પ્રમુખ લોકમેદની સમક્ષ પંડિતશ્રી ભાવજીમાં જણાવ્યું કે ગોળમેજી પરિપદમાં મહાસભાની અવગણના કરવામાં આવનાર છે એવા રિપોર્ટ વિષે ઇસારો કરતાં જાહેર કરી હતું કે મહાસભાને બાકાત રાખવી અને ગોળમેજી પરિપદે ફારસ બનાવવી. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા એકજ એવી મંદયા છે કે જે દેશને નામે બોલવાનો દાવો કરી શકે તેમ છે. મહાત્મા ગાંધી અને મહાસભા વગર મમાધાની શક્ય નથી ત્યાં સુધી મહાત્મા ગાંધીજી અને બીજા મહામહાવાદીઓને છોડવામાં આઆ નથી અને ગોળમેજી પરિપદ સંબંધની શરતો પૂરી કરવામાં આવી નથી ત્યાં સુધી સ્વમાન ધરાવતો કોઈ પણ હિંદી ગોળમેજી પરિપદમાં જઈ શકે નહિ, હું પોતે પણ ગાંધીજી વગર ભાગ લેવાનો વિચાર કરી શકતો નથી. ત્યારે માનવંત નેતાઓ જેલમાં છે ત્યારે કોઈપણ હિંદીએ ગોળમેજી પરિપદમાં ભાગ લેવો એ પાપ છે, છતાં જો કોઈ હિંદીએ ગોળમેજી પરિપદમાં હાજરી આપશે, તો હિંદ તેમને પોતાના પ્રતિનિધિઓ દેવાનો ઇન્કાર કરશે. આવા હિંદીઓની હાજરીથી કોન્ફરન્સ પ્રતિનિધિત્વવાળા દેવેવામે નહિ. લંડનમાં ચલેલી કોઈ મમાધાની દિંદાર અમર હશે એવી ધાવણા તેઓ સેવના દ્વારા તો તેઓ ખૂલજ કરશે.

સ્વરાજ્યનું અસરકારક શસ્ત્ર

પુંડિત મદનમોહન માલવીયાએ વાઘસરોયના પ્રવચન વિશે એક અગત્યનું ભાષણ કરતાં મહાત્મા ગાંધીજીએ સરકારને સમજાવતી માટે આપેલી તકનો પાછલો ઉત્તિદાસ જણાવ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે અમે માની લીધું હતું કે લંડન પરિષદ દિંદને સ્વરાજ્ય આપવું કે નહીં તેની ચર્ચા કરવા નહીં પણ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજના ઘડવા મળશે. દિંદના બધા રાજકીય પક્ષો આ બાબત પર સંમત હતા. ગઈ તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બરે ગાંધીજી અને નહેરુજીએ વાઘસરોયની મુલાકાત લઈ જાહેરમાં ન આપી સકાય તો ખાનગી ખાત્રી માગી કે, ગોળમેજી પરિષદ જરૂરી સલામતી સાથે મંસ્થાનિક સ્વરાજ્યનું બધારણ ઘડવા મળશે, વાઘસરોયે આની ના પાડી. એટલુંજ નહીં પણ દિંદ અને બ્રિટીશ સરકાર આ દરખાસ્તને ટેકા આપશે એવી ખાત્રી આપવાની પણ ના પાડી. આથી મહાત્મા ગાંધીજીએ લાહોર મહાસભાને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર કરવાની સલાહ આપી.

ગાંધીજી ખરા હતા

ના. વાઘસરોયની માફક મહાત્મા ગાંધીને આ નિર્ણય તે વખતે મને પણ ગેરબ્યાજબી લાગ્યો હતો, પણ પાછળના બનાવોએ પૂરવાર કર્યું છે કે, મહાત્મા ગાંધી ખરા હતા અને દિંદના કલ્યાણ માટે સત્યાગ્રહની ચળવળ દોરવા ધૈર્યે તેમને પ્રેરણા આપી હતી.

પડિતજીએ વાઇસરોયથી જુદા પડતાં જણાવ્યું હતું કે, કર ન કરવાની લડત સાથે સત્યાગ્રહની હિલચાલ કાયદેસર છે અને પ્રજાની સમતિ વગર રાજ્ય કરતી મરકાર સામે તેને નમાવવાનું પ્રજા પાસે તે એક જ અસરકારક શસ્ત્ર છે.

લોકો સ્વરાજ્ય સરકારની અંદર કર આપવાની ના પાડશે એવી વાઇસરોયની ખીક સામે ખારડોલીતો દાખલો ટોકી પડિતજીએ જણાવ્યું હતું કે આવી ખીક ખોટી છે વળી તે વાઇસરોયના પ્રવચનથી 'મોગડીનન્સ રાજ્ય'ના વ્યાજખીપણાની મને ખાત્રી થઇ નથી.

ગાંધીજી વગરની ગોળમેજી પરિષદ કેવી ?

પડિત માલવીયાએ જણાવ્યું કે ગઈ તા. ૨૪ મીએ જે કરવાની વાઇસરોયે ના પાડી હતી તેની નજીકમા તેઓ તેમના તાજેતરમાં પ્રવચનમા આવ્યા છે. પણ તેઓ જરા આગળ વધે તો શાંતિ સ્થપાય તેમ છે આ ત્યારેજ બની શકે કે, સરકાર મહાત્મા ગાંધી અને પડિત નહેરુએ 'ઉલી હેરફડ'ના પ્રતિનિધિ સમક્ષ જાહેર કરેલી રાષ્ટ્રની માગણીનો સ્વીકાર કરે, ન્યાં સુધી સરકાર મહાત્મા ગાંધી અને મહાસભા સાથે સમજુતી પર આવી નથી ત્યાં સુધી ગોળમેજી પરિષદમાં કોઇ સ્વમાનવાળો હિંદી જવાનો નથી, જ્યેા જશે તેઓ પોતાના સિવાય ખીજા કોઇને નામે બોલી શકશે નહીં.

વાઇસરોયને આફર

પડિતજીએ વધુમાં જણાવ્યું કે, જે વાઇસરોય દલાપજી બર્ડુ અને હિંમતવાળુ પગલું ભરશે તો તે હજીએ બને દેશ વચ્ચે માનવત સમજુતી કરાવવા શક્તિમાન થશે. સમજુતીનો માર્ગ ખુલ્યો છે. દેશમાં હમન બધ કરવું જોઇએ અને વાઇસરોયે મહાત્મા ગાંધીની રૂરતો પૂરી કરવાની તેમની ખાત્રી કગવવી જોઇએ. જધા રાજકીય કુદીઓને હોડવા જોઇએ. પછીથીજ સત્યાગ્રહની ચળવળ પાછી ખેંચી લેવામાં આવશે. પણ ન્યાં સુધી આમ કરવામા આવશે નહીં ત્યાં

મુધી આપણી ફરજ રપટ છે. આપણે આપણી લડત પુરજોસધી ચાલુ રાખવી જોઈએ.

યુવકોની ફરજ

યુવકોની ફરજ વિશે પંડિતજીએ જણાવ્યું હતું કે, વિદ્યાર્થીઓ સંબંધમાં કાર્યવાહી સમિતિએ પચાસ ફેરેલા ઠરાવને હું સંપૂર્ણ મળતો થાઉં છું. મદામબાએ તેમને કાલેજે છોડવાનો હજી કુકમ કર્યો નથી. ફક્ત તેમને રાષ્ટ્રીય લડતમાં જંપલાવવા તૈયાર રહેવાનું જણાવ્યું છે. જ્યારે કોઈ વિદ્યાર્થીની માતા માંદી પડે છે ત્યારે તે માતાની પોથી બાલુએ મુઠ્ઠી ઘેર દોડી જાય છે. તેમ માતૃભૂમિ જ્યારે હાકલ કરે ત્યારે યુવકોની ફરજ અભ્યાસને ફગાવી દધ તેની જ્યારે દોડી જવાની છે. યુવકોએ માતાની હાકલને માન આપી જમે તે ભોગ આપવા તૈયાર થવું જોઈએ.

✓

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar
BOOK CARD

Call No 51-31 GIKI 20/2427 Title

मिर्जा मन्ना मन्ना मन्ना

Author मन्ना मन्ना मन्ना

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
------------------	------------------	------------------	------------------

22/1/59

Shri H V
Daval